

MAGAZÍN

MESAČNÍK
OKTÓBER / 10 / 2017
ROČNÍK 2. / CENA 2,90
www.dennikn.sk

KRITICKÉ MYSLENIE

**Ako rozlíšiť pravdu od lži. Ako nenaletieť. Ako nepodľahnúť konšpiračným teóriám.
Ako sa nebáť rozmýšľať samostatne, ale pritom dôverovať aj iným**

ZMENA KLÍMY?

ENVIRO

KOMUNITY?

SPOLOČNOSŤ

LESNÉ ŠKÔLKY?

VZDELÁVANIE

TERAPIA TMOU?

SPIRITUALITA

Čítajte viac na ciernalabut.sk

čierna labuť

REALIZUJE ŽIVICA

DONORI:

Aby kritické myslenie zvíťazilo

Tento časopis vznikol na objednávku. Pred pol rokom sme spravili magazín o dezinformáciách, ktorý sme vďaka podpore tisícov darcov mohli rozdať vyše 40-tisícim študentom na 350 stredných školách. Keď sme sa neskôr pýtali učiteľov, akú ďalšiu tému by chceli dostať podobne spracovanú, odpoveď bola úplne jasná – kritické myslenie.

Dôvody sú zrejmé. Internet a sociálne siete zaplavili ľudí informáciami, z ktorých mnohé sú mylné alebo zavádzajúce, a vzniká tak zmätok, z ktorého často ťažia šarlatáni, konšpirátori či extrémisti. Schopnosť rozlíšiť pravdu od lži, rozmyšľať samostatne, ale pritom tiež dôverovať iným, sa stáva kľúčovou nielen preto, aby raz fašisti nevyhrávali na Slovensku voľby a aby sme nemuseli znova bojovať s chorobami, ktoré vďaka očkovaniu už takmer vymizli, ale aby mohla vôbec prebiehať nejaká výučba. Lebo kto nikomu neverí a nevie si ani sám poctivo vyhodnotiť dostupné fakty, sa len ťažko niečo naučí. Žiaľ, materiálov, ktoré by na túto potrebu reagovali a boli by široko dostupné, je minimum.

Nejde pritom len o problém škôl. Tam môže byť o čosi vypuklejší, keďže používanie tabletov, mobilov a internetu je pre mladých prirodzenejšie a naopak, televízia alebo tlač môžu pre nich už byť len okrajovým zdrojom poznania. Ale ukazujú nám ďalšie smerovanie spoločnosti ako takej. Preto tento časopis, aj vrátane strednej, vzdelávacej časti, nie je len

pomôckou pre učiteľov a študentov. Je nástrojom pre kohokoľvek, kto má chuť rozmyšľať nad tým, čo to kritické myslenie je, ako sa dá pestovať, na čo si dať pozor a ako dosiahnuť, aby sa mu v spoločnosti darilo.

Samozrejme, pri našej snahe sme narazili na viacero nástrah. Kritické myslenie je dosť ťažké čo i len zadefinovať, niečo ešte dávať presné návody, ako sa k nemu dopracovať. Nedá sa ani úplne oddeliť od iných zručností – úzko súvisí nielen s logikou či argumentáciou, ale aj s objemom poznatkov, ktoré človek má a môže sa na ne pri uvažovaní spoliehať, s tvorivosťou, so schopnosťou vcítiť sa do prežívania iných, či so súhrnom morálnych hodnôt, ktoré často dávajú jednotlivým argumentom váhu. Preto sme sa snažili vyskladať tento časopis čo najpestrejšie, v nádeji, že každý si v ňom nájde niečo, čo ho zaujme a pomôže mu tak posunúť sa o čosi bližšie k zvládnutiu kritického myslenia, bez ohľadu na to, ako ďaleko sa dnes nachádza na ceste k nemu.

Opäť nás povzbudila podpora od stoviek ľudí. Vďaka peniazom vyzbieraným cez stránku Startlab a spolupráci so združením Živica dostane aj tento časopis 25-tisíc školákov. Zásluhou aktívnych učiteľov sa celý náklad rozobral v priebehu niekoľkých dní. Dodáva nám to nádej, že kritické myslenie má u nás množstvo podporovateľov, ktorí majú dosť zdrojov aj odhodlania, aby ho na Slovensku bolo čoraz viac.

**LUKÁŠ
FILA**
riaditeľ
vydavateľstva

N magazín. Mesačník č. 01/2017, ročník 2. Adresa redakcie: Jarošova 1, 831 03 Bratislava. Šéfredaktor: Matúš Kostolný. Grafická úprava: Ondrej Ivánek. Vydáva N Press, s.r.o., Jarošova 1, 831 03 Bratislava, IČO: 46 887 491. Konatelia vydavateľstva: Lukáš Fila, Tomáš Bella. EV 5440/16. ISSN 2453 - 9597. Informácie o predplatnom a inzercii nájdete na www.dennikn.sk alebo získate na info@dennikn.sk. Foto na titulke: Fotolia

Veda má v mnohých oblastiach jasno a nepochybuje, že vie, ako to je, a vie to aj vedecky dokázať. Napriek tomu nepresvedčí všetkých. Zozbierali sme základné poznatky o chybách a nedokonalostiach nášho uvažovania

Prečo veríme bludom, aj keď poznáme fakty?

Vedci sa zhodujú, že evolučná teória je fakt, homeopatia nefunguje, očkovanie nespôsobuje autizmus, ľudské aktivity prispievajú ku globálnemu otepľovaniu alebo že Zem nie je plochá. Napriek tomu sú medzi nami ľudia, ktorí zhadu vedcov ignorujú a myslia si opak. Prečo?

OTAKAR HORÁK
reportér

Naša myseľ je nedokonalá. Dôvodov je viac. Na vine môže byť naša ochota viacej počúvať príbehy ako suché fakty, ale aj to, že nás stále vedie intuícia. Vyberáme si informácie, ktoré nám vyhovujú, a tie, ktoré narúšajú našu predstavu, radšej ignorujeme. Zárukou dokonca nie je ani vysoké IQ, lebo inteligentní ľudia majú okrem schopnosti porozumieť aj schopnosť uveriť sebe a presvedčiť ľudí okolo.

PREČO SA NAŠA MYSEĽ NEDÁ PRESVEDČIŤ FAKTMI?

Lútostivý príbeh uplakaného rodiča, ktorý je presvedčený, že jeho dieťa ochorelo na autizmus pre podanie očkovacej látky, si zapamätáme oveľa lepšie ako suchú štatistiku, ktorá spojenie vakcíny a autizmu vylučuje.

Dispozíciu mysle, ktorá odlišným spôsobom reaguje na fakty a príbehy zasadené do sociálneho kontextu, ukazuje známy Wasonov test.

Ide o logickú úlohu, ktorá spočíva v otáčaní správnych kariet, na ktorých sú čísla a písmená. Úloha je veľmi náročná a vyrieši ju menej ako desať percent ľudí.

Ak však ten istý test zmeníme, takže už nemá podobu abstraktného problému, ale príbehu so sociálnou zápletkou, počet ľudí, ktorí ho vyriešia, rapidne stúpne.

SOCIÁLNE TVORY

Evoluční psychológovia špekulujú, že na príbehy plné ľudských peripetii sme takí vnímaví preto, lebo ak nás niečo charakterizuje, je to skutočnosť, že sme sociálne tvory. Celý náš život sa odohráva v okruhu menšej či väčšej sociálnej skupiny, od ktorej sme bytostne závislí.

Ak by nebola ľudská myseľ na príbehy zo svojho okolia obzvlášť citlivá, potom by nám mohli uniknúť veľmi cenné informácie, napríklad

Placebo

Učinná látka 200 mg

VIERA POMÁHA

INTENSIV

50 tablet

o tom, kto je poctivec a kto podvodník, kto sa obetuje pre blaho druhých a kto je sebec a myslí hlavne na seba.

Bez takých informácií by sa naši predkovia iba veľmi ťažko orientovali v sociálnej realite a ľahko by sa stali obeťou klamára, ktorý by sa s nimi poctivo nerozdelil o ulovenú korisť alebo by im inak uškodil.

Na nástrahy anekdot, ktoré pokrývajú naše porozumenie sveta, lebo nás odháňajú od faktov, poukazujú autori Priti Shahová z univerzity v Michigane a jej tím v 7. kapitole *What Makes Everyday Scientific Reasoning So Challenging?* knihy *Psychology of Learning and Motivation*, Volume 66.

ANEKDOTY

Autori sa odvolávajú aj na štúdiu Fernanda Rodrigueza z univerzity v Michigane a jeho tímu, ktorá minulý rok vyšla v magazíne *Thinking & Reasoning*.

Rodriguez a jeho kolegovia rozde-

lili účastníkov experimentu do dvoch skupín podľa toho, či si čítali popularizačné vedecké články, ktoré prichádzali k nepatričným záverom na základe slabých dôkazov a začínali sa alebo nezačínali sa anekdotou.

Problémom textov bolo, že si pomýlili koreláciu (dva javy sa iba vyskytujú spolu, a to, či jeden z nich vedie k druhému, nevieme) s kauzalitou (príčina, jeden jav vyvoláva druhý).

Typickou chybou tohto druhu je, keď ľudia mylne spoja užitie homeopatia s vyliečením sa. Tieto dva javy sa vyskytujú spolu (korelácia), no to neznamená, že by homeopatikum aj bolo skutočným dôvodom liečby (kauzalita).

Vedci sa zhodujú, že homeopatia nefungujú, preto ústup symptómov môžeme spojiť s ich prirodzeným kolísaním či so spontánnym vymiznutím. Môže tiež ísť o účinky placebo.

V štúdiu od Rodrigueza a jeho kolegov sa ukázalo, že ak ľudia – medzi nimi aj vysokoškooláci – čítali text,

ktorý sa začínal anekdotou, zvyšovala sa pravdepodobnosť, že budú súhlasiť s chybnou interpretáciou výsledkov, pri ktorej došlo k zámene korelácie s kauzalitou.

„Anekdoty môžu podlomiť našu schopnosť robiť súdy, ktoré vychádzajú z vedeckých dát,“ píše v štúdiu Rodriguez a jeho tím.

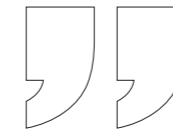
ĽUDOVÉ INTUÍCIE

Ďalším dôvodom, prečo sa názory ľudí rozchádzajú s tými vedeckými, je, že máme veľmi silné intuície o tom, ako funguje svet. Problém je, že bývajú nezriedka úplne chybné.

Napríklad v článku z roku 2007 sa vedci pýtali, ako sa bude pohybovať lopta, keď vyletí zo zakrivenej trubice. Autori zistili, že až 40 percent vysokoškoolákov bolo mylne presvedčených, že dráha loptičky bude zakrivená, hoci v skutočnosti je rovná.

Ľudia majú laické intuície nielen o tom, ako funguje fyzikálny svet. V minulosti sme napríklad informo-

TYPICKOU CHYBOU JE, KEĎ ĽUDIA MYLNE SPOJA UŽITIE HOMEOPATIKUM S VYLIEČENÍM SA. TIETO DVA JAVY SA VYSKYTÚJÚ SPOLU (KORELÁCIA), NO TO NEZNAMENÁ, ŽE BY HOMEOPATIKUM AJ BOLO SKUTOČNÝM DÔVODOM LIEČBY (KAUZALITA).

vali, že veľa ľudí má problém s GMO, čiže geneticky modifikovanými organizmami.

Psychológovia si myslia, že dôvodom by mohol byť okrem iného esencionalizmus. Ide o intuitívnu vieru, že v hĺbke vecí tkvie akási esencia, ktorá z nich robí práve to, čím sú.

Genetická modifikácia pôsobí na mnohých z nás podozrivo, lebo máme pocit, že sa zahrávame s podstatou vecí a že nebezpečne meníme to, čo ich zakladá.

To, že je esencionalizmus všadeprítomnou intuíciou, dokazujú mnohé výskumy. V jednom z nich vedci zistili, že ľudia by mali veľký problém prijať transplantovaný orgán od vraha. Prečo? Lebo mali pocit, že by na nich utkvelo niečo „špinavé“ od páchatela ohavného činu.

SELEKCIA INFORMÁCIÍ

Posledné desaťročia výskumu nás učia, že ľudia si vyberajú informácie podľa toho, či im vyhovujú, alebo nie. V štúdiu zo 70. rokov, ktorá je dnes už klasikou, mali ľudia za úlohu ohodnotiť štúdie, ktoré buď podporovali, alebo vyvracali argumenty v prospech trestu smrti.

Ukázalo sa, že ak ľudia prišli do experimentu s tým, že sú za trest smrti, hodnotili štúdie, čo ho podporovali, laxne, ale k tým odmietavým pristupovali naopak veľmi kriticky a nachádzali na nich aj tie najmenšie chybičky, aby ich mohli odmietnuť.

Účastníci experimentu aplikovali dvojaký meter podľa toho, ako im to vyhovovalo. Aj vedci podliehajú podobným chybám, no vzájomná kontrola má zabezpečiť, aby sa čo najviac minimalizovali.

KRITICKÉ MYSLENIE

V novej kapitole od Priti Shahovej z univerzity v Michigane a jej tímu

autori píšu, že vyučovať na základných a stredných školách len vedecké poznatky nestačí. K tomu treba pridať aj výučbu zručností spojených s kritickým myslením.

IQ nie je vhodný nástroj, ako určiť, či človek myslí kriticky. Výskumy ukazujú, že ľudia s vyšším vzdelaním, a teda aj vyšším IQ, nezriedka vynikajú skôr v schopnosti svoje predsudky a stereotypy šikovnejšie obhajovať, než v tom objektívne posúdiť stav vecí.

Shahová a jej kolegovia radia, aby sa žiaci a študenti učili mať otvorenú myseľ pre nové dáta, a dokázali tak opraviť svoje pôvodné názory. Autori hovoria, aby sa študenti učili, že v empirickej vede nie je nič absolútne dané.

Čo to znamená, keď sa povie, že vo vede nie je nič raz a navždy dané? Na mysl sa má to, že vedci sú v princípe otvorení tomu zmeniť svoje názory na čokoľvek. Na druhej strane, neznamená to, že by nemohli mať úplne jasné a vyprofilované názory.

Z otvorenej povahy empirickej vedy určite neplynie, aby vedci prestali napríklad hovoriť, že evolučná teória je fakt, lebo musíme byť otvorení možnosti, že ju raz spochybíme.

Všetky poznatky (chémia, biológia, genetika, paleontológia, geológia a iné), ktoré dnes vedci majú k dispozícii, hovoria, že uvedená teória je fakt. Je v poriadku to hovoriť. Na druhej strane, ak by vedci raz našli ony slávne kostrové pozostatky kráľka v prekambriu, bola by to pre teóriu rana a museli by nastať opravy.

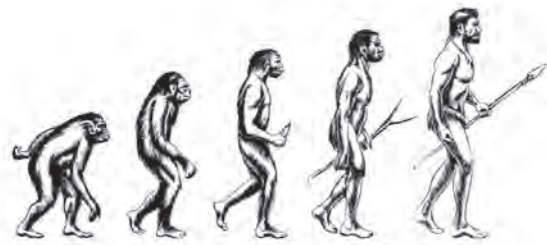
POTREL SA CITRÓNOM

Ľudia majú problém adekvátne ohodnotiť svoje schopnosti a bežne ich preceňujú. Z viacerých experimentov vieme, že žiaci si myslia, že majú lepšie líderské schopnosti ako ich kamaráti, takmer každý vysokoškolský učiteľ si o sebe myslí, že je lepší profesor ako jeho kolegovia, a takmer každý z nás je presvedčený, že je lepší šofér ako zvyšok populácie.

Za istých okolností je viera vo vlastnú výnimočnosť funkčná. Ak by tu nebola, len by sme sa zožierali predstavou, že ničomu nerozumieme, a upadli by sme do depresie a letargie.

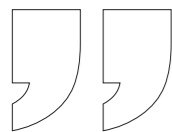
Na druhej strane, prehnaná viera vo vlastné schopnosti môže spôsobiť, že sa začneme považovať za odborníkov v oblastiach, kde sme iba laikmi. Po prečítaní náhodného článku na webe tak môžeme nadobudnúť chybný pocit, že sme „majstri sveta“ a vieme, ako je to s gravitačnými vlnami, klimatickou zmenou či očkovaním.

V roku 1995 sa stala táto pozoruhodná udalosť. Za bieleho dňa a bez akýchkoľvek viditeľných známok maskovania vošiel McArthur Wheeler do dvoch bánk v Pittsburghu, aby ich vylúpil.

NEVEDOMOSŤ ČASTEJŠIE AKO POZNANIE PLODÍ SEBAVEDOMIE.

Charles Darwin

O niekoľko hodín polícia lupiča chytila. Keď mu ukázali záznamy z kamery, ktoré ho pri číne prichytili, iba neveriacky krútil hlavou a povedal: „Ale veď som mal na sebe štavu.“

Zlodej bol presvedčený, že ak si na tvár dá štavu z citróna, stane sa pre kamery neviditeľným.

Týmto neuveriteľným, hoci skutočným príbehom sa začína jeden z najznámejších psychologických článkov vôbec.

V roku 1999 ho napísali sociálni psychológovia Justin Kruger a David Dunning, obaja z Cornellovej univerzity. V slávnej štúdií autori ukázali, že ľudia, ktorí v nejakej činnosti dosahujú pomerne zlé výsledky, si svoju nevedomosť nepripúšťajú a nekriticky sa považujú za výnimočných.

Ako v knihe Pôvod človeka napísal Charles Darwin: „Nevedomosť

častejšie ako poznanie plodí sebavedomie.“ Podľa autorov článku dostal jav pomenovanie Dunning-Krugerov efekt.

ČAKALI NA PRÍLET MIMOZEMŠŤANOV

Desiatky rokov psychologického výskumu nás učia, že rozum nefunguje výhradne ako nezávislý sudca, ktorý by nestrannne posudzoval, čo je objektívna pravda, pretože sa mnohokrát správa ako zaujatý obhajca s vyhranenou agendou.

Prvoradým cieľom mysle je obrátiť nás pred predstavou, že sme zlí, hlúpi, nekompetentní a nemorálni ľudia. Za tým účelom ohýbame fakty a to, čo sa nám do príbehu nehodí, ignorujeme.

Vezmite si tento slávny príklad. V 50. rokoch 20. storočia vznikla v Spojených štátoch malá skupinka vyznávačov UFO s názvom Seekers. Žili v predstave, že „vyššie bytosti“ na konci roku 1954 zničia Zem a mimozemšťania zachránia len vyvolenú hrstku ľudí, čiže ich.

Keď mimozemšťania opakovane neprileteli, členovia Seekers to nepovažovali za dôkaz o ich neexistencii. Prečo? Lebo by museli uznať, že uverili bludom, a to bolí.

Aby ochránili svoje egá, začali si vymýšľať výhovorky, prečo si mimozemšťania cestu na Zem na poslednú chvíľu rozmysleli. Hovorili napríklad, že by sa necítili príjemne medzi zvedcami, ktorí obkolesili Seekers, a preto radšej neprišli.

SLEPÝ PRI VÝBERE

Iný príklad, čo narúša našu intuitívnu predstavu o dokonalej mysli, ktorá objektívne vyhodnocuje informácie, ukazuje, ako uplatňujeme dvojité štandardy, keď posudzujeme pravdivosť vlastných presvedčení a presvedčení iných ľudí. Ak by sme boli plne racionálni, pravdivosť tvrdení by sme mali posudzovať bez ohľadu na to, kto je ich nositeľ.

Hugo Mercier z Centra pre kognitívne vedy na univerzite v Neuchâtele a jeho kolegovia ukázali, že skoro až v 60 percentách prípadov ľudia odmietli nejaký argument ako chybný, ak si mysleli, že patrí niekomu iné-

mu, hoci v skutočnosti bol ich vlastný.

Vo svojej štúdií vedci vychádzali z javu, ktorý voláme „slepota pri výbere“. O čo ide? V jednom z experimentov, na ktorom slepotu tohto druhu ukázali, položili pred ľudí fotky žien. Líšili sa: niektoré mali napríklad náušnice, iné nie.

Mužom povedali, aby si vybrali tú, ktorá sa im páčia najviac. Potom im ju podali a požiadali ich, aby vysvetlili svoj výber. V tejto chvíli na nich naražili budú. Bez toho, aby si to účastníci experimentu všimli, im fotky vymenili.

Ak ste si teda vybrali blondínu, dali vám fotku s brunetou a naopak. Alebo ste si vybrali ženu s náušnicami a oni vám posunuli fotku ženy bez náušnic. Až 75 percent ľudí si zámenu vôbec nevšimli a podávalo vysvetlenia, prečo sa im páči daná žena, hoci si v skutočnosti vybrali celkom inú (jeden muž povedal, že si ženu vybral pre náušnice na fotke, hoci v skutočnosti si vybral fotku opačnú, kde bola žena bez tohto doplnku).

SÚ JABLKÁ ORGANICKÉ?

Mercier a jeho kolegovia uplatnili podobný princíp aj vo svojej štúdií. Ľudia si najprv prečítali niekoľko príbehov, medzi nimi aj o zelovoci, v ktorom predávajú jablká a iné ovocie a zeleninu. Dočítali sa, že jablká nie sú organické.

Následne vyjadrovali súhlas s tvrdeniami typu „všetko ovocie je organického pôvodu“, „nijaké ovocie nie je organické“ a „niektoré z druhov ovocia sú organické“. Respondenti vysvetľovali argumenty, prečo si myslia, že je ich odpoveď správna.

V druhej časti experimentu im dali za úlohu posudzovať argumenty, ktoré pochádzali od iných účastníkov. Figel spočíval v tom – tu konečne prichádza k slovu „slepota pri výbere“ –, že medzi ne zaradili aj ich vlastné odpovede. Povedané inak: ľudia si mysleli, že hodnotia iba argumenty cudzích ľudí, hoci v skutočnosti hodnotili aj argumenty svoje. To však nevedeli.

SELEKTÍVNA LENIVOSŤ

Autori štúdie zistili, že vo viac

ako polovici prípadov ľudia odmietli vlastné argumenty, ak si chybné mysleli, že patria niekomu inému. Ide o ilustráciu toho, ako veľmi selektívne pristupujeme k argumentom svojim a druhých: seba všeličo prepáčime, pri druhých sme hyperkritickí.

Mercier s kolegami jav pomenovali ako selektívna lenivosť: na druhých kritizujeme aj maličkosti, pri sebe naopak zlenivíme.

„Experimenty poskytujú veľmi jasný dôkaz o selektívnej lenivosti uvažovania. Keď vytvárame argumenty, väčšinou ide iba o post hoc ospravedlnenia našich intuícií, príliš kritickí k sebe nie sme. Naopak, ak posudzujeme tie isté argumenty, ako keby patrili niekomu inému, sme veľmi kritickí a nároční“, píše sa v štúdií.

UŽITOČNÝ PRVOK MYSLE

Autori v štúdií poznamenávajú, že uvedené dvojité štandardy, ako pristupovať k argumentom svojim a cudzím, by mohli byť užitočným prvkom ľudskej mysle.

Ak ide o naše argumenty, je pre nás výhodné začať zľahka a zbytočne sa – z kognitívneho hľadiska – nena-máhať. Ak sa niekto chytí, pripíšeme si bod, hoci sme sa skoro vôbec nenadreli. Ak nie, na argumentácii v ďalšom kole pridáme.

Ak by sme však neboli obzvlášť ostražití pri argumentoch od iných, veľmi ľahko by sa mohlo stať, že by nás nachytali, čo pre nás môže mať až nezdozerné následky.

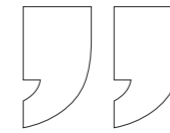
PRESVIEDČANIE OSTATNÝCH

Hugo Mercier s kolegom Danom Sperberom menia náš tisícky rokov trvajúci názor (siaha až do antickej filozofie), že rozumové uvažovanie je myslením jednotlivca a že je určené iba na poznávanie „pravdy“.

Autori zdôrazňujú, že má sociálnu zložku a do veľkej miery je určené na presvedčanie ostatných: že vy máte pravdu (hoci ju mať nemusíte) a iní nie.

Výborná schopnosť rozumového uvažovania je sociálnym kapitálom určeným na budovanie prestíže, dominancie a koalícií, ktoré sú vám naklonené.

Z EVOLUČNÉHO HĽADISKA BOLO PRE NAŠU MYSEĽ MIMORIADNE VÝHODNÉ, ABY BOLA EXTRÉMNE PODOZRIEVAVÁ A ZA KAŽDÝM ZAŠUŠŤANÍM LÍSTIA, KTORÉ MÁ PRIRODZENÉ VYSVETLENIE (VIETOR), VIDELA LEVA S ÚMYSLOM POCHUTNAŤ SI NA ŇOM.

ROLA VZDELANIA

Psychológia stojí pred výzvou nájsť spôsob, ako ľudí efektívne viesť z ich omylov. Videli sme, že ak ľudom povieme, že sa mýlia, nestačí to. Dať ľuďom fakty tiež nestačí. Ako to robiť?

Existuje niekoľko štúdií, ktoré ukazujú, že so vzdelaním klesá viera ľudí v nezmyselné konšpiračné teórie. Z takých údajov však neplynie, že by vzdelanie malo na konšpiračné teórie devastujúci vplyv, lebo tu nevieme určiť smer kauzálnej (príčinnej) šípky. Je celkom dobre možné, že ľudia, ktorí neveria na konšpirácie, myslia viac analyticky a vďaka tomu dosahujú lepšie vzdelanie.

Experimenty, že by sme čast žiakov a študentov systematicky vystavovali horšiemu vzdelaniu, aby sme zistili, či vzdelanie skutočne vplyva na vieru v sprisahania, by boli nemorálne a nepraktické.

Ako sa teda vyznať v spleti dát o vzdelaní a konšpiračných teóriách? Karen Douglasová z univerzity v Kente a jej tím problém určitým spôsobom obišli. Píšu, že ľudia, ktorí majú nižšie vzdelanie, zároveň vykazujú nadmernú tendenciu vidieť oživených aktérov s ich úmyslami aj tam, kde žiadni nie sú. Štúdia vyšla v časopise Thinking & Reasoning.

ÚMYSLY TAM, KDE NIE SÚ

Uvedená dispozícia mysle má evolučný pôvod, myslia si psychológovia. Ak sa náš praveký predok prechádzal savanou a vedľa neho zašušťal krík, mohlo ísť o nevinný vánok, ale aj o predátora, ktorý tam na neho striehol, aby ho zožral.

Z evolučného hľadiska bolo pre našu myseľ mimoriadne výhodné, aby bola extrémne podozrievavá a za každým zašušťaním lístia, ktoré má prirodzené vysvetlenie (vietor), videla

oživeného aktéra, v tomto prípade leva s úmyslom pochutnať si na ňom.

Prečo? Je lepšie párkrát sa zmýliť a byť za bláznava ako na šušťanie nebrať žiaden ohľad. Lebo raz sa naozaj môže stať, že pôjde o krvilačného dravca. Taká nepozornosť by sa nám nemusela vyplatit.

Výskumy ukazujú, že uvedený znak mysle (dovedený do extrému), keď za všetkým hľadáme nejakého skrytého aktéra s tajomnými úmyslami v pozadí, majú aj konšpiratori: tam, kde bežní ľudia vidia iba kondenzovanie horúcich plynov a výparov, ktoré za sebou zanechávajú lietadlá, oni vidia zlomyselný úmysel vlády v pozadí. Tam, kde informovaní ľudia vidia len klimatickú zmenu spôsobenú ľudskými aktivitami, vidí konšpirátor nekalé úmysly vlád, ktoré chcú vplyvať na ekonomiku a správanie ľudí.

REFORMOVAŤ OBČIANSKU NÁUKU

Uvedené štúdie vonkoncom nepreukazujú, že vzdelanie je liekom na konšpiračné teórie. Naznačujú však, že škola môže študenta trénovať v tom, aby bezpodmienečne neveril všetkému, čo mu jeho omylná myseľ napovedá, a k intuíciám pristupoval viac kriticky.

Ak to spraví, zistí, že nie za všetkými udalosťami je ukrytý aktér so (zlými) úmyslami a že zložité spoločenské problémy nemajú jednoduché riešenia. U takto trénovaného človeka je vyššia pravdepodobnosť, že sa namiesto na rýchle intuície spoľahne na zdĺhavejší zber dát a vychádzať bude z dôkazov.

Na záver zdôraznime, že je najvyšší čas reformovať výučbu občianskej náuky (a užšie filozofie) na slovenských školách. To, že si študent týždeň vo svojom živote pamätá, čo si myslel Anaximenes, Augustín alebo Kant, je možno pekné, ale je to nanič, ak pritom rozkladá liberálnu demokraciu zvnútra, lebo volí fašistov a zdieľa konšpiračné a iné nezmysly.

Čo si myslel Kant, si študent na internete nájde hneď. Ale ako kriticky a analyticky myslieť, sa musí práce učiť. Kde inde, ak nie v škole na občianskej náuke? ■

Ak človek uvažuje kriticky, nenechá sa tak ľahko zmanipulovať.
„Takže vás niekto neoklame o peniaze alebo vám do hlavy nenatlačí hlúposti, na základe ktorých si potom poškodíte zdravie,“
vraví lektor kritického myslenia Ondrej Gažovič.

Zdravá zvedavosť by nemala prerásť do paranoje

Kritické myslenie je previazané s etikou a malo by byť spojené s otázkami, ako žiť zmysluplný život a aké hodnoty vyznávať, vraví Gažovič. Hovorí, že študenti by mali vedieť, že na jednu vec sa dá legitímne pozeráť z viacerých uhlov pohľadu a že sa dá kultúrovane diskutovať o rozdieloch v postojoch bez toho, aby sme sa urážali.

OTAKAR HORÁK
reportér

Kritické myslenie sme potrebovali vždy, aj pred sto či viac rokmi. Prečo je téma kritického myslenia obzvlášť vypuklá v posledných rokoch?

Jedným z dôvodov je demokratizácia v tvorbe informácií, ktorú priniesol internet a sociálne siete. Hoci kto dnes môže sadnúť za počítač a spraviť fotku a video alebo napísať text, ktorý si na webe za pár minút prečítajú tisíce ľudí. V minulosti existovalo viacero záchytných mechanizmov, ktoré dokázali odfiltrovať chybné a zavádzajúce informácie. Dnes existuje nespočetné množstvo producentov obsahu, ktorí generujú kvantum táranín a nezmyslov. Žiakom a študentom preto treba vysvetľovať, že informácie si nie sú rovnocenné. Tak ako rozmýšľajú nad tým, aký smartfón alebo tenisky si kúpia, by mali rovnako uvažovať, aké médiá budú čítať a komu môžu dôverovať.

Ako môže študent rozpoznať, že informácia pochádza z dezinformačného webu, ktorému sa nedá dôverovať?

Študentov môžeme trénovať, aby si všimli, že texty z dezinformačných webov používajú emocionálne silno zafarbený jazyk, ktorý je manipulatívny. Texty pôsobia amatérsky, obsahujú rôzne fonty písma a niekedy kombinujú viaceré jazyky. Nezriedka si vnútorne protirečia a ich obsah nesúhlasí s nadpisom. Žiak by mal chápať, že ak je text anonymný, je menej dôveryhodný ako ten, pod ktorým je podpísaný konkrétny autor s dobrou reputáciou, lebo sme si overili jeho minulé práce.

Nekladíme na ľudí vysoké nároky, ak si myslíme, že budú práčne preverovať obsah článkov

Ondrej Gažovič (33)

Lektor kritického myslenia. Vyštudoval medzinárodné vzťahy a právo na Masarykovej univerzite v Brne a doktorát získal na Univerzite Komenského v Bratislave. Študijné a výskumné pobyty absolvoval na Univerzite v Oslo a na Diplomatickej akadémii vo Viedni. Päť rokov pôsobil ako diplomat na ministerstve zahraničných vzťahov a na zastupiteľskom úrade v Berlíne.

a tvorbu autorov, aby vedeli, či mu môžu dôverovať?

Je pravda, že v mnohých veciach postupujeme automaticky a zbláznil by sme sa, ak by sme mali každú jednu správu dôsledne analyzovať. Preto si treba vytvoriť dobré návyky, čiže poriadne zvážiť, z akých informačných kanálov budeme čerpať. Aj v serióznom médiu sa môžu pomýliť, ale chybovosť je tam nižšia.

Navyše, sú ochotní si chybu priznať a opraviť ju, čo pri dezinformačných weboch nie je zvykom.

Predstavme si situáciu, že sme v škole a reč sa zvrtné k americkému prezidentovi Trumpovi. Ako by mal postupovať učiteľ, aby v žiakovi, ktorý vyjadri sympatie k nenávisťným postojom politika, pestoval zručnosti kritického myslenia?

Určite by nemal žiaka zosmiešňovať a mal by sa snažiť motivovať ho k diskusii. Aby triede vysvetlil, prečo si myslí, že Trump je frajer, ak chce napríklad postaviť na hraniciach múr.

Zahrajme sa na situáciu, že som váš žiak, ktorý koketuje s názorom prezidenta Trumpa. Na hodine by som povedal: „Podľa mňa má Trump pravdu v tom, že múr

efektívne zabráni pašovať drogy z Mexika.“ Ako by ste ako učiteľ zareagovali?

Opýtal by som sa ho: ak si pašerák drog a niekto na hranici postaví stenu, ako by si ju obišiel?

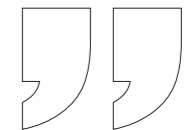
Podkopal by som sa.

Čiže by si ju vedel ako pašerák drog obísť?

Áno.

Žiaka by som sa ďalej pýtal: „Prečo

ŽIAKOM A ŠTUDENTOM TREBA VYSVETĽOVAŤ, ŽE INFORMÁCIE SI NIE SÚ ROVNOCENNÉ. TAK AKO ROZMÝŠĽAJÚ NAD TÝM, AKÝ SMARTFÓN ALEBO TENISKY SI KÚPIA, BY MALI ROVNAKO UVAŽOVAŤ, AKÉ MÉDIÁ BUDÚ ČÍTAŤ A KOMU MÔŽU DÔVEROVAŤ.

si myslíš, že tvoji klienti berú drogy a čo ich k tomu vedie?”

Chcú zažiť euforizujúce stavy, ktoré by inak nepoznali.

Myslíš si, že majú problémy, ktoré ich k tomu vedú?

To neviem a je mi to jedno, ide mi len o peniaze.

Štatistiky ukazujú, že veľa ľudí, ktorí berú drogy, majú nejaké problémy, či už zdravotné, psychické, alebo sociálne. Ak by sa problémy týchto ľudí vyriešili, považuješ za možné, že by dopyt po drogách klesol?

Áno.

V takejto debata by sme mohli pokračovať ďalej. V každom prípade, chcel som ukázať, že je to práve dialóg, vďaka ktorému sa dá so žiakom pracovať efektívnejšie. Ak by som ho len vysmial a povedal, že je hlupák a autoritatívne mu oznámil, že múr nič nevyrieši a viac sa s ním o tom nebudem baviť, nič by som nedosiahol a žiaka by som skôr utvrdil v jeho presvedčeníach.

Keď som pred siedmimi rokmi učil na strednej škole, študenti sa mi pochválili, že pre mňa majú film, ktorý sa mi určite bude páčiť. Išlo o Zeitgeist, dokument, ktorý okrem iného spochybňuje oficiálnu verziu pádu dvojčiek z 11. septembra 2001. Ako sa dá na takomto príklade známej konšpirácie pestovať kritické myslenie?

V jadre kritického myslenia je zdvorilá pochybnosť. „Zdvorilá“ znamená, že by sme nemali pochybovať

o všetkom. Keď pochybujeme o všetkom, nikomu neveríme a ku všetkému sme kritickí, tak absolútne narúšame dôveru v spoločnosť. Ak ide o takú komplikovanú vec, ako je pád mrakodrapov, pri ktorej nemá väčšina z nás poznatky z fyziky, letectva a inžinierstva, aby sme to vedeli adekvátne posúdiť, mali by sme byť zdržanliví vo viere, že téme rozumíme lepšie ako odborníci. Fascinoval ma rozhovor s kamarátom, ktorý mi povedal, že si pád dvojčiek vypočítal a jemu to číslo vyšlo inak, takže dvojčičky nemohli spadnúť bez riadnej explózie. Problémom je, že nemá vyštudovanú fyziku a nie je ani stavbár. Má len veľkú sebadôveru, že to vypočítal lepšie ako stovky vedcov, ktorí sa téme profesionálne venujú. V žiakoch a študentoch by sme mali pestovať cnosť, že nie je hanba povedať „Neviem“. V prípadoch, keď nie sme kompetentní, nám neostáva nič iné, ako sa spoľahnúť na zdroje, ktoré sú dôveryhodné.

Ako ich rozoznám?

Jedným z dôležitých znakov je expertíza. Ak sa rozprávam o rakovine s lekárkou, ktorá má 20-ročnú skúsenosť s prácou na onkologickom ústave, tak tomu, čo hovorí, prikladám väčšiu váhu ako názoru pekára alebo právnika, ktorí nie sú v medicíne experti. Čo sa týka dvojčiek, je pre mňa relevantné, keď vidím vyjadrenia oficiálnych vyšetrovacích komisií, na ktorých pracovali desiatky odborníkov a vyšli v etablovaných médiách alebo ich vydali renomované inštitúcie.

Aj pochybovači oficiálnej verzie pádu dvojčiek sa združili do akýchsi spolkov odborníkov. Ako sa v tej spleti protichodných názorov môže vyznať 15-ročný študent?

Dokumenty, ktoré sa týkali konšpiračných teórií o páde dvojčiek, vykazovali menšiu mieru robustnosti. To znamená, že odborníkov tam bolo menej alebo boli z iných oblastí. Je to ten istý princíp ako s právníkom, ktorého sa nebudete pýtať na medicínu.

Nie je skepsa istým spôsobom dvojsečnou zbraňou? Veď aj konšpirátori vravia: my sme tí skeptickí, my spochybňujeme oficiálne dáta a neveríme tomu, čo sa nám podsúva.

Povedať, že Trump je hlupák, nie je cesta, treba diskutovať a predložiť argumenty. FOTO – TASR/AP

tickí, my spochybňujeme oficiálne dáta a neveríme tomu, čo sa nám podsúva.

Vrátim sa opäť k zdvorilej pochybnosti. Je zdravé, keď sa ľudia neuspokoja s prvým výkladom udalostí, ktorý im niekto predostrie. Pozrieť sa na viac kvalitných zdrojov a posúdiť, čo o tom hovoria a ako sú presvedčivé, je super. Ak však zdravá zvedavosť prerastie do paranoje a úplne sa vytratí dôvera v etablované inštitúcie – médiá, univerzity, ale aj štátne orgány –, tak to spoločnosť môže paralyzovať.

Načo mi je dobré kritické myslenie?

Má obrannú funkciu. Ak človek kriticky uvažuje, nenechá sa tak ľahko zmanipulovať. Takže vás niekto neoklame o peniaze alebo vám do hlavy nenatlačí hlúposti, na základe ktorých si potom poškodíte zdravie. Má aj aktívnu funkciu. Ak človek dokáže kriticky uvažovať, vie lepšie dosahovať svoje ciele, či je to jednotka z dejepisu, vydanie rapového albumu, štúdium na prestížnej škole alebo úspešný biznis plán. A napokon, má aj celospoločenskú funkciu:

ak by veľká časť z nás stratila kritické myslenie, hrozí nám rozpad spoločnosti.

Keď hovoríte o rozpade spoločnosti, veľa ľudí bolo úprimne zdesených, keď sa stal Marian Kotleba županom a potom sa dostal aj do parlamentu. Čo má učiteľ robiť, ak žiaci v jeho triede koketujú s extrémistickými názormi?

Nie je najlepšou stratégiou, ak žiakov, ktorí majú extrémistický názor, zrušíme z pozície autority a nepripustíme žiadnu diskusiu. Z toho si môžu odniesť pocit, že sa im len zapchávajú ústa. Učiteľ by mal ukázať, prečo sa s takými postojmi nestotožňuje a na historických faktoch a osobných príbehoch ukázať, ako je táto ideológia škodlivá. Učiteľ sa so žiakmi môže zahrať hru, keď sa im predstavia jednotlivé roly, aby pocítili, ako by na nich dopadli extrémistické názory, ak by boli Rómovia alebo homosexuáli. V tých rolách žiaci precítia, že tam dochádza k nespravodlivosti.

Čiže sa tu bavíme o zážitkovom učení, keď učiteľ neučí tak, že sa len postaví pred tabuľu a žiakom, ktorí sú pasívni, niečo diktuje.

Nedávno som bol na porade Komenského inštitútu, kde jedna pani učiteľka spomínala, ako výborne na jej žiakov zapôsobilo, keď boli na divadelnom predstavení o Anne Frankovej a ako si tam mnohé veci uvedomili. Ak by si len prečítali nejaký odsek v učebnici, tak by to tak neprecítili. Vďaka divadelnému predstaveniu sa vedeli stotožniť s osudom hrdinky.

Môže byť humor a vtip efektívny spôsob, ako bojovať s extrémistickými názormi? Ak sa skupine neonacistov postaví skupina uvoľnených ľudí, ktorí kričia „Na pláž“, neukážu im, akí sú vlastne smiešni?

Osobne mi nevaďí, ak je v politickom súboji alebo v spoločenskej diskusii použitý výsmech ako nástroj voči fašistom typu Kotleba. Zaslúžia si to.

Je to funkčné?

Nemám dáta, aby som to vedel dostatočne posúdiť. Ale príde mi to legitímne a tiež sa na tom rád za-

smejem. Jedna vec je vysmievať sa Kotlebovi a niečo iné ľuďom, ktorí ho volili. Niektorí sú fašisti a neznášajú xenofóbi, ako je on, ale potom je tam časť ľudí, ktorí boli nerozhodnutí a zvolili ho na poslednú chvíľu. Chceli sa vysmiať establišmentu, alebo nevedia nájsť východisko zo svojich reálnych problémov, a nepremysleli to do dôsledku. O týchto ľuďoch sa dá zabojsť a je to v našom záujme. Ak ich zosmiešnim a urazíme, stratíme ich.

Ako o nich môžeme zabojsť?

Tým, že im ukážeme pozitívne príklady, vypočujeme si ich a ponúkne im alternatívu, ktorá je funkčná. Niečo podobné je aj pri konšpiráciách. Aj tu sú ľudia, ktorí ich šíria výhradne za účelom zisku, sú bezškrupu-

AK JE DISKUSIA ŽUMPA, NEMÁ ZMYSEL DO NEJ VSTUPOVAŤ. SÚČASŤOU UMENIA, AKO VIEŠ DISKUSIU, JE, ŽE S ČLOVEKOM, KTORÝ MA URÁŽA A JE AGRESÍVNY, DISKUSIU VIEŠ NEBUDEM. NEMÁME POVINNOSŤ BAVIŤ SA S KAŽDÝM A PRESVIEDČAŤ KAŽDÉHO.

lózni a cynickí, lebo zneužívajú ľudí chorých na rakovinu tým, že im predávajú neúčinné nezmysly. Ale potom je tu veľká skupina ľudí, ktorí sa sklámali v zdravotníckom systéme, nevedia sa dostať k odborníkovi, lebo sú na dlhej čakacej listine, tak hľadajú riešenie inde. Problémom diskusie o kritickom myslení a argumentácie nás mestských liberálnych elít je, že niekedy tieto dve skupiny ľudí zmiešavame a odsudzujeme, že to sú tí hlupáci, ktorí veria nezmyslom. Osobne tu vidím veľký rozdiel.

Je súčasťou kritického myslenia empatia alebo je kritické myslenie „chladne racionálne“?

Empatia je veľkou súčasťou kritického myslenia. Mali by sme sa snažiť pochopiť motiváciu ľudí, aby sme vedeli, prečo volia Kotlebu alebo sa spoliehajú na pochybné stránky o medicíne. Ak si takých ľudí vypočujeme a komunikujeme s nimi slušne a ľudsky, vieme lepšie odpovedať na ich potreby. Nemalo by to byť vedené z pozície tých, ktorí sa vysmieávajú

a zhadzujú. To je kontraproduktívne a nikam to nevedie.

Mala by byť súčasťou kritického myslenia aj etická výchova? Lebo skúsenosť – a aj mnohé výskumy – nás učia, že inteligentní ľudia nezriedka zastávajú tie najotrasnejšie názory, len to robia sofistikovanejšie.

Kritické myslenie je previazané s etikou a bez etických postojov pre mňa nemá zmysel. Malo by byť spojené s otázkami, ako žiť zmysluplný život, aké hodnoty vyznávať, v akej spoločnosti chceme žiť a ako dokážeme svojou prácou prispieť k pozitívnej spoločenskej zmene.

Mal by študent pochopiť, že na niektorých veciach, ako je potrat alebo eutanázia, sa nemusíme zhodnúť a že prvoradým cieľom je, aby bola diskusia kultivovaná?

Presne tak. Študenti by mali vedieť, že na jednu vec sa dá legitímne pozeráť z viacerých uhlov pohľadu a že sa dá kultivovane diskutovať o rozdieloch v postojoch bez toho, aby sme sa urážali a znepriatelili. Mnohé veci nedokážeme rozlúsknuť na základe merania alebo faktov. Je prirodzené, že v hodnotových otázkach sa budeme líšiť.

Máme povinnosť diskutovať s každým, aj keď nás uráža?

Nie. Ak je diskusia žumpa, nemá zmysel do nej vstupovať. Súčasťou umenia, ako viesť diskusiu, je, že s týmto človekom už diskusiu viesť nebudem, lebo ma uráža a je agresívny. Nemáme povinnosť baviť sa s každým a presviedčať každého. Oceňujem iniciatívu #somtu. Keď sa človek pozrie na nejakú internetovú diskusiu a vidím tam zopár ohnivých diskutérov, môže nadobudnúť pocit, že ide o prevládajúci hlas, takže má tendenciu prispôbiť sa mu. Ale často sa stáva, že diskutuje len hlučná menšina, ktorá má nejaký parciálny záujem. Dobrou stratégiou je do diskusií vstupovať a slušne do nich prinášať iný hlas a takýmto spôsobom ovplyvňovať väčšinu, ktorá ešte len čaká na rozhodnutie a hľadá primerané zdroje. Je to nielen spôsob, ako vstúpiť do bubliny niekoho iného, ale aj spôsob, ako vystúpiť z tej svojej. ■

Spoločnosť sa za desať rokov, čo som sa od nej vzdialil, zmenila takmer na nepoznanie, píše Martin M. Šimečka, ktorý sa po rokoch cestovania medzi Bratislavou a Prahou vrátil natrvalo na Slovensko.

Slovensko: virtuálny klub bitkárov

Keď som mal desať rokov, vypočítal som si, že v roku 2017 budem mať 60, ale nedokázal som si budúci svet ani seba samého v ňom vôbec predstaviť. Spomenul som si nedávno na svoju vtedajšiu bezradnosť pri čítaní knihy Davida Graebera Utópia pravidiel. Graeber mal osem rokov, keď v roku 1969 pristáli Američania na Mesiaci a podobne ako ja sa vtedy pokúšal predstaviť si svoju vzdialenú budúcnosť.

„Naozaj som očakával, že budem žiť vo svete technologických zázrakov? Isteže. Každý to očakával,“ píše. A rozhorčene sa pýta: Kde teda sú kolónie na Marse, teleportácie, antigravitačné pole, pilulka nesmrteľnosti, androidi, lietajúce autá, ktorými sme mali podľa slubov dospelých lietať už v roku 2000?

Na rozdiel od Graebera som počas svojho detstva o týchto sluboch nepočul, lebo komunistická utópia slubovala iné zázraky, ale napriek tomu: cestujem z Bratislavy do Prahy vlakom za rovnaké štyri hodiny ako moji predchodcovia ešte pred vojnou. Keď som mal desať rokov, práve sme si kúpili auto, ktoré jazdilo stovkou, mali sme chladničku, vysávač, televíziu, telefón a moji rodičia sa neprestávali týmto novotám čudovať. O päťdesiat rokov neskôr mám to isté, aj keď pripúšťam, že o máčik kvalitnejšie. Toto že je pokrok?

Áno, je. Nie je však taký viditeľný a občas je dokonca ťažké rozoznať

**MARTIN
M. ŠIMEČKA**
komentátor
a editor

ho voľným okom, pretože navonok ide často len o vylepšenie už vymyslených vecí. Futuroológovia hovoria, že už čoskoro sa dočkáme technologickej revolúcie, roboty a lietajúce autá už sú vraj na spadnutie. A že najväčšia zmena sa udeje v našom mozgu.

Lenže to sa už stalo – aj bez umelej inteligencie. Vidím to na premenách slovenskej spoločnosti za posledných desať rokov. Či je to pokrok, teda zmena k lepšiemu, si nie som celkom istý, pokúsim sa ju však aspoň trochu opísať.

NEBOLO O ČOM HOVORIŤ

Keď som sa pred desiatimi rokmi sťahoval do Prahy a vlni na jeseň sa do Bratislavy vrátil (hoci fyzicky som z nej nikdy úplne neodišiel), na prvý pohľad sa nezmenila. Bratislavská hlavná stanica je stále rovnako škaredá, cesty sú stále rovnako rozbité, pokrok k lepšiemu sa prejavil klimatizáciou vo verejnej doprave a k horšiemu upchatými ulicami v čase dopravnej špičky.

Nenápadne sa zmenili aj ľudia. Pred desiatimi rokmi nikto nepozeral do smartfónov, lebo neboli. Dnes sa do ich displejov pozerajú takmer všetci a z verejnej dopravy aj kaviarní zmizli čitatelia papierových novín. Odniekiaľ sa vynorilo množstvo žien a mužov, ktorí si z nejakého dôvodu maľujú svoju bielu pokožku a robia zo seba choďiace ornamenty. Pribudlo tučných ľudí, najmä detí, čo by mohlo zna-

menat, že Slováci sa majú dobre. Ale objavili sa aj holohlaví mladíci v zelených mikinách, ktorým sa hovorí fašisti, čo by mohlo znamenať, že Slováci sa majú zle. Pribudol tiež doposiaľ neznámy druh slovenského politika, ktorému sa hovorí euroskeptik, čo by mohlo znamenať, že Slováci sú nespokojní.

Keď som sa pred desiatimi rokmi vzdialil, bola slovenská spoločnosť relatívne zrozumiteľná a v zhode sama so sebou: pohrúžila sa do seba a užívala si prudký ekonomický rast s istotou, že bude naveky. Neexistovala nudnejšia téma ako Európska únia, do ktorej krajina nedávno vstúpila vo viere, že o žiarivú budúcnosť je tak naveky postarané. Zvyšok sveta bol len matnou škvrnou v kútiku oka, Slováci šťastne zahľadeli do seba menili staré okná za plastové a natierali svoje zaťapené domy pastelovými farbami. Verejná debata, ktorá sa vytrácala už od konca 90. rokov, zmizla úplne. Nebolo o čom hovoriť.

O desať rokov neskôr sa zhoda vyparila a spoločnosť vyzerá ako akýsi virtuálny klub bitkárov. Nacionalisti, ktorí boli pred desiatimi rokmi na vymretie, sa vrátili silnejší než predtým, obohatení často o oddiely fašistov, s ktorými sa navonok neznášajú, ale v jadre majú veľa spoločného. Parlament sa premenil na bojisko jurodivých krikľúňov aj mlkvých náckov, stal sa tribúnou postáv, na aké človek bežne na ulici nenarazí. Tie však napriek tomu,

súdiac podľa volieb a prieskumov verejnej mienky, reprezentujú zhruba 40 percent voličov.

V mozgu týchto voličov sa udiala zmena, s akou futuroológovia nerátali. Súvisí síce nepriamo s krízou Západu, ktorá doľahla aj na Slovensko, ale jej spúšťačom nie je osobná skúsenosť úpadku – väčšina obyvateľov tejto krajiny zažívala v poslednej dekáde napriek vonkajšej ekonomickej kríze rast príjmov aj kvality života. Spúšťačom zmeny je technologická revolúcia, ktorá je voľným okom takmer neviditeľná, ale ľuďom umožnila ponoriť sa do virtuálnej reality sociálnych sietí a tam sa oddávať úzkosti a nenávisťi, ktorá lomcuje celým Západom.

ROZVIAZANÝ JAZYK

Toto samozrejme nie je žiadny objav, ale slovenský prípad je v niečom preda len zvláštny. Spoločnosť, ak ju tak bolo možné vôbec nazývať, žila po celé stáročia roztrúsená v hlbokých dolinách oddelených od seba hrebeňmi hôr a až v dvadsiatom storočí začala seba samu vnímať ako celok prepojený klenbou moderných médií, ako bolo rádio a televízia. Dokonca ešte aj pred desiatimi rokmi ľud skôr trpne prijímal informácie od vrchnosti, z tradície neprivyknutý na verejnú debatu.

A potom sa objavili sociálne siete, ktoré v nepriepustnej krajine prepojili milióny ľudí. Facebook rozviazal nemému ľudu jazyk a ten začal, po prvý raz vôbec, naozaj dis-

kutovať. Spoločná reč sa však namiesto nástroja dorozumenia zmenila na zbraň hromadného ničenia, ktorá rozmetala spoločenskú zmluvu o budúcnosti aj minulosti.

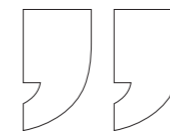
Zrejme neexistuje spôsob, ako porovnať mieru nenávisťi na sociálnych sieťach rôznych národov, ale vďaka svojej skúsenosti s českou debatou vyhlasujem, že tá slovenská je o triedu divokejšia. Fašisti, ktorí brýzgajú Rómom, Židom, imigrantom alebo napríklad sloven-

telnej, podriemkavajúcej a zľahka lahostajnej voči akýmkoľvek ideám. Vrátil som sa do tej istej krajiny vášnivo rozštiepenej na konzervatívco, liberálov, lavičiarov, pravíčiarov, Európanov, nacionalistov, fašistov, slniečkarov a mnoho ďalších odrôd politickej identity. Nepoznám tu nikoho súdneho, kto by sa tváril, že rozumie tomu, čo sa deje. Isté je len to, že odkiaľsi sa uvoľnila mohutná vlna energie, ktorej silu a účinok je ťažké odhadnúť.

Typickým paradoxom dnešnej doby je však to, že táto energia je čosi ako temná hmota vo vesmíre: vieme o nej, ale voľným okom ju nevidíme. To, čo vidieť je, sú zrekonštruované centrá miest vďaka eurofondom, množiace sa penzióny a mohutné drevené stavby pozdĺž ciest, ktoré sa tvária ako salaše, ale sú to reštaurácie s výbornou kuchyňou – Slováci objavili pôvab svojej zemitej identity.

Možno budú už čoskoro brázditiť oblohu nad touto hornatou krajinou lietajúce autá, futuroológovia hovoria, že je to otázka dekády – napokon, jedno z nich vyvinul slovenský konštruktér. Robot možno vystrieda baču a bude chrániť ovce pred vlkami aj v noci, keďže nemusí spať. Podmienkou však je, aby oná temná energia nespálila dušu slovenskej spoločnosti, ktorá sa len nedávno naučila hovoriť sama so sebou a dospela zatiaľ len k tomu, že si nerozumie. ■

FACEBOOK ROZVIAZAL NEMÉMU ĽUDU JAZYK A TEN ZAČAL, PO PRVÝ RAZ VÔBEC, NAOZAJ DISKUTOVAŤ. SPOLOČNÁ REČ SA VŠAK NAMIESTO NÁSTROJA DOROZUMENIA ZMENILA NA ZBRAŇ HROMADNÉHO NIČENIA.

ským liberálom a žiadajú ich smrť, majú na Facebooku státisíce priaznivcov. Jazyk sa utrhol z reťaze a do mozgov Slovákov zasieva virtuálnu apokalypsu.

Ale je možné, že práve úľak z týchto fašistov vyvolal úplne nečakaný záujem o holokaust slovenských Židov, ktorých srdcervúce príbehy zaplavili slovenské médiá. A nielen to. Po celej krajine sa odrazu roztrhlo vreco s verejnými debatami, ako keby ľudia cítili, že sociálne siete skutočnú diskusiu nenahradia.

Pred desiatimi rokmi som odchádzal z krajiny relatívne zrozumi-

Konšpiračné teórie sa podobajú na pseudonáboženstvá, sú založené na viere vo veci bez dôkazov a spája ich nedôvera k systému, vraví psychológ zo SAV Marek Jurkovič

Demokracia sa mení v súťaž, kto je väčší populista

OTAKAR HORÁK
reportér

Žijeme vo svete, ktorý je závislý od vedy a techniky, ale ľudia o vede a technike skoro nič nevedia, postážoval sa v eseji z roku 1990 svetoznámy fyzik a popularizátor vedy Carl Sagan.

Čo platilo vtedy, je pravdou aj dnes.

Sagan spomína na príhodu s taxikárom, samozvaným nadšencom „vedy“, ktorý ho viedol z letiska na konferenciu a zvedavo sa ho pýtal na UFO, komunikáciu s mŕtvymi, liečbu kryštálmi alebo astrologiu.

Fyzik opakoval, že dôkazov v prospech uvedených javov je iba veľmi málo alebo chýbajú úplne. „Videl som, že taxikár je stále nevrlejší. Nenapadol som len pseudovedu, ale aj niečo z jeho vnútorného prežívania,“ povedal o trpkéj skúsenosti Sagan.

MÉDIÁ A SOCIÁLNE SIETE

Dezinformácie, hoaxy a konšpiračné teórie tu boli vždy. Ale záplava nových médií a sociálne siete – moderný výdobytok – umožňujú, aby sa rôzne pseudovedecké teórie

(vydávajú sa za vedu, ale nie sú ňou, napríklad homeopatia), pavedy (nezmyselné disciplíny), úplné výmysly a klamstvá šírili efektívnejšie.

Na sociálnych sieťach sa ľudia uzatvárajú do skupín vlastných prívržencov, kde sa navzájom povzbudzujú a utvrďujú vo vlastných omyloch (konfirmačný bias).

Ešte pred pár rokmi by ste boli s extravagantným názorom, že nás vlády práškujú – aby nás zámerne ohlupovali či znižovali počet obyvateľov tým, že budeme po zásahu chemikáliou neplodní (chemtrails) – osamoteným solitérom na sociálnej periférii.

Dnes sa zo sociálneho vylúčenia vymaníte zopár klikmi na internete. Okamžite nájdete dost podobne zmýšľajúcich ľudí schopných uveriť akémukoľvek príbehu, ktorý ich emocionálne uspokojuje a vyhovuje ich predpojatému názoru, že vlády nemyslia na nič iné než na to, ako z nás spraviť „ouce“.

KONŠPIRÁCIE

„Sociálne siete do značnej miery

EŠTE PRED PÁR ROKMI BY STE BOLI S NÁZOROM, ŽE NÁS VLÁDY PRÁŠKUJÚ – ABY NÁS ZÁMERNE OHLUPOVALI (CHEMTRAILS) – OSAMOTENÝM SOLITÉROM NA SOCIÁLNEJ PERIFÉRII.

umožňujú šírenie konšpiračných teórií. Pomáhajú tomu, aby sa ľudia s takýmito názormi spájali a zdieľali pochybné obsahy. To by v minulosti išlo pomalšie, dialo sa to napríklad cez pamflety," povedal psychológ Marek Jurkovič z Centra spoločenských a psychologických vied SAV.

Spolu s kolegami vydal publikáciu Rozum: návod na použitie. Mapujú v nej prejavy racionálneho a iracionálneho myslenia.

Jurkovič hovorí, že konšpiračné teórie sa podobajú na pseudonáboženstvá – sú založené na viere vo veci bez dôkazov. Podobne ako v náboženstvách, aj v konšpiračných teóriách vystupuje mocnosť, ktorá ovláda svet a udalostiam v ňom dáva zmysel, aj keď negatívny, vraví.

SPÁJA ICH NEDÔVERA K SYSTÉMU

„Konšpiračné teórie spája nedôvera k systému," dodáva psychológ. Ukazuje to výskum, ktorý spravil Michael Wood z univerzity v Kente a jeho tím. Vedci sa účastníkov experimentu pýtali na smrť princeznej Diany.

Mnohí z nich obhajovali myšlienku, že Dianu zavraždili tajné služby, a zároveň, že smrť iba predstierala, aby unikla dotieravým médiám a dožila v ústraní so svojim bohatým milencom Dodim Al-Fayedom.

Autori štúdie si myslia, že rozporné názory ľudí na smrť obľúbenej princeznej (naraz nemôžu byť pravdivé) spája spoločná nedôvera k systému a tradičným autoritám. Povedané inak, ľudia, ktorí veria konšpiráciám, uveria akejkolvek z nich, hlavne, že sa vymyká systému a „plávajú ňou proti prúdu".

Neplatí, že by konšpiračné teórie boli iba nevinnou zábavkou niekoľkých popletených ľudí. „Zdá sa mi, že hoaxy a konšpiračné teórie ovplyvňujú spoločnosť čoraz viac," vraví Jurkovič. „Demokracia sa mení na súťaž toho, kto je väčší populista a kto povie väčšie klamstvo s väčším emočným apelom. Na faktoch prestáva záležať," dodáva psychológ.

ROZUM PREDSTAVUJE SPÔSOB, AKO VYHRAŤ V DEBATE

„Jedna z teórií je, že uvažovanie

nevniklo s tým cieľom, aby sme lepšie chápali svet či lepšie ho opisovali, ale aby sme iných presvedčili o svojej pravde. Rozum znamená sociálnu dominanciu a získavanie vplyvu," vysvetľuje psychológ.

„Nehľadáme pravdu, ale spôsob, ako vyhrať v debate," napísal pred piatimi rokmi Hugo Mercier a Dan Sperber v časopise Behavioral and Brain Sciences.

Z morálnej psychológie máme množstvo dôkazov o tom, že ľudia svoj rozum často využívajú iba na to, aby ním ospravedlnili svoje emócie, intuície a vopred zastávané názory.

U ľudí môžete napríklad merať škálu znechutenia z homosexuálnych aktivít. Jedinci, ktorí prežívajú veľa hnusu pri predstave bozkávajúcej sa gejev, využijú svoj rozum hlavne na to, aby svoje pocity znechutenia pred sebou a druhými ospravedlnili, takže homosexuálnym párom uprú právo na registrované partnerstvá či adopcie detí.

„Ľudia svoju inteligenciu využívajú často iba na to, aby obhajovali svoje presvedčenia. Platí to aj pre vysoko inteligentných ľudí, oni sú v tom dokonca ešte šikovnejší," vraví Jurkovič.

PRÍRUČKA PRE STREDNÉ ŠKOLY

KRITICKÉ MYSLENIE

MYSLIEŤ POCTIVO, NIE FALOŠNE / NAČO MI JE DOBRÉ KRITICKÉ MYSLENIE?

KOMU MÁM VERIŤ? / PREČO MÁM OBČAS ODLOŽIŤ SVOJ MOBIL?

AKO ROZPOZNÁM, ŽE MNOU NIEKTO MANIPULUJE? / PREČO MI NIKTO NEROZUMIE?

MÁM POVINNOSŤ DISKUTOVAŤ S KAŽDÝM? / SÚ POLITICI KLAMÁRI?

O DÔVERE A POCHYBNOSTIACH / SLOVNÍČEK

Milé študentky, milí študenti,

Nikto nemá právo vám hovoriť, čo si máte myslieť. Ste slobodní ľudia v slobodnej krajine. Pravda, ešte nejaký čas musíte chodiť do školy a rešpektovať jej pravidlá: vstávať na ôsmu, písať písomky i behať na telesnej. Za nejaký čas – vlastne to bude skôr, než sa vám dnes zdá – budete na Slovensku vytvárať pravidlá vy. O desať či dvadsať rokov bude Slovensko vo vašich rukách. Nám starším ostane len dúfať, že sa o našu spoločnú krajinu dobre postaráte.

Ani táto príručka – aj keď je o myslení – vám nechce diktovať, čo si máte myslieť. Ani o politike, ani o kultúre, ani o svojom súkromnom živote. Dúfame však, že trochu ovplyvníme spôsob, ako myslíte. Myslieť sa totiž dá fantasticky, ale aj celkom trápne; presne, ale aj úplne pomýlene.

Je to podobné ako so spievaním. Nikto vám nesmie diktovať ani radiť, čo si máte zaspievať. Môže to byť najnovší hit od Rihanny, ale i klasika od Elánu, môžete rapovať Rytmusa, ale aj z plného hrdla nôtiť ľudovku. Ak však spievate úplne falošne, nebude sa to dať počúvať, nech už spievate čokoľvek.

Boli by sme radi, aby ste v okamihu, keď dostanete Slovensko do svojich rúk, nemysleli falošne. Preto vznikla táto príručka. Za jej vznik sa prihovorili stovky učiteľov, vyše tristo ľudí sa zložilo sumou takmer desaťtisíc eur, aby ste ju mohli dostať zadarmo, a Denník N sa spojil s neziskovou vzdelávacou organizáciou Živica, aby vznikol jej obsah. Tak vidíte, koľko ľudí na vás myslí.

Kapitoly v príručke sa skladajú z dvoch častí. Tie prvé sú určené priamo vám. Stretnete sa v nej s otázkami, ktoré vám určite už napadli, alebo vás dokonca trápia i v súčasnosti. Aspoň nás trápia celkom dosť. Sú to tieto otázky:

NAČO JE VLASTNE KRITICKÉ MYSLLENIE DOBRÉ?

KOMU MÁM VERIŤ?

AKO MA MENÍ MOBIL A SOCIÁLNE SIETE?

AKO SEBOU NENECHAŤ MANIPULOVAŤ?

PREČO MI NIKTO NEROZUMIE?

MUSÍM DISKUTOVAŤ S KAŽDÝM?

SÚ VŠETCI POLITICI KLAMÁRI?

Druhé, kratšie časti jednotlivých kapitol sú venované vašim učiteľom a obsahujú aktivity, ktoré by s vami mohli na hodinách robiť. Ale pokojne sa do nej pozrite i vy, a ak sa vám niektorá z aktivít páči, navrhňte na niektorej z hodín, že by ste si ju chceli vyskúšať. Prečo by aj študenti nemohli ovplyvniť, čo sa na hodine bude diať?

Na samom konci príručky nájdete slovníček zaujímavých pojmov. Ak niektorému slovu v texte nerozumiete, pravdepodobne ho tam nájdete.

Príručku si môžete stiahnuť aj v elektronickej verzii na adrese www.dennikn.sk. Nájdete v nej množstvo odkazov, ktoré oceníte, ak sa budete chcieť do niektorej z tém ponoriť hlbšie. Ak by ste sa chceli niečo spýtať priamo nás, napíšte nám, prosím, na myslikriticky@gmail.com. Určite odpíšeme.

Prajeme vám podnetné čítanie.

ONDREJ GAŽOVIČ A JÁN MARKOŠ
autori

Cennými pripomienkami k textu príručky prispeli koučka a mentorka učiteľov Jana Balážová, vydavateľ Denníka N Lukáš Fila, analytička Centra pre výskum etnicity a kultúry Tina Gažovičová, informatik a univerzitný pedagóg František Gyárfáš, sociologička a univerzitná pedagogička Oľga Gyárfášová, riaditeľ CEEV Živica Juraj Hipš a učiteľ Life Academy v Poprade Tomáš Macko. Ďakujeme im za všetky užitočné postrehy a preberáme zodpovednosť za prípadné chyby, ktoré sa nám nepodarilo odstrániť.

O rozdieloch medzi názormi a faktmi a o našej zodpovednosti voči druhým

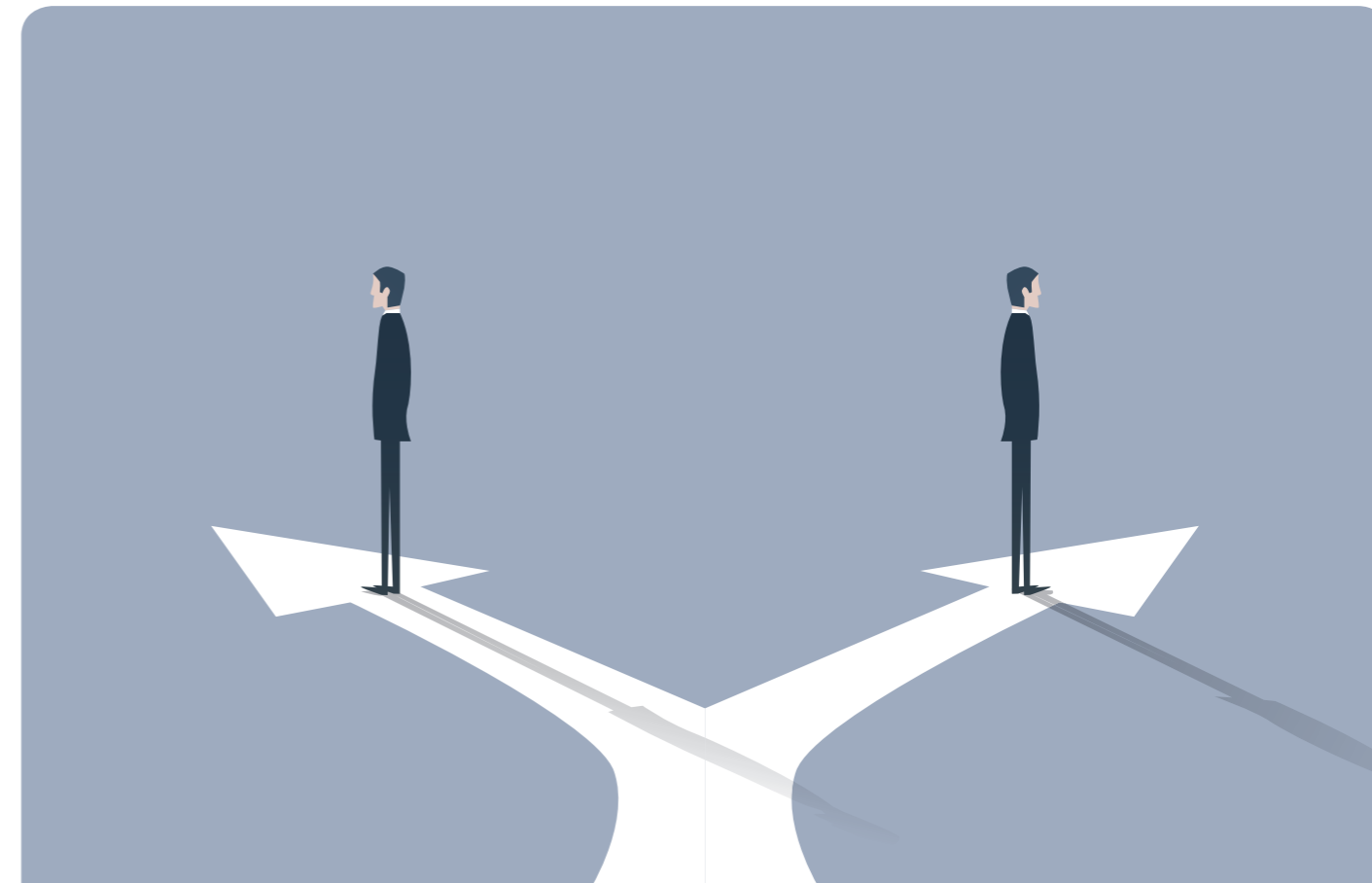
Ondrej Gažovič (33)

vyštudoval medzinárodné vzťahy a právo na Masarykovej univerzite v Brne a doktorát získal na Univerzite Komenského v Bratislave. Päť rokov pracoval ako diplomat na ministerstve zahraničných vecí a na veľvyslanectve v Berlíne. Prednášal na viacerých univerzitách, na Slovenskej akadémii vied, v Sokratovom inštitúte a na Diplomatickej akadémii.

Ján Markoš (32)

vyštudoval filozofiu a protestantskú teológiu na Karlovej univerzite v Prahe. Učil na gymnáziu, viedol Sokratov inštitút, projekt pre nadaných vysokoškolákov, napísal viacero kníh. V súčasnosti sa venuje vzdelávaniu v oblasti kritického myslenia. Je aj šachovým veľmajstrom a trénerom.

Na samotnom vrchole pyramídy moci som objavila jezuitov. Keď som išla ešte hlbšie, zistila som, že neriadia iba EÚ, UN, NATO, WHO, WTO, Bank of International Settlements v Bazileji a samotný Vatikán, Izrael a USA cez AIPAC loby, cez ktoré chcú do-cieliť totalitnú svetovládu. Zistila som ešte niečo väčšie, a to ma už úplne šokovalo. Narazila som asi na najväčšiu konšpiráciu v histórii ľudstva. Jezuiti nás už vyše 500 rokov klamú o tvare našej Zeme, vykonštruovali teóriu o zeme-guli, aby sponchybnili Sväté písmo – Bibliu, aby nám zatajili náš skutočný pôvod a nášho Stvoriteľa. [sic]"

Autorkou uvedeného výroku je Michaela Ouzká, zakladateľka skupiny, ktorá na slovenskom Facebooku propaguje teóriu o plochej Zemi. Neprekáža jej, že tvar Zeme v podobe sploštenej gule (presnejšie rotačného elipsoidu) vypočítali už grécki matematici v 3. storočí pred našim letopočtom a ich závery spresnila a potvrdila moderná veda. Michaela o svojom názore nepochybuje. Ako k nemu

Ako starovekí Gréci dospeli k poznaniu, že Zem je guľatá? Využili na to pozorovanie tieňov, ktoré vrhajú rovnaké objekty umiestnené na rôznych miestach Zeme v tom istom čase. Ďalšie mechanizmy, ktoré si môžete overiť aj sami, sú napr. pozorovanie Slnka, ktoré postupne zapadá za horizont, alebo, naopak, vynáranie výškových budov, keď sa k nim približujeme z diaľky, napríklad loďou po mori. Dôkazov je, samozrejme, viac, vrátane časového posunu na rôznych miestach Zeme a fotiek z vesmíru.

dospela? V citovanom rozhovore tvrdí, že ju presvedčila symbolika jin a jang, vlastná skúsenosť zo sedemhodi-nového letu a pohľad do mapy, pri ktorom jej Zem a Antarktída pripomenuli ľudský mozog. Fakty a argumenty vedeckej komunity, ktoré dokazujú opak, odmieta. Tvrdí, že sú len manipulatívnym sprisaháním a klamstvom zo strany vládcov tohto sveta.

2. NAČO MI JE DOBRÉ KRITICKÉ MYSLLENIE?

Ak by vám niekto povedal, že dokáže prejsť cez stenu, asi by ste ho vyzvali, aby vám túto zázračnú schopnosť ukázal. Pokiaľ to nedokáže, potvrdí sa vaše podozrenie, že si len vymýšľal. Mnohé tvrdenia, napríklad to od Michaeľa v úvode, si však nedokážeme ľahko overiť na vlastné oči. Musíme ich posúdiť teoreticky, vlastným rozumom a porovnať ich s tým, čo vieme o svete my sami a čo nám o ňom hovoria iné pramene. Pomáha nám pri tom kritické myslenie.

Medzi hlavné súčasti kritického myslenia patrí schopnosť rozoznať názory od faktov. Ak si myslím, že vydržím pod vodou bez nádychu 15 minút, je to môj názor. Ak sa pod vodu vskutku ponorím a stopnem si reálny čas, získam fakt. Ak niekomu Zem pripomína nindža korytnačku, je to jeho názor. Ak sa pozrieme do vedeckých štatistik a zistíme, že vzdialenosť od jadra Zeme k jej povrchu predstavuje 6.371 km, je to fakt. Názory sa môžu líšiť – pre niekoho je najlepším futbalistom Lionel Messi, pre iného zas Cristiano Ronaldo. Fakty, ako napríklad počet gólov a nahrávok za sezónu, alebo množstvo získaných trofejí v kariére, si vieme nezávisle a presne overiť.

Aj my si pamätáme, ako sme v škole preberali množstvo učiva a často sme pochybovali, či nám vôbec v živote bude užitočné. Predpokladáme, že ste na tom podobne. Integrály, taxonómia nahosemenných rastlín aj romantizmus vo svetovej literatúre môžu byť celkom zaujímavé, určite však nie pre všetkých. Naopak, čo sa zide každému z nás, je dobré kritické myslenie. Nie náhodou ho učia na najlepších školách vo svete, akými sú Oxfordská univerzita a Newyorská univerzita (NYU).

Možno poznáte vo vašom okolí človeka, ktorý si zobral pôžičku s úžerníckym úrokom, naletel podvodnému inzerátu, alebo zaplatil mnoho peňazí falošným liečiteľom či vešticiam. Finančná ujma môže byť jedným z dôsledkov zlyhania kritického myslenia. Ešte horším prípadom je, keď zlým úsudkom ohrozíme svoje zdravie alebo život niekoho blízkeho. Stretli ste sa už na internete s odporúčaniami, ako je to nasledovné? V čom vidíte ich problém a riziko?

Štandardné lieky prechádzajú veľmi prísny procesom, v ktorom sa testuje ich účinnosť. Trvá to niekoľko rokov a výsledky sú presne merateľné, na rozdiel od nepodložených výrokov na rôznych šarlatánskych stránkach. Navrhovať všeobecné lekárske rady na základe jedného príkladu môže viesť k nebezpečným chybám. Odporúčať pacientom s rakovinou, aby prestali s medicínskou liečbou a namiesto toho začali popíjať MMS, teda priemyselné bielidlo, je zákerné a hlúpe.

Keď chýba kritické myslenie mnohým ľuďom naraz, utrpieť môže dokonca celá spoločnosť. Život v kraji s vysokou nezamestnanosťou je ťažký. Ak však ľudia ako riešenie zvolia do verejnej funkcie fašistov, alebo si budú hnev ventilovať útokmi na cudzincov, ohrozia tým ľudskú práva a bezpečnosť nás všetkých.

Čo máme presne na mysli, keď hovoríme o kritickom myslení? Tento pojem v sebe spája nasledujúce zručnosti, ktoré sú kľúčové pre náš úspech v živote:

Ako sa zorientovať v množstve informácií

Kde hľadať užitočné a pravdivé zdroje

Ako sa lepšie sústrediť

Ako odlišiť osobné názory od faktov

Ako sa brániť pred manipuláciou

Ako rozpoznať logické omyly

Ako lepšie porozumieť vlastnému premýšľaniu

Ako neklamať sám seba

Ako sformulovať kvalitný argument

Ako kvalitne prezentovať svoj názor

Zdá sa vám to zložité? Dobrou správou je, že podobne ako schopnosť rýchlo behať, hrať na gitare alebo hovoriť po nemecky, aj kritické myslenie môžeme pravidelným cvičením zlepšovať. Dokážeme sa potom vyhnúť chybám, robiť lepšie rozhodnutia a spôsobovať iným menej utrpenia. Aj vďaka kritickému mysleniu môžeme ľahšie rozoznať, ktoré ciele a akými prostriedkami stojí za to nasledovať. Myslieť kriticky sa nám oplatí, je to však aj naša spoločenská zodpovednosť.

Prajem dobrý večer, nemam momentalne cas sa rozpisovat o tom Ako mi MMS pomohlo, ale je fakt, ze mi pomohlo uzasne. Mal som problemy vyse dvoch rokov s plucnymi chlamydiami a pliesnami v tele, ktore sa mi opakovane vratili a nevedel som sa postavit ani zo stoličky, ani urobiť drep ani chodiť po schodoch, lebo keď ma boleli všetky kľby a šľachy v uponoch. V Marci 2010 som to trosku so strachom vyskusal a pomohlo mi to v priebehu niekoľkých hodín a úplne fit som bol za 10 dní. Upravilo mi to aj tlak krvi, metabolizmus tak, že som dokázal držať diétu a schudnúť. V októbri som dostal virózu a nebral som žiadne lieky, iba MMS a viróza presla o 3 dni a bez horucok. MMS užívali moji kolegovia a zamestnanci, od ktorých som sa o tom dozvedel a tiež im to pomohlo. Vzhľadom na to, že som sa to Najprv bal užívať, tak som si to pre istotu odobril pri dvoch nemenovaných známych lekároch, ktorí su kapacity v oblasti interneho lekárstva. Mam 50 rokov a kedysi som nedoštudoval medicínu. Je to na dlhsiu debatu. Ale jednoznacne MMS by potrebovalo dalsi oficialny výskum. To je moj názor. Podrobne vysvetlime aj telefonicky.

Radoslav R. Piešťany, Slovensko

(MMS je skratka pre tzv. Master Mineral Solution, známy aj ako „majstrovský minerálny roztok“. Niektoré alternatívne weby označujú MMS ako „zatiaľ najsilnejšiu a najefektívnejšiu zbraň proti všetkým známym chorobám, dostupnú širokej verejnosti“, ktorá účinne vylieči choroby, a to od nádchy a alergie až po rakovinu a HIV. V skutočnosti je MMS vysoko toxický roztok chloritanu sodného, ktorého užívanie môže ľuďom spôsobiť závažné zdravotné problémy.)

AKTIVITA Č. 1: **NOVÝ ŠKOLSKÝ PROJEKT**

Trvanie: 45 minút (10 minút spoločná príprava + 15 minút práca v skupinách + 20 minút prezentácia a spätná väzba)

Cieľ aktivity: Prvým cieľom je pohnúť študentov k diskusi, čo im v škole chýba, a k hľadaniu ciest, ako dosiahnuť pozitívnu zmenu v tejto oblasti. Druhým cieľom je ilustrovať študentom, že existujú rôzne cesty k dosiahnutiu toho istého cieľa. Zároveň nie všetci sa musíme zohdovať v cieľoch a presvedčeniach. Tretím cieľom je viesť študentov k slušnému a vecnému vyjadreniu nesúhlasu a rozvíjať v nich schopnosť vyrovnávať sa s kritikou a najmä argumenty na podporu svojho stanoviska.

Priebeh aktivity: V úvodnej časti diskutujte spoločne so študentmi v triede o tom, aký projekt vyžadujúci vstupnú investíciu (napr. 10.000,- eur) by bol pre vašu školu najviac užitočný. Môže ísť napr. o kúpu nového športového náradia do telocvične, zriadenie školského bufetu, ale aj o prilákanie nových vysoko kvalifikovaných učiteľov do školy, alebo čokoľvek iné. Všímajte si, s akými návrhmi študenti prichádzajú a akými argumentmi ich odôvod-

ňujú. Ak v rámci diskusie prevládne viacero hlavných nápadov, dajte o nich na záver spoločnej prípravy hlasovať a vyberte víťazný projekt.

Následne rozdelte študentov do troch skupín. Prvé dve skupiny majú za úlohu každá samostatne navrhnuť rozpočet, ktorý bude potrebný na realizáciu víťazného projektu. Pri hľadaní informácií môžu používať internet. Zároveň musia vymyslieť podrobný plán, akým spôsobom tieto potrebné financie získajú. Tretia skupina má za úlohu vymyslieť argumenty, prečo je víťazný projekt pre školu zbytočný.

V záverečnej diskusnej časti prezentujú postupne prvé dve skupiny svoje rozpočtové odhady, aj konkrétne plány získania financií. Z akých faktov študenti vychádzali pri návrhu jednotlivých položiek rozpočtu? Na základe čoho sa rozhodli pre konkrétny spôsob fundraisingu? Chcú postupovať samostatne, alebo sa na niekoho obrátia so žiadosťou o pomoc? Aké sú výhody a nevýhody zvoleného postupu? Ako veľmi a prečo sa líšia návrhy a plány jednotlivých skupín? Tretia skupina následne prezentuje argumenty proti takémuto projektu. Prečo ho jej členovia pokladajú za nezmyselný? Na čo by sa mala škola sústrediť namiesto tohto projektu? Ako sa dokážu prvé dve skupiny v diskusii vyrovnávať s výhradami tretej skupiny?

O hodnoverných a nedôveryhodných zdrojoch

So správami na internete je to ako s jedlom. Každý môže jesť, čo len chce. Môžeme sa napchávať po fastfoodoch, riskovať salmonelu kupovaním jedla po špinavých staničných bufetoch a večer sa dojesť čipsami a kolou. Máme slobodu zničiť si nekvalitným jedlom zdravie; túto slobodu nám nikto nevezme. To však ešte neznamená, že takýto jedálny lístok v budúcnosti neolutujeme.

Podobne má každý z nás slobodu čítať a zdieľať na internete skoro čokoľvek. Výsledkom tejto slobody však je, že internet (a sociálne siete zvlášť) je neprehľadnou džungľou plnou informácií veľmi rozličnej hodnoty. Nájdete tu texty, ktoré by sa svojou kvalitou dali prirovnať k jedlu z najlepších reštaurácií, i mnoho textov podobných hotdogom z pouličného stánku či polievkam zo zlej školskej jedálne. Určitá časť textov je priamo jedovatá. Každý z nás má slobodu siahnúť po akejkoľvek informácii. Ak však budete konzumovať hlavne tie nekvalitné, vaša hlava na tom po čase nebude najlepšie.

Tak ako je možné jesť zdravo a chutne, je možné aj k informáciám pristupovať tak, aby sme čítali dobré, zaujímavé, napínavé i kontroverzné, a pritom dôveryhodné správy. Chce to však trochu šikovnosti. Najprv potrebujeme vedieť, ako rozoznať priamo na texte, či je dôveryhodný alebo nie. Po druhé, potrebujeme sa pozorne pozrieť na autora, médium a vlastníka daného média. A napokon si potrebujeme vybudovať dobré každodenné návyky, ktoré premenia opatrné narábanie s informáciami na každodennú rutinu.

Päť znakov nedôveryhodného textu

Podobne ako jedlo, aj niektoré správy na internete nám už svojím vzhľadom naznačia, že sa im máme radšej vyhnúť. Tu je niekoľko typických znakov nedôveryhodnej správy:

AMATERIZMUS

Text je evidentne nezvládnutý. Nesedí gramatika ani štylistika. Stránka, na ktorej sa text nachádza, je zle graficky spracovaná a často má i funkčné chyby. Preto by sme mali veriť zdroju, ktorý si nedal ani tú prácu, aby svoje informácie poskytoval formálne na úrovni? **Príklad:**

Nadpis článku po slovensky, samotný text po česky, článok sa začína nesprávne použitou číslovkou... Grafická úprava má tucta očí tiež stojí za pozornosť.

BRNKANIE NA CITY

Text útočí na city. Snaží sa vyvolať silnú emocionálnu reakciu: hnev či strach, radosť, súcit či škodoradosť. V texte sa to hemží citovo zafarbenými slovami a výkričníkmi, niekedy i nadávkami. Hlavné je nenechať čitateľovi dostatok priestoru na to, aby s chladnou hlavou a odstupom zhodnotil, čo mu článok vlastne ponúka. **Príklad:**

Totálne zúfalstvo "hviezdy" z Big Brother: Ožratá sa váľala po zemi a potom... FUJ!

TÁRANINA

Text je písaný zložitým vedeckým či úradníckym štýlom a pri prvom pohľade budí dôveru, ba úctu. Nedá sa mu však porozumieť, pretože vlastne žiadny obsah nemá. Je len neštruktúrovaným zhlukom slov bez zmyslu.

Príklad: „Vzhľadom na uvedené okolnosti možno každý historický proces vždy presne opísať, lebo národy udržujú svoj rodný jazyk pomocou obsažných pojmov, nie ako médiá, ktoré zasadne používajú tie bezobsažné, teda ak neklamú doslovne v priamom prenose. V tom je výhoda spoločenskej pamäti, ktorá na výklad histórie nepotrebuje rôzne propagandistické a jazykové ústavy.“

vyhlásenie skupiny členov Neformálneho ekonomického fóra o migrácii

ZJEDNODUŠOVANIE

Text ponúka až príliš jednoduché a jasné závery. Neponúka protiargumenty, nedáva priestor na vyjadrenie ľuďom, ktorí majú opačný názor. Nenecháva priestor na pochybnosti. Nezachytáva tak skutočnosti, o ktorých píše, v celej ich zložitosti, skôr maľuje ich karikatúru.

Príklad: „Netvrdím, že všetci moslimovia sú teroristi, tvrdím, že všetci teroristi sú moslimovia.“

súčasný český prezident Miloš Zeman v rozhovore pre Reflex v roku 2011

Zemanovmu výroku odporujú všetky vtedajšie i dnešné výskumy o terorizme. Pozrime sa napríklad, čo sa píše v oficiálnej správe Europolu o terorizme za rok 2016:

„V roku 2016 bolo dohromady ohlásených 142 prekazných, nevydarených a uskutočnených teroristických útokov v ôsmich členských štátoch Európskej únie. (...) Počet džihadisticky motivovaných teroristických útokov sa znížil zo 17 v roku 2015 na 13 v roku 2016. Za šiestimi z nich stál takzvaný Islamský štát.“

Samozrejme, citácie verejných prejavov politikov prinášajú takmer všetky médiá na Slovensku, v Česku i v zahraničí: tie nedôveryhodné i tie seriózne. Miloš Zeman je významný český politik a médiá majú informovať o tom, čo si myslí. Ak však použije manipulatívny argument, seriózne médium by na to malo upozorniť buď v samotnom článku, alebo inak (samostatným komentárom, karikatúrou a či inak).

SKRYTÁ MANIPULÁCIA

Text sa navonok tvári ako nestranná správa, nenápadne však podsúva čitateľovi, čo si má myslieť, obvykle pomocou odvolávania sa na nekonkrétnu skupinu ľudí. V takomto texte nájdete slovné spojenia ako „všetci vieme“, „je zrejme, že“, „je povinnosťou slušného občana“, „je vedecky dokázané“ a podobne. Úlohou týchto vsuviek je vzbudiť v čitateľovi pocit, že ak sa s textom nevie stotožniť, je problém v ňom a nie v texte.

Príklad: „Detoxikujte, detoxikujte, detoxikujte a dosiahnite mierne alkalické pH. Popri tom zasoďte váš organizmus tým najlepším dostupným bio/organickým a nutrične bohatým jedlom.“

Vaším cieľom je vybudovať neporazitelný imunitný systém a zaplaviť každú nerakovinovú bunku vo svojom tele výživnými látkami.

Existujú potraviny, ktoré majú vedecky preukázaný účinok pri odstraňovaní rakoviny.“

z článku U týchto potravín je vedecky dokázané, že zabíjajú rakovinu na www.badatel.net

O účinkoch tzv. detoxikácie organizmu zďaleka nepanuje taká zhoda, ako sa článok z [badatel.net](http://www.badatel.net) snaží naznačiť. Skôr naopak, experti o jeho význame pochybujú. Tu je napríklad vyjadrenie nutričnej špecialistky Judity Páleníkovej pre Denník N:

„Detox v zmysle odstraňovania nánosov z čriev sú absolútne mýty. Ak máme pod detoxom na mysli akési odľahčenie, že v daný deň nekonzumujeme napríklad žiadne priemyselne spracované produkty a, naopak, zaradíme veľa zeleniny a ovocia, pričom dodržiavame pitný režim, to môže mať nejaký efekt, minimálne placebo. Budete sa cítiť lepšie, lebo budete žiť s pocitom, že pre seba niečo robíte. Pozor na rôzne komerčné detoxikačné prípravky, diéty a šarlatánov, ktorí na vás predajú týchto produktov zarábajú.“

Ďalej je pravda, že niektoré potraviny pôsobia preventívne proti vzniku rakoviny, a rovnako že zdravá strava pomáha pacientom s rakovinou s rekonvalescenciou. Pokúšať sa však vyliečiť rakovinu výlučne zdravou stravou môže viesť k tragickým následkom.

Kto je v pozadí textu?

Mnohé nezdravé jedlá vyzerajú veľmi lákavo. Až pohľad na zloženie napísané na obale drobným písmom odhalí, že skôr ako o pokrm ide o výsledok nejakého zložitého chemického pokusu. Podobne niekedy samotná podoba internetovej správy nenapovie, že sa v nej skrýva nekvalitný či lživý obsah. Všetko je naoko v poriadku: gramatika, štylistika i grafika.

Vtedy je potrebné pozrieť sa podrobnejšie na pozadie danej správy: jej autora a médium, v ktorom bola uverejnená.

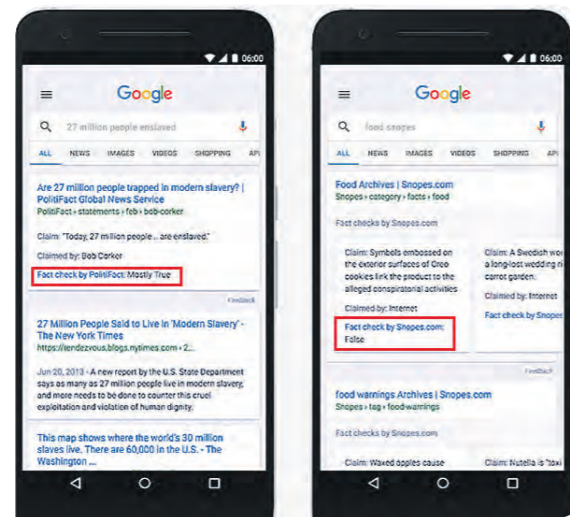
Je článok podpísaný? Ak nie je, nemusíme ho ani čítať; tvorba anonymov nemá dobrú povest. Ak podpísaný je, je dobré si meno autora vygoogliť. Dá sa k menu nájsť fotka a životný príbeh? Ak nie, zrejme pôjde len o pseudonym. Povedzme však, že sme našli reálneho autora článku. Pátrajme ďalej: pôsobil v minulosti v politike alebo biznise? Sú s jeho menom spojené kauzy či škandály? Môže mať osobný záujem na téme, o ktorej píše? Ak áno, mali by sme tento fakt vziať pri zvažovaní hodnotnosti článku do úvahy. **Príklad:**

Menom Mária Vidomská je podpísaných na portáli zemavek.sk viacero článkov. Pritom na Facebooku k menu príslúcha profil, ktorý bol založený v apríli roku 2017, neobsahuje žiadnu reálnu fotografiu a evidentne slúži len na propagovanie článkov. Žiadne osobné informácie či fotografie sa na internete o osobe s daným menom nedajú nájsť.

Obráťme teraz pozornosť na médium, ktoré správu vydalo. Ako dlho funguje? Čím je médium staršie, tým skôr sa mu dá dôverovať. Veď i susedovi by ste zrejme dôverovali viac než neznámemu človeku, ktorý z ničoho nič zaklope na vaše dvere. Skúste tiež chvíľu googliť. Akú povest médium má? Býva označované za bulvárne či konšpiračné?

Na to, aby ste sa pri surfovaní slovenským internetom vyhli najväčším omylom, nepotrebuje byť znalcami podozrivých a pochybných webov. Stačí, ak si pomôžete zoznamom na stránke <https://www.konspiratori.sk>, ktorá sleduje najne dôveryhodnejšie weby za vás. Môžete si tiež nainštalovať do svojho prehliadača rozšírenie s jadrom názvom Bullsh*t Detector, ktorý vás varuje, ak sa na ne dôveryhodnú stránku preklikáte. Vplyvné správy v angličtine od apríla 2017 kontroluje dokonca samotný vyhľadávač Google.

Ukážka vyhľadávania v prehliadači Google na mobile obsahujúca hodnotenie pravdivosti správ (v rámečkoch).

A napokon je dôležité venovať veľkú pozornosť vlastníkov či sponzorovi v pozadí daného média. Práve on totiž môže rozhodujúcou mierou ovplyvňovať, aké správy médium prináša.

Je možné na stránke média zistiť, kto ho vlastní? Má zverejnenú výročnú správu či výsledok hospodárenia za minulý rok? Ak ste na tieto otázky dvakrát odpovedali nie, nemá zmysel sa správami z daného média ďalej zaoberať. Ak majiteľa či sponzora objavíte, môžete sa opäť cez vyhľadávač pokúsiť zistiť, aké je jeho pozadie, a zväžiť, prečo asi dané médium podporuje či vlastní.

Všimajte si aj, či na webovej stránke média nájdete reklamy, a ak áno, akého sú druhu. Reklamy síce bývajú otravné, ale pre médiá sú prirodzeným zdrojom príjmov. Inzerujú v danom médiu známe a štandardné firmy, alebo v ňom nájdete skôr odkazy na rôzne podozrivé produkty a šarlatánske služby? Ponúka médium čitateľom platený prémiový obsah? Ak áno, môže to byť jedným zo znakov dôveryhodnosti: nastaviť predplatiteľský systém je náročná vec a jeho prítomnosť naznačuje, že redakcia sa seriózne pokúša urobiť médium finančne nezávislým. (Je však pravdou, že mnohé dôveryhodné médiá svoj obsah nezamýkajú – napríklad preto, aby mali prístup ku kvalitným informáciám aj menej majetní ľudia. Oplatí sa však skúmať, odkiaľ potom tieto médiá získavajú finančné prostriedky.)

Vznik Denníka N podporili sumou 1,2 milióna eur šiesti spoluzajatelia spoločnosti ESET. Denník štvrtročne zverejňuje na svojom webe výsledky hospodárenia; v prvom štvrtroku roku 2017 mal 23-tisíc predplatiteľov.

Budovanie zdravých návykov

Nikto z nás, samozrejme, nedokáže podrobne skúmať každú jednu správu, ktorú na internete stretne. Sme normálni ľudia a nie chodiace špionážne kancelárie. Je preto dôležité, aby sme si vybudovali zdravé návyky,

ktoré nám pomôžu každodenne bez väčšej námahy prijímať kvalitné informácie. Užitočné sú napríklad tieto zásady:

1. VYBERTE SI DÔVERYHODNÉ MÉDIÁ, S KTORÝCH SVETONÁZOROM SÚHLASÍTE

Vyberte si niekoľko kvalitných médií, ktoré sú dôveryhodné a vám názorovo blízke. Všimajte si, ako spracúvajú v priebehu času jednotlivé témy, všimajte si, ako sa rôznia prístupy konkrétnych redaktorov.

2. SLEDUJTE AJ PROTISTRANU, AK JE NA ÚROVNI

Sme rôzni, ale žijeme v rovnakej krajine a musíme robiť spoločné rozhodnutia. A preto by sme sa mali snažiť si navzájom porozumieť. Veriaci by mali vedieť, ako uvažujú ateisti, ľudia z hlavného mesta by mali vedieť, ako rozmyšľajú ľudia na vidieku, tínedžeri by sa mali snažiť chápať, čo trápi dôchodcov. Preto je dobré sledovať aj tie kvalitné médiá, ktoré nepíšu pre vás a s ktorými nesúhlasíte. Prostredníctvom nich totiž získate komplexnejší pohľad na to, čo sa na Slovensku deje.

3. ČÍTAJTE SPRÁVY VO SVETOVOM JAZYKU

Slovensko je pomerne malá krajina a aj slovenský trh je malý. Mediá preto majú relatívne málo predplatiteľov a nízke príjmy z reklamy, a tak aj ich redakcie sú malé a často nestihajú. Mediá, ktoré publikujú v niektorom zo svetových jazykov, sú na tom zvyčajne lepšie. Môžu si preto dovoliť venovať sa väčšiemu množstvu tém viac do hĺbky. Ak vás zaujíma svetová politika, veda, umenie, technologické novinky či iné témy nezávislé od slovenských reálií, je dobré čítať správy v angličtine či inom svetovom jazyku.

4. SLEDUJTE VLASTNÉ EMÓCIE

Čo pri čítaní správy cítite? Cítite silnú emóciu? Máte tendenciu jej hneď prikývnuť? Máte nutkanie prečítať si ďalší a ďalší článok? Veľká časť správ na internete sa podobá sladkostiam. Sú pripravené tak, aby „chutili“, aby v čitateľoch vyvolali závislosť a dohnali ich k nejakej vopred vy kalkulovalnej reakcii, napríklad k zdieľaniu na sociálnej sieti. Podobne ako sladkosti sú i takéto správy v konečnom dôsledku dosť škodlivé.

Je preto dôležité nereagovať na správy bezprostredne. Dajte si odstup, premýšľajte s chladnou hlavou. Neskočte hneď na každú návnadu. Je lepšie prečítať si denne len jeden-dva články a poriadne nad nimi popremýšľať, než keby ste ich prelúskali dvadsať a na každý zareagovali automaticky a bezmyšlienkovito.

5. AK CHCETE NIEČOMU NAOZAJ POROZUMIEŤ, SIAHNITE PO KNIHU

Novinári sú vo svojej práci obmedzení časom i priesto-

rom v novinách, ktoré majú k dispozícii. Novinové články tak často sú len ochutnávku témy, úvodom do nej.

Ak teda zistíte, že vás niektorá z tém, ktoré dnes hýbu svetom, naozaj zaujíma, nečerpajte informácie len z článkov v novinách či na internete. Siahnite po knihách. Napokon, aj samotní novinári často píšu knihy, aby mohli svoj vhlad do danej problematiky vyjadriť čo najvyváženejšie.

Kto nečíta knihy, nikdy dnešnému svetu hlbšie neporozumie, vždy sa bude dotýkať len povrchu.

AKTIVITA Č. 2: ČO ČÍTATE NA INTERNETE?

Trvanie aktivity: 40 minút (15 minút prieskum, možné dať aj ako DÚ + 15 minút hodnotenie médií v skupinách + 10 minút diskusia)

Cieľ aktivity: Prvým cieľom aktivity je zistiť, odkiaľ čerpá informácie o aktuálnom dianí na Slovensku. Táto vedomosť je užitočná nielen pre študentov, ale i pre pedagógov. Ďalším cieľom je ukázať na konkrétnych príkladoch z bežného života, že kvalita a serióznosť sa pri rozličných médiách môžu veľmi líšiť.

Priebeh aktivity: Poprosť študentov, aby anonymne (buď elektronicky, napr. cez Google Forms, alebo na kúsok papiera) uviedli tri webové stránky, na ktorých najčastejšie získavajú informácie o dianí na Slovensku. Prieskum vyhodnoďte a jeho výsledky prezentujte pred triedou. Potom rozdelte študentov do skupín a požiadajte ich, aby identifikovali vlastníkov a ohodnotili dôveryhodnosť piatich najčastejšie sa vyskytujúcich stránok. Na záver aktivity o výsledkoch jednotlivých skupín diskutujte.

AKTIVITA Č. 3: FACEBOOK OKOM ZAMESTNÁVATEĽA

Trvanie aktivity: 40 minút (15 minút skúmanie sociálnych sietí + 15 minút krátke prezentácie + 10 minút diskusia)

Cieľ aktivity: Upozorniť študentov, že ich rizikové správanie na sociálnych sieťach môže mať dôsledky nielen v súčasnosti, ale aj o niekoľko rokov.

Priebeh aktivity: Rozdelte študentov do dvojíc a požiadajte ich, aby sa navzájom pozreli na svoje profily na Facebooku okom manažérky prestížnej spoločnosti, ktorá je zodpovedná za prijímanie nových zamestnancov. Čo by povedala na takýto profil svojho potenciálneho zamestnanca? Ktoré problematické či kompromitujúce posty či správy študenti zdieľali?

Následne poprosť dvojice o prezentáciu svojich výsledkov pred celou triedou. Samozrejme, majiteľ profilu musí s prezentáciou svojej fotky či postu súhlasiť. Diskutujte o tom, aké prejavy na sociálnych sieťach môžu budúcu zamestnávateľovi prekážať a aké, naopak, prejde s humorom.

○ potrebe vnútorného stíšenia a sústredenia

Naše školy stále kladú dôraz na memorovanie faktov, hoci dnes vieme všetko podstatné najst' rýchlo na webe. Ak sa dokážeme dobre orientovať vo virtuálnom svete informácií a správne ich vyhodnocovať, držíme múdrosť sveta takpovediac v rukách – stačí si do nich vziať náš mobilný telefón s pripojením na internet. Ako to však s vynálezmi býva, sú výborným sluhom, ale zlým pánom. Platí to o ohni, rovnako ako o smartfónoch.

Priemerný Američan vo veku 18 – 24 rokov prijal alebo odoslal cez svoj mobil v r. 2013 vyše 3.800 textových správ mesačne. Denne je to približne 128 správ, a ak odpočítame čas spánku, znamená to, že k svojmu mobilu obrátil pozornosť s týmto cieľom v priemere každých 8 minút.

Zdá sa vám to veľa? V tomto čísle sú pritom zarátané „len“ klasické SMS. Po započítaní správ vymenených cez Facebook Messenger, WhatsApp a Snapchat by bolo celkové číslo ešte vyššie. Údaje nezahŕňajú ani surfovanie na webe, pozeranie fotiek z Instagramu, čítanie spravodajstva a písanie e-mailov. Používanie mobilov a trávenie času na internete sa stali súčasťou nášho života ako dýchanie.

Nie je pozitívne, že mladí ľudia spolu pravidelne komunikujú a nachádzajú na webe nové informácie a podnety? Nechceme strašiť blížiacim sa koncom sveta, ani plakať

nad tým, že nová generácia má iné zvyky, než sme poznali doteraz. Rozptýlenosť pozornosti a neustále odbiehanie k mobilu a internetu si však berú svoju daň.

Tak ako nedokážeme preskočiť širokú priepasť niekoľkými malými skokmi, nie je možné pochopiť niektoré veci sériou dvojminútových zamyslení. Schopnosť nerušeného sústredenia patrí medzi najdôležitejšie predpoklady efektívneho učenia sa, ale aj umeleckej kreativity, či výkonu prakticky akéhokoľvek povolania. V tomto sme si naozaj všetci rovní – platí to pre sústružníka kovov, grafického dizajnéra aj výkonnú riaditeľku investičného fondu.

Výskumy opakovane ukázali, že ľudia, ktorí vykonávajú viac činností naraz, preťažujú svoju pracovnú pamäť, spomaľujú svoje rozhodovanie a robia viac chýb. Pokiaľ pri počúvaní prednášky surfujeme na webe, pravdepodobne si z nej zapamätáme menej a v našej dlhodobej pamäti sa utvoria slabšie súvislosti. Tragickjšie následky môže mať rozptýlená pozornosť za volantom, napríklad ak vodič auta popri šoférovaní telefonuje.

Dnes taký populárny multitasking – robenie viacerých činností naraz – sa ukazuje ako veľmi neefektívny. Platí to aj pri získavaní informácií pomocou hypermédií (ľubovoľná kombinácia súbežného čítania, počúvania zvukového záznamu, prezeranie fotiek a videa), alebo pri

priebežnom odbiehaní si po dopĺňujúce údaje pomocou hypertextových odkazov. Oba tieto vzdelávacie postupy vedú k nižšej miere zapamätania či pochopenia obsahu, a rovnako k menšej radosťi zo samotnej aktivity, na rozdiel od sústredného čítania knihy.

Koncentrácia a vnútorný pokoj však nie sú dôležité len preto, aby sme boli efektívni a úspešní. Pomáhajú nám dosahovať hodnoty, ktoré sú ešte dôležitejšie. Ľudia, ktorí sa vedú plne ponoriť do zmysluplnej práce alebo fyzickej aktivity, vykazujú vyššiu mieru šťastia a menej frustrácie či depresii. Je potvrdené, že pravidelné sústredenie v podobe meditácie výrazne zlepšuje účinnosť liečebných postupov a pomáha chorým rýchlejšie nadobudnúť zdravie.

Úspech v škole a v práci, viac šťastia a lepšie zdravie znejú ako dobrý „deal“ za niekoľko hodín bez mobilného telefónu a internetu. Samozrejme, len odložiť mobil nestačí a bez dávky talentu, poctivej práce, ale aj šťastia sa zázraky diať nezvyknú. Vnútorný pokoj a sústredenie sú však nesporne dôležitým predpokladom kritického myslenia. Pokiaľ sa chceme vyhnúť chybám a túžime dosahovať lepšie výsledky, nech je nimi jednotka z dejepisu, nahratie vlastného rapového albumu, alebo aj lepší pocit z jednotlivých dní, spravíme dobre, ak svoj mobil aspoň občas odložíme.

AKTIVITA Č. 4: **ČÍTANIE TEXTU** **NA TRI RÔZNE SPÔSOBY**

Trvanie aktivity: 45 minút (20 minút individuálne čítanie textu a spísanie záverov + 15 minút diskusia v triede + 10 minút pedagogický výklad a spätná väzba)

Cieľ aktivity: Zámerom je ilustrovať študentom existenciu rôznych spôsobov práce s informáciami a diskutovať o ich zvykoch pri učení sa. Cieľom je aj priviesť ich k uvažovaniu o tom, ako sa vedú pri rôznych spôsoboch práce sústrediť a aké sú výhody či nevýhody, ktoré sa s jednotlivými podmienkami spájajú (subjektívne podľa ich pocitov, objektívne podľa výskumov). Cieľom aktivity nie je exaktne zisťovať, ktorá skupina študentov si z čítania textu odniesla viac informácií.

Priebeh aktivity: Rozdeľte študentov do troch skupín, pričom všetky skupiny dostanú na čítanie rovnaký text. Ten môže predstavovať akékoľvek odborné učivo, ktoré potrebujete na predmete prebrať, alebo príbuzný populárno-náučný článok. Samotné prečítanie textu pokojným tempom by nemalo zaberať viac ako 5-10 minút. Skupiny sú určené len na rozdelenie študentov, následne bude každý študent pracovať samostatne. Študenti v prvej skupine majú za úlohu článok individuálne prečítať, mobily musia mať pritom odložené. Každý z nich potom spíše za seba na papier hlavné závery textu. Študenti v druhej skupine majú takisto za úlohu prečítať článok, popritom však musia vyhľadať na webe aspoň tri stránky, ktoré im poskytnú dopĺňujúce informácie k jeho obsahu. Následne má každý študent za úlohu spísať

na papier hlavné zistenia z článku a z dopĺňujúcich stránok, ktoré si dohľadali. Aj študenti z tretej skupiny majú za úlohu prečítať článok, popri tom si však môžu pustiť na mobile svoju obľúbenú hudbu alebo video (s použitím slúchadiel, tak aby nerušili ostatných v triede). Títo študenti majú tiež za úlohu napísať aspoň jednému kamarátovi mimo triedy, vysvetliť mu, čo práve robia, a spýtať sa ho, čo si o téme a záveroch článku myslí. Aj títo študenti majú potom za úlohu individuálne spísať na papier hlavné zistenia.

Po ukončení úvodnej časti nasleduje reflexia v spoločnej diskusii. Návrh možných otázok pre moderovanie diskusie: Ako sa jednotliví študenti na text sústredili? Čo si z neho zapamätali? Čo objavili pri hľadaní dopĺňujúcich informácií na webe? Zostali pri téme a získali nové fakty, alebo odbehli aj na webové stránky, ktoré s textom nesúviseli? Pomáha im hudba pri sústredení, alebo naopak? Ako prebiehala ich komunikácia s kamarátmi mimo triedy, písali si len o texte a dostali sa tak k užitočným informáciám, alebo preberali aj iné témy? Ako sa zvyknú učiť doma, čo sa im osvedčilo a kedy, naopak, zápasia s nedostatkom vytrvalej pozornosti? Zvyknú odbiehať na internet? Ako dlho sa zvyknú sústrediť na jednu vec bez vyrušenia? V závere diskusie pedagóg na aktivitu nadviaže spätnou väzbou a výkladom o efektivitve a účinkoch rôznych spôsobov práce s informáciami.

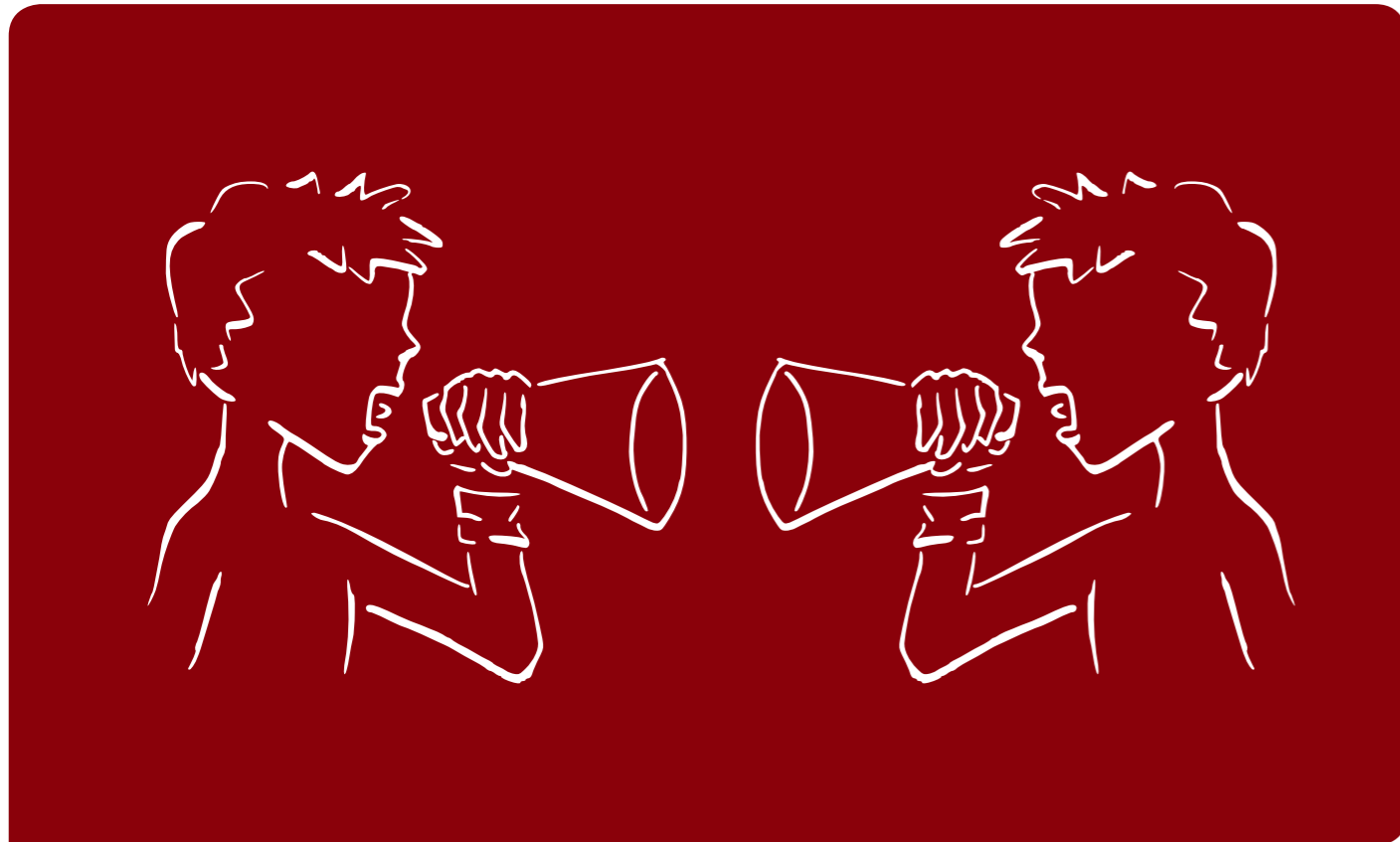
AKTIVITA Č. 5: **AKO CHUTÍ TICHŔ**

Trvanie aktivity: 35 minút (5 minút príprava + 5 minút úsek ticha + 15 minút diskusia + 10 minút pedagogický výklad a spätná väzba)

Cieľ aktivity: Zámerom je priviesť študentov k uvažovaniu o tom, aký význam môže mať ticho a pokoj, ako aj k precíteniu toho, či sa vedú upokojiť, sústrediť a ako sa pri zotrvaní v tichu správa ich myseľ a telo.

Priebeh aktivity: Vysvetlite žiakom v triede, že s nimi chcete diskutovať o tichu a sústredení a budete potrebovať ich spoluprácu pri krátkom experimente. Požiadajte všetkých žiakov v triede, aby zavreli oči, pokojne zhlboka dýchali a zotrvali v úplnej tichosti 5 minút. Začiatok aj koniec tohto časového úseku ohlásťe zvukovým signálom. Po ukončení tichého úseku trieda spoločne reflektuje skúsenosť v diskusii. Aké pocity v nich ticho a nečinnosť vyvolali? Je to pre nich obvyklá skúsenosť, alebo išlo o niečo nezvyčajné? Bývajú niekedy offline, bez stáleho prístupu k novým informáciám? Ak áno, kedy sa to stáva a ako sa pritom cítia? Čo na tom vnímajú ako pozitívne a čo zas ako negatívne? Zvyknú často robiť veľa vecí naraz? Ak áno, o aké aktivity ide? Čo v nich zvykne vyvolávať súbežné vykonávanie mnohých činností? Nudili sa pri tejto aktivite, alebo im prišlo na myseľ niečo zaujímavé? Môže byť nuda užitočná? Prečo? V závere diskusie pedagóg na aktivitu nadviaže spätnou väzbou a výkladom o zmysle ticha, sústredenia a o efektivitve a účinkoch rôznych spôsobov práce s informáciami.

O chybách v uvažovaní a argumentačných fauloch

Dôležitou súčasťou kritického myslenia je schopnosť posúdiť argumenty a rozhodnúť sa, či ich budeme považovať za korektné. Neznamená to, že musíme podrobne ovládať všetky pravidlá výrokovej logiky.

Pod pojmom argument v tomto texte chápeme tvrdenia, ktoré sa nás snažia o niečom presvedčiť. Korektný argument je vnútorne konzistentný, teda jeho závery logicky vyplývajú z predpokladov a dôkazov, ktoré prináša. Tieto predpoklady a dôkazy by zároveň mali byť relevantné (čiže „k veci“) a prijateľné (nie falošné alebo ľahko vyvrátiteľné).

PRÍKLAD KOREKTNÉHO ARGUMENTU:

Psy sú cicavce. Samice cicavcov kŕmia svoje mláďatá mliekom. Z toho vyplýva, že aj samice psov kŕmia svoje mláďatá mliekom.

Prvé dve vety predstavujú predpoklady, tretia veta je záver. Oba predpoklady sú relevantné a prijateľné, pričom z nich logicky vyplýva záver.

PRÍKLAD NEKOREKTNÉHO ARGUMENTU Č. 1

Psy sú cicavce a majú štyri nohy a chvost. Ľudia sú tiež cicavce. Z toho vyplýva, že aj ľudia majú štyri nohy a chvost.

Prvé dve vety sú predpoklady, tretia záver. Oba predpoklady sú síce relevantné a prijateľné, avšak záver z nich logicky nevyplýva.

PRÍKLAD NEKOREKTNÉHO ARGUMENTU Č. 2

Psy sú cicavce a majú štyri nohy. Ľudia neznášajú štvornohé zvieratá. Herečky navyše často majú blond vlasy. Preto majú psy v našom štáte prísne zakázaný vstup do divadla.

Prvé tri vety sú predpoklady, štvrtá záver. Prvá veta je prijateľná. Druhá veta nie je prijateľná, pretože skúsenosť nám hovorí, že existujú aj ľudia, ktorí štvornohé zvieratá (vrátane psov) majú radi. Tretia veta je síce prijateľná, ale s ohľadom na záver je úplne od veci. Samotný záver nijakým spôsobom nevyplýva z predpokladov. Všimnite si, že argument môže byť nekorektný, aj ak by

bol jeho záver pravdivý. Je možné, že v celom štáte naozaj platí zákaz vstupu psov do divadla, dôvodom však nebude akási univerzálna nenávisť ľudí voči štvornohým zvieratám, ani fakt, že mnohé herečky majú blond vlasy. Aké iné dôvody by podľa vás vysvetlili takýto zákaz oveľa presvedčivejšie?

Pri posudzovaní správnosti argumentov nás často dokážu pomýliť chyby v uvažovaní, ktoré vyplývajú z vnútorných mechanizmov našej mysle, ale aj argumentačné fauly, ktoré nám môže nastražiť niekto druhý.

Chyby v uvažovaní

Pri spracovávaní informácií niekedy narazíme na hranice, ktoré nám kladie vlastný rozum. Jednou z nich je obmedzená kapacita pamäti. Limitujú nás však aj samotné myšlienkové mechanizmy, ktoré náš mozog používa v dobrej viere, no niekedy sú ich dôsledkom chyby v uvažovaní. Medzi najčastejšie chyby tohto typu patria tzv. kognitívne skreslenia, pre ktoré pravidelne vyhodnocujeme situácie iracionálnym spôsobom.

Typickou ukážkou takéhoto mechanizmu je **konfirmačné skreslenie**. Všetci máme tendenciu veriť najmä takým informáciám a teóriám, ktoré zapadajú do našich predstáv. Ak pozerajú futbalový zápas fanúšikovia FC Barcelony a Realu Madrid, ktorí sú vášnivými rivalmi, je pravdepodobné, že každá skupina bude vidieť najmä fauly toho druhého tímu. Naše oči do istej miery vyhládávajú to, čo chce vidieť naša myseľ. Podobne ak sa na tatranský les po víchrici pozrú ochranári aj lesníci, je možné, že v ňom obe skupiny nájdu potvrdenie svojich postojov k vzťahu človeka a prírody, hoci sú veľmi odlišné.

Ďalšie časté kognitívne skreslenie sa nazýva **haló efekt**. Jeho podstatou je, že máme tendencie prenášať prvý všeobecný dojem, ktorý o človeku alebo veci získame, do hodnotenia všetkých ich vlastností. Ak nového učiteľa pri vstupe do triedy slušne pozdravíte a na jeho prvé otázky odpoviete inteligentne, neskôr vám u neho ľahšie prejdú aj menej hviezdne chvíle. Platí to, žiaľ, aj opačne. Pokiaľ sa uvediete ranným zaspátím, zabudnutou úlohou a odpisovaním na prvej hodine, je pravdepodobné, že sa s vami tento obraz ponese aj v období, keď výkony zlepšíte.

Príkladom kognitívneho skreslenia je aj **skupinové myslenie**. Členovia skupín, ktoré sú vysoko súdržné, majú tendenciu obmedzovať vlastné kritické myslenie, prispôbovať sa spoločnému názoru a považovať vlastnú skupinu za výrazne šikovnejšiu a múdrejšiu, ako to je v skutočnosti. Dôsledkom skupinového myslenia je, že pre strach z vyvolania konfliktu jednotliví členovia neupozornia na zjavné chyby v uvažovaní a plánoch skupiny. Skupinové myslenie sa môže vyskytovať u vrcholových politikov, ktorí uzatvorenia v skupine svojich blízkych nedokážu správne odhadnúť reálne problémy a postoje spoločnosti, ale aj u riaditeľov súkromnej firmy, alebo u pedagógov v zborovni. Viete si spomenúť na

príklady, keď ste pod vplyvom skupinového myslenia konali so spolužiakmi v triede?

Ukážkou kognitívneho skreslenia je aj **zvýšená obava zo straty**. Ľudia sú oveľa citlivejší na možné straty a riziká ako na zisky v rovnako veľkej hodnote. Ak riaditeľka firmy určí zamestnancom plat 1.000,- eur mesačne, s vyhrážkou, že im strhne 200,- eur vždy, keď nespĺnia potrebné kritériá, môže to byť pre pracovníkov viac motivujúce ako základný plat vo výške 800,- eur s garanciou príplatku 200,- eur, ak potrebné kritériá splnia. Ak doktor pacientovi povie, že po navrhovanej operácii mu hrozí 10 % riziko smrti, pre pacienta je to stresujúcejšia informácia a môže zákrok skôr odmietnuť, ako keď sa dozvie, že má 90 % šancu prežiť – hoci oba príklady predstavujú ten istý údaj. Príbuzným javom je aj naša tendencia prikladať oveľa väčšiu hodnotu veciam, ktoré vlastníme, než úplne rovnakým produktom, ktoré vlastní niekto iný.

Argumentačné fauly

Aj keď sa v našom uvažovaní vyhneme vlastným kognitívnym skresleniam, stále na nás číhajú argumentačné fauly, ktorými sa nás snaží zmiast' niekto druhý. Ide o argumentačné postupy, ktoré na prvý pohľad znejú presvedčivo, alebo aspoň dokážu odlákať našu pozornosť, no v ich jadre spočíva logický omyl a sú preto neférové. Z tohto dôvodu by sme ich nemali používať ani my.

POZRI STRANU 14-15

Náš rozum dokáže úžasné veci, často nás však vie aj zmiast'. Je dobré poznať nástrahy, ktoré pre nás môže nachystať. Platí tiež, že nie každý, kto sa nás snaží presvedčiť o svojej pravde, hrá fér. Môžete sa ocitnúť v situácii, keď sa vás niekto snaží podobným spôsobom zmanipulovať. K používaniu argumentačných faulov môžeme podvedome sklznúť aj my sami. Čím viac argumentačných faulov budete poznať, tým skôr sa im budete vedieť vyhnúť.

Argumentačné fauly

1. OSOBNÝ ÚTOK

Častým argumentačným faulom je osobný útok. Predstavte si spor medzi spolužiakmi Petrom a Samuelom, ktorí sa dohadujú, či je pre triedu výhodnejšie stráviť školu v prírode v kvalitnom rekreačnom zariadení s vnútorným vyhrievaným bazénom, alebo radšej v stanovom mestečku uprostred divokej prírody. Istotne sa dajú nájsť dobré argumenty pre obe strany. Ak však Peter odmietne Samuelove argumenty tvrdením typu „**Ty si zbabelec a máš zazobaných rodičov, preto presadzujes hotel!**“, ide o neférový osobný útok. Aj ak by to bola pravda, nič to nevyvedá o Samuelových argumentoch, ktoré môžu byť kvalitné a presvedčivé.

2. EMOCIONÁLNE ZAFARBENÝ JAZYK

Medzi argumentačné fauly patrí aj emocionálne zafarbený jazyk. Ak Samuel v uvedenom príklade dôvodí vyjadreniami typu „**Len úplný idiot môže súhlasiť s tým, aby sme bývali na nejakej pravej lúke plnej kliešťov a komárov**“, použitím silných emócií vytvára neférovú situáciu, ktorá znevýhodňuje tých, ktorí s ním nesúhlasia.

3. ŠIKMÁ PLOCHA

Známy argumentačným faulom je šikmá plocha. Dostávame sa na ňu vtedy, keď súperov argument vystupňujeme cez reťaz nepravdepodobných následkov do absurdnej podoby a tým sa ho snažíme vyradiť z hry. V spore o ubytovanie školy v prírode môže napr. Peter argumentačne faulovať takto: „**No jasné, teraz pôjdeme do luxusného hotela, budúci rok sa na lyžiarsky výlet vyberieme vrtuľníkom do Álp a stužkovú si môžeme spraviť rovno v Dubaji.**“

4. TRADÍCIA A AUTORITA

Inými častými faulami sú argument tradíciou a argument autoritou. Pri prvom z nich sa odvolávame na zaužívané zvyklosti, ktoré však nemusia nič vypovedať o súčasnej situácii. Pri druhom z nich sa zas snažíme zvýšiť silu nášho argumentu tým, že ho podporíme vyjadrením authority, ktorá však často nemá nič spoločné s jadrom sporu. Príkladom oboch týchto faulov by bolo nasledovné Samuelovo vyjadrenie: „**Škola v prírode bývala v hoteloch aj v minulosti, nemali by sme na tom nič meniť. Myslí si to aj môj otec, ktorý je riaditeľom veľkej firmy a vie, ako svet funguje.**“

5. ZÁMENA KORELÁCIE S KAUZALITOU

Medzi argumentačné fauly patrí aj zámena korelácie s kauzalitou. To, že sa dva javy vyskytujú súčasne (korelácia), neznamená, že spolu priamym spôsobom súvisia a jeden je príčinou druhého (kauzalita). Pokiaľ by Peter tvrdil: „**Daj už pokoj s tým hotelom. Minulý rok tam bývali deviatci, a keď sa vrátili, Jano si doma zlomil nohu, Dana prepadla z matiky a ešte sa im aj rozpadla kapela. Chceš, aby sme takto skončili aj my?**“, bol by to argumentačný faul. Ak by sa aj všetky udalosti odohrali tak, ako ich opísal, chýbal by akýkoľvek dôkaz, že ich príčinou bol práve pobyt v hoteli, hoci časovo nastali po ňom.

6. MANIPULÁCIA ŠTATISTÍK

Manipulatívnou technikou je aj zneužívanie štatistík. Číslo znejú často veľmi presvedčivo, mohli však byť získané na málo reprezentatívnej vzorke alebo sugestívnymi otázkami. Ak by Samuel tvrdil, že spravil prieskum medzi piatimi spolužiakmi a všetci chcú ísť do hotela, ide o príliš malý počet žiakov. Je tiež otázne, či ich vyberal náhodne, alebo cielene oslovil takých, ktorí s ním súhlasia. Navyše sa ich mohol pýtať otázkami, ktoré by ich navádzali k tomu, aby ho podporili. Ako by podľa vás takáto sugestívna otázka v ankete mohla znieť? A naopak, ako by mala znieť otázka neutrálna, ktorá dáva rovnaké šance pre obe odpovede? Špeciálnou kategóriou čarovania so štatistikou je nevhodné používanie aritmetického priemeru. Predstavte si, že by Peter argumentoval proti hotelu takto: „**Cena jednej izby v tomto hoteli stojí priemerne 100,- eur na noc, to si predsa nemôžeme dovoliť!**“ Túto hodnotu by pritom získal tak, že do výpočtu zahrnul aj prezidentský apartmán v cene 700,- eur za noc, hoci desať jednoduchých izieb, o ktoré majú študenti záujem, by bolo v ponuke za 40,- eur/noc/izba ($700 + 400 = 1\ 100$; $1\ 100/11 = 100$).

8. HLAVA XXII

Ak ste čítali slávny román Hlava XXII od Josepha Hellera, bude vám známa rovnomenná manipulácia. V jej jadre sú pravidlá, ktoré sa vzájomne vylučujú a neposkytujú tak možnosť úniku z nevýhodnej situácie. Predstavte si triedneho učiteľa, ktorý by preferoval ubytovanie v stanoch, a preto by študentom predstavil takéto riešenie: „**Do hotela môžeme ísť len vtedy, keď vyzbierate 2.000,- eur. Ak to nedokážete, musíme sa uspokojiť so stanmi. Ak to však dokážete, bolo by morálne, aby ste túto sumu radšej darovali ľuďom, ktorí nemajú kde bývať a čo jesť. Do hotela môžeme ísť až potom.**“

10. ČERVENÝ SLEĎ

Klasickým argumentačným faulom je tzv. červený sleď, čo je názov pre odvádzanie pozornosti pomocou argumentov a tém, ktoré nie sú relevantné pre podstatu sporu. V našom prípade by napríklad Samuel mohol tvrdiť nasledovné: „**Hotel je lepšia voľba, o tom sa fakt ani nemusíme baviť. Že v stanoch sme bližšie k prírode? Tá už aj tak nie je tým, čím bývala. Počuli ste o tých najnovších holoruboch v Nízkych Tatrách? To by v Nemecku nedopustili, tam vedia lesy chrániť oveľa lepšie ako my.**“ Hoci má aj Samuel pravdu, že horské lesy na Slovensku trpia a zaslúžili by si výrazne lepšiu ochranu, nijako to nepodporuje argument, že ubytovanie v hoteli je lepšie ako v stane.

7. ARGUMENTÁCIE V KRUGU

Niekedy sa rečníci uchýlia aj do tzv. argumentácie v kruhu. Ide o nezmyselné presvedčanie, keď predpoklady aj závery argumentu tvrdia prakticky to isté, bez akejkoľvek pridanej hodnoty, len inými slovami. Príkladom by bol Samuelov argument: „**Mali by sme ísť do hotela, lebo by sme nemali ísť stanovať**“ alebo Petrova hláška: „**Stanovanie je lepšie, lebo stan je lepší.**“

9. PREHODENIE DŮKAZNÉHO BREMENA

Častou únikovou cestou je aj prehodenie dôkazného bremena na oponenta. Rečník sa k tomuto faulu uchýľuje väčšinou vtedy, keď svoj argument nevie dostatočne podporiť. Peter napríklad môže tvrdiť nasledovné: „**Ľudia, ktorí stanujú, majú v živote viac šťastia, lásky aj peňazí. Ak mi to nevyvrátiš, mám pravdu.**“ Namiesto toho, aby svoje neodôvodnené tvrdenie podporil dôkazmi, ich hľadanie prehodil na Samuela, ktorého tým stavia do nevýhodnej situácie.

FOTO - TASR/AP

AKTIVITA Č. 6: NÁJDI CHYBU V ARGUMENTE

Trvanie aktivity: 45 minút (10 minút spoločná príprava + 30 minút prezentácie + 5 minút spätná väzba)

Cieľ aktivity: Zámerom je viesť študentov k tomu, aby pozornejšie posudzovali tvrdenia, s ktorými sa stretávajú. Motivujeme ich, aby nachádzali argumentačné fauly, ktoré sa ich snažia zmiastať a presvedčiť o názore neférovým spôsobom.

Priebeh aktivity: Vytlačte niekoľko krátkych úryvkov textu, ktoré obsahujú argumentačné fauly (bez riešení). Následne rozdeľte študentov do skupín tak, aby v každej boli maximálne šiesti, a rozdajte každej skupine iný výrok. Študenti v skupine si majú úryvok prečítať a diskutovať o tom, či sa v ňom nachádzajú argumentačné fauly, a ak áno, ktoré to sú. Ako by mala podľa nich vyzeráť správna argumentácia? Po práci v skupine nasleduje spoločná diskusia v triede. Každá skupina prečíta nahlas úryvok, pomenuje problémy, ktoré vo výroku našla, a ukáže, akým spôsobom pôsobia manipulatívne. Zároveň predstaví svoje návrhy, aké lepšie argumenty mohli byť použité. V rámci aktivity je najlepšie používať úryvky

textov k aktuálnym témam, ktoré môžu žiakov zaujímať. Pre ilustráciu nasleduje výber niekoľkých vymyslených úryvkov, spolu s poukázaním na argumentačné fauly, ktoré obsahujú.

Príklad č. 1: Lavicová vláda sa rozhodla v krajine zvýšiť minimálnu mzdu aj rodičovský príspevok. Zároveň zaviedla výrazné sociálne štipendiá, ktoré žiakom z chudobnejších rodín umožňujú pokryť všetky náklady na cestu do školy aj pracovné pomôcky. Pravicová opozícia na tieto opatrenia reagovala nasledovne: „**Je to jasné, premiér je klamár a zlodej, z takéhoto návrhu nemôže vzísť nič dobré! Vozí sa na jachte a hrá sa na ludomila. Tie peniaze by sa dali využiť oveľa múdrejšie.**“

Riešenie príkladu č. 1: Obsahuje osobný útok. Aj ak by daný premiér naozaj kradol, nič to nevytvára o užitočnosti opatrení, ktoré zaviedol. Takisto je nepodstatné, či sa vozí na jachte. Je potrebné vyjadriť sa k jadrú opatrení (môžu reálne niekomu pomôcť? akému veľkému počtu ľudí a ako zásadne? za akú cenu? dalo by sa tým ľuďom pomôcť efektívnejšie? ako napríklad?), nie k osobe navrhovateľa.

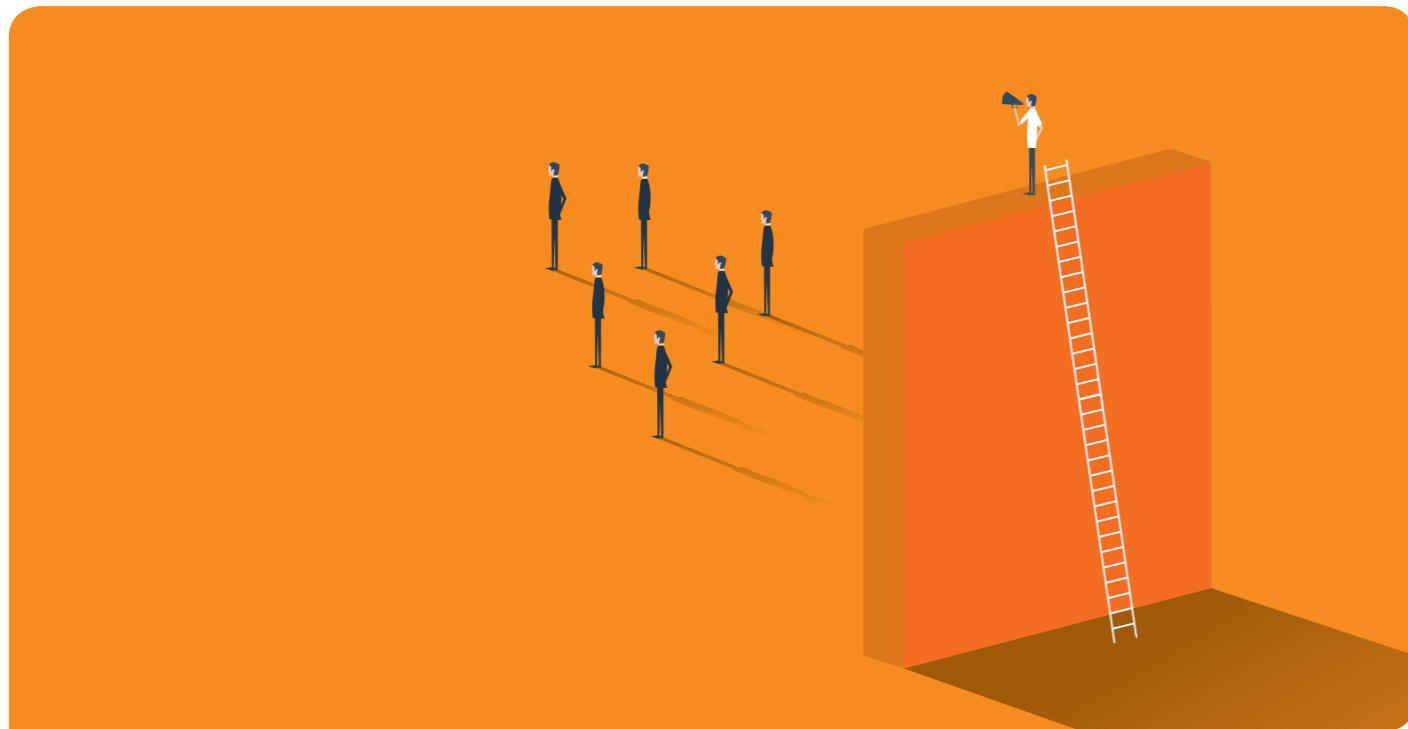
Príklad č. 2: Nemecká vláda sa rozhodla zlepšiť podmienky v utečeneckých táboroch, ktoré sú preplnené. Zaviedla intenzívnu výstavbu nových priestorov a zvýšila počet učiteľov, ktorí sa v týchto táboroch venujú detským utečencom. Bulvárne noviny na tieto opatrenia reagovali nasledovne: „**Vláda sem pozýva ďalších migrantov! Takýmto tempom čoskoro každý z nich dostane nové auto a vlastný dom so záhradou ako bonus.**“

Riešenie príkladu č. 2: Obsahuje klamlivé tvrdenie (vláda nikoho nepozvala, návrh sa týka tých utečencov, ktorí už sú v krajine) a šikmú plochu (autá, domy a záhrady nikto nespomínal). Korektná kritika návrhu by mala smerovať k jadrú opatrení (máme na to dosť financií? dokážeme rýchlo získať nových učiteľov, keď ich príprava trvá niekoľko rokov? a pod.) a k možným alternatívam (nebolo by účinnejšie najprv lepšie chrániť spoločné hranice, aby sa znížil počet ilegálnych migrantov? nemali by sme financie investovať primárne do vzdelávacích kurzov a jazykovej prípravy pre dospelých utečencov, aby sa dokázali lepšie zamestnať na trhu práce a potom si s rodinami nájsť samostatné ubytovanie? a pod.).

Príklad č. 3: Webové stránky firmy, ktorá ponúka pochybné liečebné postupy, uverejnili nasledovný text: „**Malička Sára zvíťazila nad rakovinou. Krutá liečba v nemocnici ju takmer zabila, lekári do nej napriek plaču pichali jednu ihlu za druhou. Zúfalí rodičia sa na to už nedokázali pozerat, a tak ju zobrali domov. Obrátili sa na nás a my sme jej začali každý deň posielať energiu. Nasadili sme jej aj prísny pôst, kyslú kapustu a trikrát denne kloktala výrobok, ktorý predávame. Účinky boli zázračné a dnes sa už krásne dievčatko opäť usmieva. Trápíte sa aj vy? Trpia vaši blízki? Obráťte sa na nás a vyliečime vás tak, ako sme pomohli Säre.**“

Riešenie príkladu č. 3: Príspevok používa silne emotívny jazyk („krutá liečba“, „lekári napriek plaču pichali“, „zázračné účinky a krásne dievčatko“), ktorým navodzuje rozdiel medzi zlou nemocnicou a dobrou alternatívou. Problémom je aj miešanie kauzality a korelácie – ak sa aj Sára náhodou vyliečila po nasadení pôstu, kapusty a kloktadla, neexistuje žiaden dôkaz, že to bolo v ich dôsledku. Naopak, liečba v nemocnici vychádza z prísne stanovených lekárskeho štandardov a výskumov, ktoré preukázali účinky liečby na jednotlivé typy rakoviny.

O umení správne argumentovať a účinne prezentovať

Predstavte si, že pracujete ako vedúci oddelenia veľkej IT spoločnosti. Po rannom príchode do práce vstúpíte na prízemí budovy do výťahu a stlačíte číslo poschodia, na ktorom sa nachádza vaša kancelária. Ešte len napoly prebudení si odpijete z café latte v papierovom pohári a zrazu, tesne pred tým, ako sa dvere zavrú, k vám pristúpi generálna riaditeľka celej firmy. Výťah sa dá do pohybu a ona sa vás spýta: „Na čom pracujete?“

Pravdepodobne ste sa už ocitli v situácii, keď ste mali krátku chvíľu na to, aby ste druhému človeku opísali niečo také zložité a detailné, že by vám na to nestačil ani celý deň. Oproti vám možno stál nahnevaný rodič, ktorý sa práve vrátil z rodičovského združenia, dievča, ktorému sa snažíte vyznať lásku, alebo najlepšia priateľka či priateľ, ktorí sa domnievajú, že ste ich zradili.

Ak sa vám podarilo nájsť správne slová a zrozumiteľne ich povedať v prvých dvoch-troch vetách, vaše šance na úspech práve prudko vzrástli. Pokiaľ ste sa začali zajakávať, klopiť zrak a v strese ste vyhrkli niečo nepremyslené, nedajbože útočné, zlý prvý dojem len ťažko napravíte.

V rovnakej situácii je aj imaginárny zamestnanec z úvodu. Hoci má od stresu stiahnutý žalúdok, práve dostal jedinečnú šancu získať podporu šéfy pre projekt, na ktorom s kolegami pracuje. Ak ju skvelou odpoveďou zaujme, možno ho časom čaká povýšenie. Nečudo, že aj skúsení profesionáli v biznise trénujú tzv. výťahový test

– ako príťažlivo predstaviť produkt či službu, ktoré ponúkajú, v priebehu tridsiatich až šesťdesiatich sekúnd, teda za kratší čas ako jedna jazda výťahom.

Kvalitná prezentácia

Vedieť podporiť svoje kritické myslenie aj účinnou prezentáciou, tak aby vám druhá strana rozumela a vaše názory dôkladne zvažila, sa vám môže v živote zísť.

Ako by mala účinná prezentácia vyzerat? Jej najdôležitejšie vlastnosti sú nasledovné: použijete logické korektné argumenty, vhodne ich štruktúrujete a predstavte ich zrozumiteľne. Ak k tomu ešte dokážete zaujať pozornosť poslucháča niečím navyše, napríklad osobným príbehom alebo vtipom, spravili ste pre úspech viac, ako je zvyčajné. Príkladom skvelého rečníka, ktorý vedel strhnúť obecenstvo, bol Steve Jobs. Pozrite si na príklad jeho legendárnu prezentáciu z r. 2007, v ktorej uvádza na trh prvú generáciu iPhone – namiesto nudného výpočtu technických parametrov predstavuje príbeh revolučnej novinky, ktorá navždy zmení svet telefonovania, pričom svoje rozprávanie korení humorom, prekvapeniami a podobenstvami z bojov medzi dobrom a zlom.

Ukážky toho, ako vyzerajú férové argumenty a naopak, ktoré postupy sú logicky chybné či neférové, sme

prediskutovali v predchádzajúcej kapitole. Zopakujme len, že vaše závery by mali jasne vyplývať z predpokladov, je dobré dať si pozor na možné chyby v uvažovaní a určite by ste sa mali vyvarovať argumentačných faulov.

Štruktúra vašej reči je rovnako dôležitá. Pri obmedzenom čase platí pravidlo, že hlavný argument povieme v úvode, kým nám patrí celá pozornosť druhej strany. Ak máme času viac, môžeme ho postupne podporiť doplnkovými argumentmi a na záver opäť stručne zhrnúť to najdôležitejšie. Nesnažte sa vysvetliť hneď na začiatku všetky detaily a odbočky, môžete sa zbytočne zamotať v myšlienkach. Ak ste druhú stranu zaujali a váš rozhovor bude pokračovať, k jednotlivým nuansám sa určite dostanete neskôr. Pomôže vám tiež, keď hneď v úvode jasne vysvetlíte, o čom presne chcete hovoriť.

Príklad zlej štruktúry: „Mal by som vám dnes povedať niečo o sociálnych sieťach. No ako začať, je toho veľa. Minule som bol na Facebooku a neuveríte, čo som tam našiel. Ale to vlastne nie je podstatné. Naši sú dosť proti, aby som tam trávil čas, ale oni tomu vôbec nerozumejú. Nechápem ani, prečo im vadí, že dávam fotky na Instagram, veď dnes je tam každý normálny človek. Iné som však chcel...“

Príklad dobrej štruktúry: „Dnes sa budeme rozprávať o sociálnych sieťach. Najprv vám poviem o tom, kedy začali vznikáť a čím sa líšia od bežných webov a aplikácií. Potom vám predstavím, koľko ľudí ich využíva a ktoré sú vo svete najviac populárne. Na konci prezentácie vám ukážem, ako sa dajú popri zábave využívať aj na vzdelávanie a podnikanie.“

Zrozumiteľnosť vašej prezentácie zvýšia spisovné slová, jasná výslovnosť a primeraná hlasitosť. Málokto má rád, ak na neho v bežnej situácii šepkáme či, naopak, kričíme. Jazyk však nie je to jediné, čo nám môže pomôcť. Neverbálna komunikácia – gestá dlaňou, mimika tváre, postoj tela, dotyk či telesná vzdialenosť – je často ešte účinnejšia.

Ročné batola zvyčajne veľa slov nepozná, z jeho plaču a smiechu však rodičia spoľahlivo vyčítajú, ako sa cíti a čo potrebuje. Keď sa na teba na dvore už tretíkrát usmeje najkrajšie dievča z triedy, vieš, že mu nie si ľahostajný (alebo ľahostajná). A zachmúrený pohľad členov sídliskového gangu k vám prehovára rovnako jasnou rečou ako pokojné objatie od brata alebo mamky, len posolstvo je iné.

Základné rady k neverbálnej komunikácii sú našťastie jednoduché:

1. Sedzte či stojte vzpriamene.
2. Udržujte očný kontakt a priateľivý výraz v tvári, napríklad pokojný úsmev.
3. Vyhňte sa divokým gestám, ako je mávanie rukami a ťobanie prstom.
4. Nevstupujte druhým do ich osobnej zóny a nedotýkajte sa ich, ak si to vyslovene neprajú.
5. Pokiaľ si s niekým podávate ruku, váš stisk by mal byť dostatočne pevný. Nemusíte im však práve rozmliaždiť ruku.

Nesprávne držanie tela pri rozhovore: signál nezájmu.

Nesprávne držanie tela pri rozhovore: signál neistoty a strachu.

Nevhodné gestá: útočné signály.

Vhodné držanie tela pri rozhovore: gesto a úsmev.
Vhodné držanie tela pri státi: vzpriamený postoj, primeraná vzdialenosť a očný kontakt.

Zaujať pozornosť môžete rôznymi spôsobmi a nie všetky sú rovnako dobré. Dôležité je najmä poznať okolie, ku ktorému prehovoríte. Ak sa bavíte s kamarátmi na žúre, môžete zvoliť drsnejšie výrazové prostriedky, ako keď sedíte pred komisiou na prijímacích skúškach. Niektorým veciam by sme sa však mali vyhnúť za každých okolností – povýšenosť, agresivita a urážlivé zosmiešňovanie sú zarúčenou cestou k neúspechu.

Prezentácia pred publikom

Špecifickým typom komunikácie je verejná prezentácia. Možno to poznáte – stojíte pred triedou, všetci na vás pozerajú, vy sa trasiete od trémy a neviete, ako začať. Možno vás upokojí, že trému z verejných vystúpení pociťujú aj slávni herci a skúsené profesorky. Nie ste divní, je to normálne. Správna miera napätia je dokonca prospešná, pomôže vaše telo a myseľ nabudiť k maximálnemu výkonu.

Na odbúranie trémy najviac pomáha dobrá príprava a pravidelný tréning. Keď si dožičíte čas, prejav si v predstihu premyslite a raz či dvakrát doma „na nečisto“ vyskúšate, pôjde vám to oveľa lepšie. Nehanbite sa pripraviť si poznámky na kus papiera či na kartičky, ktoré môžete mať pri prezentácii v rukách – robia to aj prezidenti. Nepíšte si však celé vety, viac vám pomôže stručný zoznam hlavných bodov, na ktorý sa môžete kedykoľvek pozrieť.

Jedným pohľadom sa tak uistíte, kde sa vo vašej reči nachádzate a čo by ste ešte chceli povedať.

Dobrym pravidlom verejnej prezentácie je, ak hneď v jej úvode poslucháčom jasne vysvetlíte, čo im chcete povedať („Dnes vám predstavím, aký je rozdiel v tréningu šprintu a vytrvalostného behu.“). Od začiatku tak budú vedieť naladiť svoju pozornosť. Dôveryhodnosť prezentácie zvýšite, ak predstavíte seba a dôvody, prečo práve vy o tejto téme hovoríte („Atletiku trénujem už šiesty rok a mám niekoľko medailí zo žiackych a dorasteneckých majstrovstiev Slovenska.“). V jadre prezentácie sa v logickej postupnosti venujte vašej téme („Šprintéri trénujú tak a tak. Vytrvalci zasa takto. Dôvody rozdielov sú nasledovné.“). Na záver znovu zopakujte, o čom ste hovorili, zhrňte hlavné argumenty a ponúknite poslucháčom priestor, aby vám položili otázky, ak ich niečo zaujalo, alebo niečomu nerozumeli.

Pri prezentovaní si môžete pomôcť aj s počítačom a premietačkou, programy ako PowerPoint, Keynote alebo Prezi sú bežne dostupné. Ak tak spravíte, hlavná rada znie nasledovne: menej je niekedy viac. Pozerať sa na blikajúci slide, ktorý obsahuje dvadsať dlhých viet napísaných malým červeným písmom na zelenom podklade, je hotové utrpenie. Skúsení prednášajúci často odporúčajú pravidlo 5 x 5 (alebo 3 x 3), teda najviac päť riadkov textu a v každom z nich maximálne päť slov.

Ukážka dobrého prezentačného slidu: jasne definuje autora a tému prezentácie, ako aj miesto a čas podujatia. Použitá grafika vhodne ilustruje tému a nie je rušivá.

Ilustrácia neprehľadného a nečitateľného prezentačného slidu.

Azda najväčšou výhodou prezentačných softvérov je, že vám umožnia zaujať pozornosť publika výstižnou fotografiou, grafom alebo videom. Dajte si však pozor, aby ste poslucháčov nezahltali – mali by sa venovať prednostne tomu, čo hovoríte vy. A za každých okolností hovorte smerom k nim, nie otočení k plátnu.

Ako ďalej?

Nie vždy máme ideálne podmienky na to, aby sme svoje myšlienky vyjadrili presne, občas nám chýba dostatok času a inokedy úprimný záujem okolia. Každý z nás však má čo povedať a každý aj chce byť vypočutý. Platí to v škole, medzi priateľmi aj v našich rodinných vzťahoch. Mnohé súčasti potrebné na úspech máme vo vlastných rukách a na ich zlepšovanie môžeme neustále pracovať. Ak vás téma zaujala a máte chuť ďalej rozvíjať svoje argumentačné schopnosti, môžete sa zapojiť do aktivít Slovenskej debatnej asociácie, ktorá študentom ponúka výborný tréningový program.

AKTIVITA Č. 7: PREDSTAV SVOJE HOBBY

Trvanie: 45 minút (10 minút spoločná príprava + 25 minút prezentácie + 10 minút spätná väzba)

Cieľ aktivity: Ambíciou je dať študentom priestor trénovať svoje prezentačné schopnosti a vyrovnávať sa s trémou pri prednese pred kolektívom. Po obsahovej stránke vedieme študentov k tomu, aby sa zamysleli nad svojimi záujmami a ich spoločenskou užitočnosťou a vedeli zaujať svoje postoje pred spolužiakmi.

Priebeh aktivity: Požiadajte študentov, aby sa každý sám zamyslel, aké má v živote koníčky, v akej oblasti dosiahol nejaký úspech alebo vysokú kvalitu schopnosti, a prečo túto svoju činnosť považuje za zmysluplnú alebo spoločensky prínosnú. Na uvedenú tému by si mal každý z nich pripraviť stručnú (5 minút) prezentáciu. Po ukončení prípravy umožnite niekoľkým študentom, aby svoje hobby odprezentovali pred celou triedou. Po každej prezentácii môže nasledovať krátka diskusia, ak budú mať spolužiaci pre prezentujúceho otázky. Po ukončení prezentácií diskutujte spoločne v triede o tom, aké boli ich silné stránky a kde vidia priestor na zlepšenie. Aké argumenty prednášajúci používali? Boli prezentácie prehľadne štruktúrované, dávali zmysel? Aký bol verbálny a neverbálny prejav prezentujúcich? Čo sa študentom na prezentáciách najviac páčilo a naopak, čo ich vyrušovalo? Aktivitu vedíme citlivo a z pozície pedagóga povzbudíme študentov za pozitívne stránky ich prezentácie.

AKTIVITA Č. 8: PRESVEDČ OBECNÉ ZASTUPITELSTVO

Trvanie: optimálne je venovať aktivite dve vyučovacie hodiny (1 hod. na prípravu a 1 hod. na prezentácie a spätnú väzbu); ak to neprichádza do úvahy, je možné použiť nasledovnú časovú alokáciu: 15 minút spoločná príprava + 20 minút prezentácie + 10 minút spätná väzba

Cieľ aktivity: Primárnym cieľom aktivity je dať študentom priestor na skupinovú prácu a tréning argumentácie a prezentačných zručností. Sekundárnym cieľom je priviesť ich k úvahe o tom, aké rôznorodé skupiny žijú v ich obci a ako sa môžu líšiť ich potreby.

Priebeh aktivity: Rozdeľte študentov do šiestich skupín. Uvedte ich do situácie – zastupiteľstvo v ich obci sa chystá rozhodnúť o rozdelení rozpočtu na budúci rok.

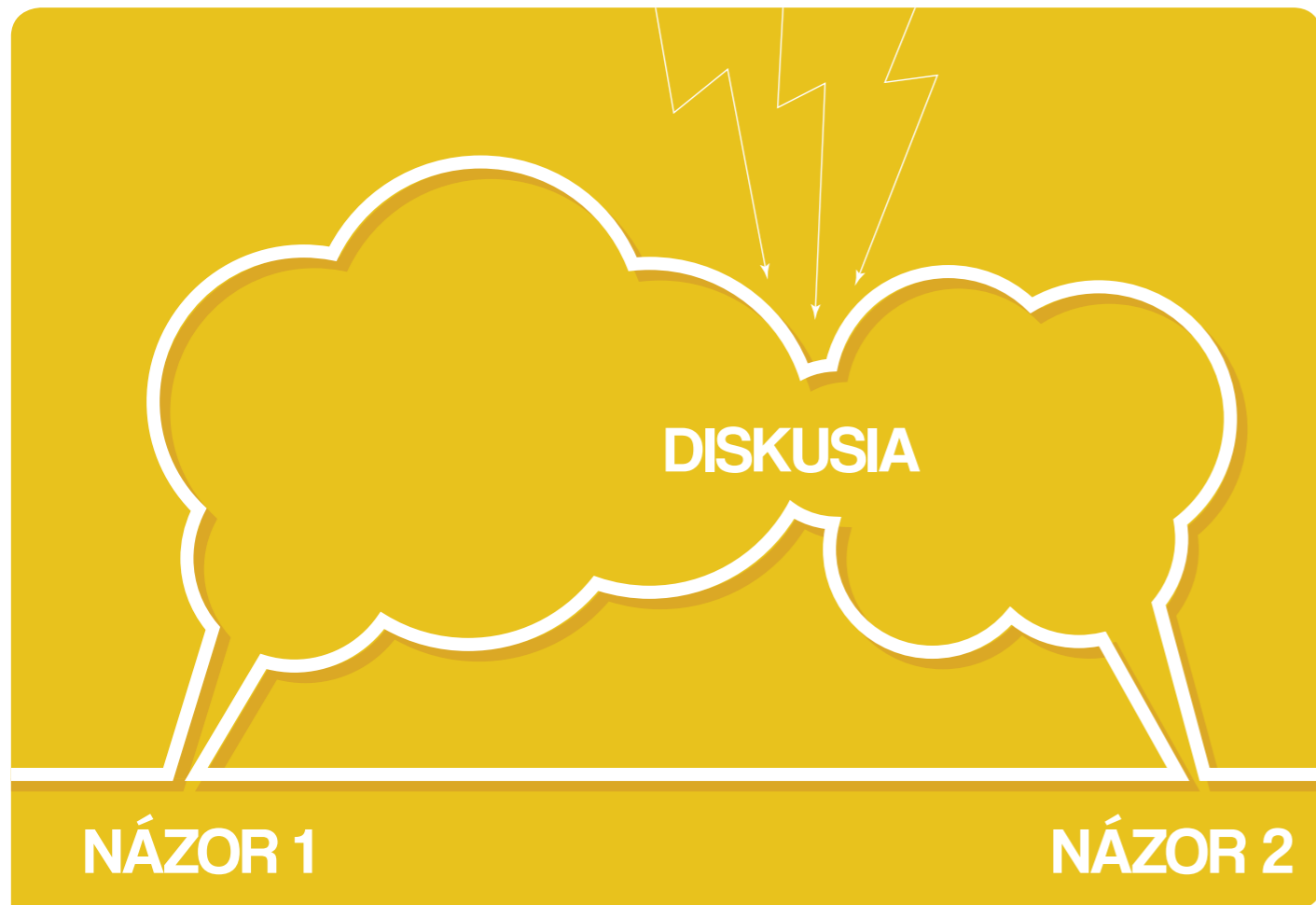
Prvá skupina študentov predstavuje poslancov zastupiteľstva. Jej úlohou je vypočítať si zástupcov rôznych skupín obyvateľstva a na konci rozhodnúť o tom, na aký projekt prideliť dotáciu z rozpočtu. Ostatné skupiny študentov predstavujú zástupcov nasledujúcich skupín obyvateľstva: 1. matky a otcovia malých detí; 2. tínedžeri; 3. občania so zdravotným znevýhodnením; 4. seniori; 5. súkromná firma prevádzkujúca v obci zberný dvor odpadov.

Každá skupina má za úlohu pripraviť prezentáciu, v ktorej predstaví projekt na zlepšenie situácie tej-ktorej časti obyvateľstva v obci. Študenti by sa mali sústrediť na logickú kvalitu argumentov a ich presvedčivú prezentáciu.

Následne skupiny prezentujú svoj projekt obecnému zastupiteľstvu. Každá skupina musí dodržať maximálny časový limit, ktorý majú rovnako priradený pre svoju prezentáciu.

Na záver prezentácií sa skupina predstavujúca obecné zastupiteľstvo spoločne poradí a rozhodne, ktorý projekt ju najviac presvedčil, a teda mu udelí podporu. Toto svoje rozhodnutie odôvodní spolužiakom. V rámci spoločnej diskusie a spätnej väzby preberieme so študentmi silné stránky ich prezentácií aj miesta, kde vnímame priestor na zlepšenie.

O korektnej diskusii a facebookových hádkach

Nie každá výmena názorov je plnohodnotnou diskusiou. Na to, aby diskusia bola konštruktívna a mala šancu viesť k zmysluplnému výsledku, musia byť splnené minimálne tri podmienky.

Prvou a základnou podmienkou je, **že diskutujúci majú k sebe rešpekt** a nesprávajú sa k sebe nepriateľsky. Ak vás niekto uráža, určite nepočúva vaše argumenty, a preto presvedčať ho o čomkoľvek je zbytočné.

Druhou podmienkou je **ochota diskutujúcich meniť svoje názory**. Ak diskutujúci nie sú ochotní uznať dobré argumenty protistrany, nevedú dialóg, ale niekoľko paralelných monológov.

A tretou dôležitou podmienkou je, **aby diskutujúci mali niečo spoločné**, aby sa zhodli aspoň na niektorých základných veciach. Musíme si vzájomne rozumieť, používať pojmy v rovnakom význame, zhodnúť sa v niektorých základných hodnotách. Ak žiadny spoločný základ neexistuje, diskusia sa bude podobat na mimoúrovňovú križovatku.

Ak váš oponent v debate či hádke nechce na tieto podmienky pristúpiť, nie je realistické očakávať, že ho o svojom názore presvedčíte. Niekedy je dokonca lepšie takúto diskusiu jednoducho ukončiť a odísť.

Často je však predsa dobré a potrebné v nej zotrvať. Nie však kvôli vášmu protivníkovi; váš hlas v nej je potrebný kvôli ľuďom, ktorí diskusiu sledujú, a rovnako kvôli ľuďom, ktorých sa diskusia týka.

Mlčiaca väčšina

Aj keď to pri pohľade na slovenský Facebook niekedy tak nevyzerá, väčšina ľudí nemá extrémistické názory. Ako ukázal prieskum Inštitútu pre verejné otázky z augusta 2017, viac ako 70 percent Slovákov s nárastom extrémizmu nesúhlasí a obáva sa ho.

Ako ukazuje aj analýza New York Times z mája

2016, pravicové extrémistické strany volí len menšina ľudí v celej Európe. V Španielsku, Portugalsku či Rumunsku sa vôbec nedostali do parlamentu, v ďalších piatich krajinách nedostali ani 10 percent hlasov. Väčšinu získali len v Maďarsku. Kotlebova LSNS dostala v minuloročných parlamentných voľbách iba 210 000 hlasov.

Naopak, ľudí, ktorí voliť jednoducho nechodia, alebo nie sú do poslednej chvíle rozhodnutí, komu dajú svoj hlas, je omnoho viac. V parlamentných voľbách v roku 2016 na Slovensku volilo len 60 % oprávnených voličov (pritom vo voľbách v roku 1998, v ktorých došlo k porážke Vladimíra Mečiara, prišlo k urnám až 84 percent voličov). Voliť teda nešlo viac ako 1,7 milióna voličov. Navyše aj z tých, ktorí voliť išli, sa 30 % rozhodlo až týždeň pred voľbami alebo priamo nad urnou, komu dajú svoj hlas. To je ďalších 790-tisíc voličov.

Na jedného voliča LSNS tak pripadá približne osem ľudí, o ktorých politických názoroch veľa nevieme, pretože voľby odignorovali. Ďalší takmer štyria voliť idú, ale nemajú jasné politické preferencie.

Podobný pomer platí i pri diskusiách na sociálnych sieťach: ľudí, ktorí si ich len čítajú, ale neprispievajú do nich, je mnohokrát viac než ľudí, ktorí aktívne diskutujú. A ľudí, ktorí sú váhaví, nerozhodnutí či málo informovaní, je mnohokrát viac než tých, ktorí sú presvedčenými extrémistami.

Túto mlčiacu a váhavú väčšinu má zmysel presvedčať, že hrubosť a nenávisť na internete nie sú normálne. Pretože práve títo ľudia napokon rozhodnú, kam bude naša krajina smerovať.

Ohrozené menšiny

Ďalšou skupinou ľudí, kvôli ktorým má zmysel nemávnúť nad ostrými a neférovými diskusiami na webe rukou, sú tí, o ktorých sa v týchto diskusiách hovorí. Predstavte si, že ste na ulici svedkom toho, ako muž hrubo nadáva žene. Veríme, že by ste sa jej pokúsili zastáť. Rovnako máme povinnosť zastáť sa ľudí, ktorí sú terčami nadávok či vyhrážok na sociálnych sieťach.

Najčastejšími terčami nadávok a vyhrážok sú dnes na slovenskom internete rôzne menšiny: Rómovia, moslimovia, židia, LGBT komunita. Títo ľudia bohužiaľ musia znášať lavíny nenávisti dlhodobo a skoro každodenne.

Nenávisťné chápadlá internetového trollingu sú však nevyspytateľné a môžu sa zamerať na hocikoho z nás. Nenávisti sa nevyhnú politici, nevyhnú sa jej ľudia pracujúci v mimovládnych organizáciách, novinári, nevyhne sa jej takmer nikto, kto sa rozhodne verejne prejavovať svoj názor.

Nevyhla sa jej však napríklad ani mamička, ktorá išla s malým dieťaťom na dovolenku do Egypta. Dieťaťko v cudzine ochorelo tak vážne, že ho späť na Slovensko prevážal vládny špeciál. Príbeh mal pre malú pacientku šťastný koniec. Lavína negatívnych reakcií na internete

reagujúca na výdavky spojené s použitím vládneho lietadla, však prekvapila svojou krutostou a nevkusom.

Koristou anonymných trollův na internete sa môže stať ktokoľvek z nás. Naučme sa brániť. Naučme sa brániť jeden druhého.

Ako sa brániť trollom na internete

Prezident Kiska v máji 2017 zverejnil súťaž o najlepší projekt, ktorý by bojoval proti nenávisťným prejavom na internete. Túto súťaž vyhrala komunita #somtu, ktorej cieľom je čeliť extrémistom na internete spoločne. Skupina mala (v auguste 2017) viac ako 4 000 členov. Pridajte sa do nej, a ak na internete natrafíte na diskusiu, ktorá je urážlivá či nebezpečná, informujte o nej ostatných členov. Ak sa do takejto diskusie zapojí niekoľko desiatok slušných diskutujúcich, dokážu jej atmosféru premeniť spôsobom, akým by to osamelý jednotlivec nedokázal. Na somtu.sk je zároveň k dispozícii mnoho faktov o témach, ktoré sú častými predmetmi nenávisťných diskusií.

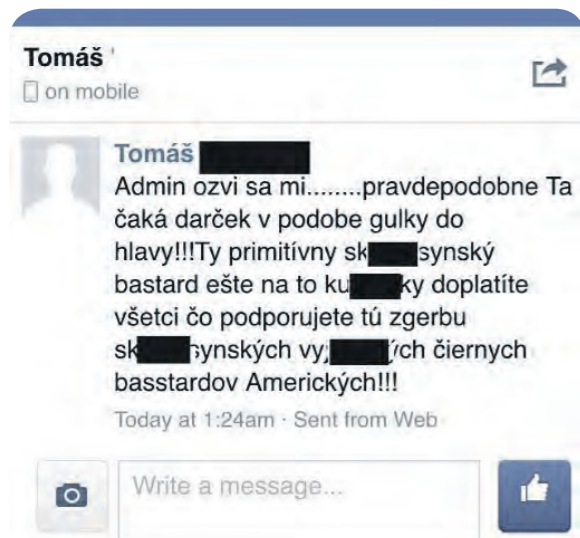
Facebook má ďalej vlastné pravidlá, ktoré by komunita používateľov mala dodržiavať. Zakazuje napríklad šikanovanie, sexuálne obťažovanie, ale aj propagáciu nebezpečných organizácií. Ak máte pocit, že tieto pravidlá boli porušené, nahláste to administrátorom sociálnej siete.

A napokon, ak dôjdete k presvedčeniu, že v internetovej diskusii došlo k porušeniu zákonov Slovenskej republiky, mali by ste podať trestné oznámenie. Ak sa sami stanete terčom útokov, nebojte sa požiadať o pomoc človeka, ktorému dôverujete, a brániť sa zákonnou cestou! Na sociálnej sieti z trestnej činnosti najčastejšie dochádza k nebezpečnému vyhrážaniu, ohováraníu a hanobeniu národa, rasy a presvedčenia.

§ 423 Hanobenie národa, rasy a presvedčenia: (1) Kto verejne hanobí a) niektorý národ, jeho jazyk, niektorú rasu alebo etnickú skupinu, alebo b) jednotlivca alebo skupinu osôb pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu, pre ich náboženské vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až tri roky.

§ 373 Ohováranie: Kto o inom oznámi nepravdivý údaj, ktorý je spôsobilý značnou mierou ohroziť jeho vážnosť u spoluobčanov, poškodiť ho v zamestnaní, v podnikaní, narušiť jeho rodinné vzťahy alebo spôsobiť mu inú vážnu ujmu, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

§ 360 Nebezpečné vyhrážanie: Kto sa inému vyhráža smrťou, ťažkou ujmu na zdraví alebo inou ťažkou ujmu takým spôsobom, že to môže vzbudiť dôvodnú obavu, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok.

Za nebezpečné vyhrážanie a hanobenie bol v roku 2016 odsúdený 24-ročný Tomáš. Administrátorovi facebookovej udalosti, ktorá podporovala prechod amerického vojenského konvoja cez Slovensko, napísal takúto správu:

V ďalších facebookových statusoch želal smrť aj iným ľuďom, napríklad herečke Zuzane Fialovej. Súd prihladal aj na minulé trestnú činnosť Tomáša a poslal ho do väzenia na 58 mesiacov.

AKTIVITA Č. 9: VOLBY V TRIEDE

Trvanie aktivity: 40 minút (15 minút voľby v triede + 10 minút sčítanie hlasov a porovnanie s inými voľbami + 15 minút diskusia o výsledkoch)

Cieľ aktivity: Prvým cieľom je zistiť reálne politické preferencie v triede. Ďalším cieľom je upozorniť študentov na to, že rôzne skupiny ľudí (napr. študenti, dôchodcovia, mamičky s malými deťmi) majú rozličné potreby, a teda aj rozličné nároky na politikov. Cieľom aktivity NIE JE propagácia akejkoľvek strany či hnutia, pedagóg by mal byť preto zdržanlivý pri prejavovaní vlastných politických preferencií.

Priebeh aktivity: Na úvod hodiny zorganizujte v triede improvizované parlamentné voľby. Dbajte o to, aby sa volilo tajne. Následne oboznámte študentov s výsledkami ich hlasovania, s výsledkami reálnych parlamentných volieb v roku 2016, ako aj s výsledkami študentských parlamentných volieb v tom istom roku.

Prečo mladí ľudia hlasovali inak ako ich rodičia? V čom je hlavný rozdiel? Akú veľkú rolu pri voľbách hrá pocit zodpovednosti? A ako do nich zasahuje, naopak, pocit frustrácie či potreba rebélie? Na tieto a podobné otázky sa pokúste nájsť odpoveď v následnej diskusii. Nenúťte študentov, aby súhlasili s vašim názorom, vyžadujte od nich však vysokú úroveň diskusie: netolerujte prekríkavanie, urážky či zosmiešňovanie.

Študentské voľby do parlamentu 2016

Tabuľka 2: Výsledky študentských parlamentných volieb 2016

Politická strana	%
SME RODINA – Boris Kollár	16,40
Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko	15,53
OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti – NOVA	11,70
SMER – sociálna demokracia	9,75
Sloboda a Solidarita	9,07
#SIEŤ	7,71
Kresťanskodemokratické hnutie	5,37
MOST – HÍD	4,60
Iné strany	19,87

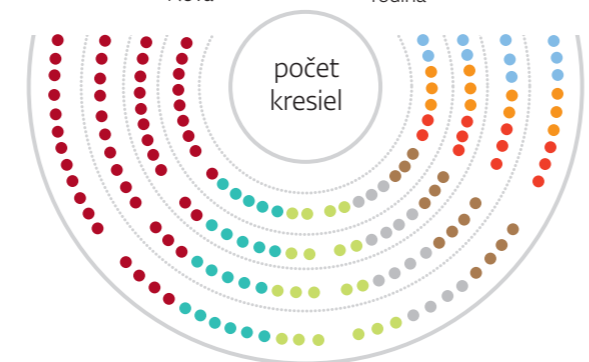
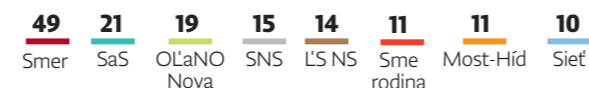
Zdroj: Rada mládeže Bratislavského kraja (2016).

Tabuľka 1: Študentské voľby v SR 2014–2016

	Počet škôl - počet volebných komisíí	Oprávnení voliči	Hlasujúci voliči	Účast'
Prezidentské '14	53	14 027	7 644	54,5 %
Európske '14	62	13 498	6 175	45,8 %
Komunálne '14	72	18 575	9 603	51,7 %
Parlamentné '16	46	11 426	5 949	52,0 %
Spolu	233	57 526	29 371	51,06 %

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky (2014) a Rada mládeže Bratislavského kraja (2016).

Parlamentné voľby 2016:

Zdroj: www.volby.sk

AKTIVITA Č. 10: PROBLEMATICKÉ STATUSY NA FACEBOOKU

Trvanie: 40 minút (15 minút práca v skupinách + 15 minút prezentácia výsledkov a diskusia + 10 minút spätná väzba)

Cieľ aktivity: Prvým cieľom je upozorniť na celú paletu možností, ktoré máme k dispozícii po tom, ako sme konfrontovaní s neférovým či nenávisným správaním v internetových diskusiách. Druhým, nemenej dôležitým cieľom je precvičiť si schopnosť diskutovať vecne a korektne. Učiteľ by mal preto priebežne upozorňovať študentov na momenty, ktoré férovú diskusiu ohrozujú: na prekríkavanie, výsmech, znevažovanie argumentov protivníka, snahu presvedčiť oponenta za každú cenu a podobne.

Priebeh aktivity: Rozdeľte študentov do menších skupín a rozdajte im nasledujúcich šesť ukážok z Facebooku. Zdôraznite, že ide o reálne príspevky; niektoré mali navyše na slovenskom Facebooku značný dosah. Požiadať študentov, aby navrhli adekvátnu reakciu na každý z týchto príspevkov. Naznačte, že možnosti reakcie sú veľmi rôznorodé, od ignorovania až po trestné oznámenie.

V druhej časti aktivity požiadať jednotlivé skupiny, aby svoje navrhované reakcie porovnali, a povzbudte triedu, aby sa pokúsila ako celok rozhodnúť, ako je najlepšie zachovať sa v jednotlivých prípadoch. Nesnažte sa ovplyvniť názory triedy, dbajte však na úroveň diskusie.

V rámci spätnej väzby sa vyjadrite k navrhovaným reakciám študentov a odhalte pozadie statusov.

SÚ DVE MOŽNOSTI: KISKA SA ZBLÁZNIL, ALEBO VEDOME DEGRADUJE SLOVENSKE VYZNAMENANIA – TVRDIA REAKCIE NA INTERNETE!

Udeľovanie štátnych vyznamenaní Kiskom otočilo zdravý rozum hore nohami.

Z histórie vieme, že slovenskí veľikani Ľudovít Štúr, Michal Miloslav Hodža, Jozef Holuby, Jozef Miloslav Hurban, Svetozár Hurban Vajanský mali negatívny vzťah ku Židom kvôli ožobrazovaniu slovenského národa – územictvu a tiež aj kvôli náboženským otázkam.

A čuduj sa svete! Občan Kiska, toho času zhodou nešťastných okolností prezident Slovenskej republiky, odovzdal:

1. Rad Ľudovíta Štúra I. triedy Ivanovi Kamencovi, členovi KSCĽ, kandidátovi tajnej spolupráce vo zväzkoch ŠTB, marxistovi, ktorý sám v rozhovore priznal, že je žid.
2. Rad Ľudovíta Štúra II. triedy Eve Mosnákové – židovke a Michalovi Kaščákovi – organizátorovi zvráteného festivalu Pohoda, kde sa propaguje islamizmus, homosexualita, sniečkarstvo a „zlé jazyky“ tvrdia, že sa tam zbiehajú „húliči“ trávy a iných drog
3. Rad Bielahe dvojkríža II. triedy udelil českému režiserovi židovského pôvodu Jürajovi Herzovi a Michaelovi Kocábovi – sniečkárovi, ochrancovi cigánov, moslimov, ktorý vrieskal na besede na Alexandra Dubčeka: „...to by tak bolo, aby bol Slovák prezidentom“. Príbinov križ tiež dostala in memoriam Daniela Šilanová, zakladateľka rómskeho divadla Romathan, fanantička do cigánskych zvykov.

Zdroj: <https://dennik.sk/133305/kotlebov-poslanec-mizik-kadruje-vyznamenanych-podla-povodu-prokuratura-to-preveri/>

Zdroj: <http://www.topky.sk/cl/10/1495007/Z-reakcii--diskuterov-na-tragediu-utecencov-mrazi--Zelat-smrt-To-nemyslite-vazne>

Je to tchor, hajzel vyjebaný, klamársky, vieme všetci. Ja sa len čudujem, že mu ešte na papulu nik nedal. Však on to schytá 😊 😊

Zdroj: <https://dennikn.sk/blog/moji-gratulant/>

Včera jsem byla doma a měla jsem zapnutou tv jako kulisu - reklama na unicef asi pětkrát za celý den. Vydírací klip o hladových dětech, pro mě jako pro matku hrozný pohled - ale když si představím, že mu teď pošlu peníze na potravinový doplněk, přežije, přijde sem a znásilní mi dceru a budu ho navíc živit ze svých daní až do smrti.....NO FUJ! Co si o tom myslíte vy? Jsem bezcitná? Vadí mi už jenom to, že tato doba mě nutí takto přemýšlet.....

Zdroj: <https://www.aktuality.sk/clanok/506061/sprostosti-xxl-dano-vy-raj-ako-ekonomicky-model-kot-lieb-a-ine-chobotiny/>

TEMNÉ MIMOZEMSKÉ CIVILIZÁCIE NÁS CHCÚ ZOTROČIŤ A SVETOVÉ VLÁDY NA TOM SYSTEMATICKY SPOLUPRACUJÚ ZAVÁDZANÍM NWO: VÝCHODISKO: OBRÁTIŤ SA O POMOC SVETLYM MIMOZEMSKÝM CIVILIZÁCIAM, KTORÉ NEMOŽU ZASIAHNUŤ BEZ NÁŠHO ZVOLENIA(SLOBODNÁ VOLA MUSÍ BYŤ DODRŽIAVANÁ) ELITY TO VEDIA, TAK NÁS SOFISTIKOVANE MANIPULUJÚ!

Zdroj: <https://www.aktuality.sk/clanok/498346/sprostosti-xxl-zem-a-vek-chce-navrat-mecia-ra-zvaz-chovatelov-zastupuje-cudziu-statnu-moc-a-ine-gebuziny/>

Je známe, že zubné kefky poškodzujú zubnú sklovinu, a to najmä od dôb, kedy prírodné štetiny zamenili za plastové. Okrem toho je zubná kefka aj zdroj infekcií, preto je potrebné sa o ňu starať. Naš prirodzený inštinkt nám v prírode podvedome ukazuje alternatívu „civilizovaným prostriedkom ústnej starostlivosti“, keď siahame po vetvičkách, stebľoch trávy a vkladáme si ich do úst. Zdá sa, že tento prirodzený zvyk je spontánne užívanie liečivých vlastností rastlín pre prevenciu a ozdravenie zubov a ďasien. Týmto, bez toho, aby sme si to uvedomovali, bojujeme dokonca aj s takými zákernými ochoreniami ako je paradentóza

Zdroj: <https://www.aktuality.sk/clanok/341576/sprostosti-xxl-z-analov-socialnych-sieti-za-posledne-tyzdne/>

O populizme a zodpovednosti

Nadávať na politikov patrí na Slovensku k obľúbeným športom. Často počujeme, ako kradnú a klamú. Akoby boli nejakým zvláštnym druhom ľudí, ktorí s nami nemajú nič spoločné. Akoby im na nás vôbec nezáležalo.

Myslíte si aj vy, že je to tak? Alebo sme voči politikom len plní predsudkov, pretože im tak trochu závidíme? Správali by sme sa my čestnejšie a zodpovednejšie, ak by sme boli na ich miestach?

Je dôležité byť fér. Aj voči politikom. Sú to naozaj takí klamári, ako sa o nich občas hovorí? A aké prostriedky používajú, aby sa stali populárnymi?

Ako často politici nehovoria pravdu?

Ľudia okolo factcheckingového portálu demagog.sk už roky kontrolujú vyjadrenia slovenských politikov a hodnotia ich pravdivosť. Výsledok ich práce môže byť pre niekoho prekvapením: politici väčšinou hovoria pravdu.

Napríklad prezident Andrej Kiska nehovoril pravdu len v 13 zo 184 skúmaných výrokov. Navyše táto štatistika neznamená, že 13-krát úmyselne klamal. Za nepravdivý výrok je považovaný i taký, v ktorom si politik napríklad zle zapamätá číslo či iný fakt.

A ako sú na tom iní politici? Tabuľka zachytáva piate dôležitých aktérov na súčasnej politickej scéne:

	Počet hodnotených výrokov	Percento nepravdivých výrokov
premiér Robert Fico	1 813	17 %
prezident Andrej Kiska	184	7 %
predseda parlamentu Andrej Danko	172	28 %
líder najsilnejšej opozičnej strany Richard Sulík	438	8 %
líder ĽSNS Marian Kotleba	62	23 %

Samozrejme, takáto štatistika má svoje obmedzenia. Ak napríklad politik deväťkrát povie pravdu o nejakých drobnostiach a potom na otázku, kde vzal peniaze na svoju novú vilu, zaklame, demagog.sk mu nameria len 10 % nepravdivých výrokov. Pritom môže byť nazvaný klamárom, pretože v dôležitých veciach nie je úprimný.

Predsa však platí: politici zväčša priamo neklamú. Bolo by to od nich neopatrné, pretože pravda skôr či neskôr obvykle vyjde najavo. Pravdovravnosť však nie je

jediným kritériom, podľa ktorého by sme mali výroky politika hodnotiť.

Populisti a zodpovední politici

Politici majú veľkú moc. Robia dôležité rozhodnutia, ktoré sa týkajú nás všetkých, a dostávajú tiež veľa priestoru v médiách, a tak svojimi vyjadreniami výrazne formujú verejnú debatu na Slovensku. Je preto potrebné všimnúť si nielen to, či politik hovorí pravdu alebo klame. Rovnako dôležité je zvažovať aj to, aký vplyv jeho slov a činy budú na našu krajinu mať.

Ak chcú byť politici úspešní a získať reálny prístup k moci, potrebujú uspieť vo voľbách. Potrebujú teda byť u ľudí populárni. Jednotliví politici sa však veľmi líšia v tom, čo sú ochotní vlastnej popularite obetovať.

Tých, ktorí popri budovaní vlastnej povesti veľmi opatrne zvažujú, aké dôsledky budú mať ich slová a činy na Slovensko, nazvime zodpovednými politikmi.

Naopak, tých, ktorí pri budovaní vlastnej popularity neberú ohľady na škody, ktoré svojimi výroky a činmi môžu slovenskej spoločnosti spôsobiť, nazvime populistami. (Termín populista je v slovenskom kontexte používaný hanlivo, označujúc politika, ktorý sa za každú cenu snaží ľuďom votrieť do priazne. V iných krajinách však nemusí ísť o pejoratívum.)

Toto rozdelenie je, samozrejme, veľmi zjednodušujúce. Skutočná politika je omnoho zložitejšia a pestrofarebnejšia. Napriek tomu si myslíme, že je užitočné. Môže sa stať akýmsi základným kompasom, ktorý umožní ľuďom, ktorí s politikou nemajú žiadne alebo veľmi malé skúsenosti, aby sa pozreli na prejavy politikov inými, poučenejšími očami.

Ako môžeme rozoznať zodpovedného politika od populistu?

<p>Zodpovedný politik ... nehádže vinu za problémy Slovákov na plecia niekoho iného</p>	<p>Aj keď životy ľudí na Slovensku ovplyvňuje množstvo vonkajších faktorov, od rozhodnutí Európskej únie cez ceny ropy na svetových trhoch až po zmenu klímy, v najväčšej miere závisí to, ako sa nám na Slovensku žije, od nás samotných. Populisticky ladený politik má tendenciu hľadať nejakého vinníka, na ktorého hlavu by mohol zhodiť zodpovednosť za problémy Slovenska. Zodpovedný politik však nebude občanom zatajovať, že nesú spoluzodpovednosť za stav svojej krajiny.</p>
<p>... povzbudzuje ľudí, nestraší ich</p>	<p>Najľahšie sa ovládajú ľudia, ktorí sa boja, ľudia bez sebavedomia, bez dôvery vo vlastné možnosti. Pre krajinu je však lepšie, aby v nej žili ľudia sebavedomí; ľudia, ktorí vo vlastné schopnosti veria. Populista bude ľudí strašiť, aby ich ľahšie ovládal, zodpovedný politik ich bude povzbudzovať do slobodných rozhodnutí, aj keď riskuje, že si ho nabadúce slobodne nezvolia.</p>
<p>... hľadá dohodu, nie konflikty</p>	<p>Populista rád krajinu rozoštvie, pretože potom sa môže stať miláčikom jednej z rozhádaných strán. Zodpovedný politik však nikdy nebude huckať jednu skupinu ľudí proti druhej, pretože si uvedomuje, že takáto hra s ohňom sa môže skončiť násilne i tragicky. Zvlášť bude chrániť menšiny, ktoré sa samy neubránia, keďže vždy budú stáť proti presile. Populista svojho politického protivníka maľuje takmer ako diabla. Nenechá na ňom nitku suchú, aby v kontraste k nemu on vyzeral ako záchranca. Zodpovedný politik je schopný pochváliť svojho politického protivníka, ak sa mu niečo podarí. Uvedomuje si totiž, že i týmito krokmi buduje súdržnosť krajiny.</p>
<p>... pripúšťa svoju nevedomosť i nejednoznačnosť sveta</p>	<p>Populisti vo vždy všetko jasné. Snaží sa, aby pred svojimi voličmi vyzeral ako Einstein, a predkladá im zjednodušené videnie sveta. Zodpovedný politik sa netvári, že všetkému rozumie, pretože to jednoducho nie je pravda. Ani sa netvári, že zložitá a nejasná problémy (a tých je v súčasnej spoločnosti väčšina) sa dajú vyriešiť zajtra a naveky.</p>
<p>... vie si priznať chybu, ospravedlniť sa</p>	<p>Populista sa ospravedlní len vtedy, keď musí. A aj vtedy vyzerať jeho ospravedlnenie skôr ako vykrúcanie sa. Zodpovedný politik je pripravený prijať zodpovednosť. Ak urobí chybu, je ochotný to povedať nahlas. Ak urobí veľkú chybu, je pripravený odstúpiť i odísť z politiky. Vie totiž, že len tak je možné udržať zdravú politickú kultúru v krajine.</p>

Kto stráži politikov?

Každý z nás má občas problém odolať pokušeniu. Niekedy sa to skončí vyjednením chladničky, inokedy o poznanie horšie. V prípade politikov je pokušenie získať pre seba moc a peniaze veľmi lákavé, a ak mu nedokážu odolať, má to pre nás všetkých katastrofálne následky. Je preto dôležité, aby sme sa nespoliehali len na vnútornú silu a mravnú integritu tých, ktorí o Slovensku rozhodujú, a kontrolovali ich všetkými možnými spôsobmi. Kto však dáva pozor, aby politici dodržovali zákon a neklamali? A kto sleduje, či nám neservirujú upravenú realitu?

Z najtesnejšej blízkosti dohliadajú na politikov, ktorí sú pri moci, ich oponenti v parlamente, teda **politická opozícia**. Práve oni často upozorňujú na prešľapy vlády a navrhujú alternatívne riešenia. Tak ako nám konkurenčný boj medzi obchodmi so šatami či s potravinami prináša lepšie či lacnejšie produkty, aj v politike sú výsledkom

konkurenčného boja medzi opozíciou a koalíciou často lepšie riešenia pre nás všetkých.

Ďalej na politikov dohliadajú rozličné štátne orgány. Medzi nimi azda najdôležitejšie sú sudy. **Ústavný súd** okrem iného kontroluje, či politici schvaľujú zákony a robia rozhodnutia, ktoré sú v súlade s Ústavou Slovenskej republiky. Stáva sa, že platnosť alebo účinnosť už schváleného zákona zruší či pozastaví, a postaví sa tak do cesty politickej svojvôli.

Z ostatných kontrolných orgánov štátu spomeňme aspoň verejného ochrancu práv, **ombudsmana**. Na ombudsmana (v súčasnosti tento úrad vykonáva profesorka Mária Patakyová) sa môže obrátiť každý občan Slovenskej republiky, ak má dojem, že štátne orgány (napríklad polícia či iné úrady) porušujú jeho práva. Ombudsmana sa často zastáva práve tých ľudí, ktorí majú inak len malé možnosti dovolať sa spravodlivosti, a núti tak politikov venovať sa aj tým najslabším.

Príklad: „V súvislosti s uvedeným odporúčaním som už v auguste 2013, a opätovne v máji 2014, požiadala aj ministra financií Slovenskej republiky o zohľadnenie tejto nevyhnutnej požiadavky pri zostavovaní štátneho rozpočtu tak, aby boli v rozpočtovej kapitole Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky zabezpečené dostatočné finančné prostriedky na zvýšenie príspevku na stravovanie pre deti umiestnené v špeciálnych výchovných zariadeniach. Do dnešného dňa mi však odpoveď k tejto problematike zo strany Ministerstva financií Slovenskej republiky nebola doručená. Napriek tomu, že najčastejší problém, ktorý väčšina detí počas prieskumu uvádzala, bol hlad, čo nám potvrdili aj niektorí zamestnanci. Vedenie reedukačných centier, ako ani ich zriaďovatelia, paradoxne, neuvítali moju iniciatívu za zvýšenie normatívu na stravu s prílišným nadšením. Vidieť to napr. z nasledujúceho stanoviska: „Okresný úrad Prešov ako zriaďovateľ RC Spišský Hrhov konštatuje, že stravovanie detí je zabezpečované v zmysle platných predpisov. Na základe súčasných cenových relácií je finančný limit na potraviny zatiaľ postačujúci, a nie je nižší ako v ostatných internátnych zariadeniach, kde si potraviny v plnej výške hradia rodičia.“ Toto vyjadrenie je o to zarážajúcejšie, že Reedukačné centrum Spišský Hrhov využíva finančný limit na nákup potravín stanovený v 2. finančnom pásme, čo predstavuje limit na nákup potravín na zabezpečenie celodennej stravy pre deti od 15 do 18 rokov v sume len 2,69 € na dieťa. Kým zriaďovateľovi sa takýto limit javí ako postačujúci, takmer všetky chovankyne v tomto zariadení uvádzali, že sú hladné.“

Správa ombudsmanky o dodržiavaní práv a slobôd maloletých v reedukačných zariadeniach, júl 2014

Politikom sa na prsty dívajú aj **médiá**. Investigatívni novinári zisťujú, či politici nepoužívajú peniaze nás všetkých na svoje ciele, politickí komentátori odhalujú, čo sa v skutočnosti na politickej scéne deje. V diskusiách a rozhovoroch potom novinári politikom kladú nepríjemné otázky a vyžadujú odpovede.

Niektorí politici sa médiá preto snažia dostať pod svoj vplyv, niekedy ich dokonca priamo kúpia. Príkladom je miliardár slovenského pôvodu Andrej Babiš, ktorý pred svojím vstupom do českej politiky kúpil niekoľko vplyvných novín a najpočívanejšie rádio v Česku. Existujú dôkazy, že tieto médiá potom ovplyvňoval, aby písali proti jeho politickým oponentom.

Iná stratégia, ktorú niektorí politici používajú, je médium očierniť alebo zosmiešniť, či dokonca obviniť zo zrady či z úplatnosti.

Príklad: „Niektorí z vás sú špinavé protislovenské prostitútky.“
premiér Robert Fico novinárom na tlačovej konferencii, 2016

Kontrolovať politikov môžeme aj my sami. Môžeme sa aktívne podieľať na živote našej krajiny, napríklad tým, že sa začneme zaujímať o niektorú z dôležitých tém na Slovensku, že vstúpime do niektorého z občianskych združení či neziskových organizácií. Hustá sieť aktívnych

ľudí, ktorí po celom Slovensku riešia širokú škálu tém – od záchranu ohrozených druhov kvetov cez právne poradenstvo pre seniorov až po návrhy webových stránok štátnych úradov –, sa nazýva **občianskou spoločnosťou**. Občianska spoločnosť je pre život v našej krajine kľúčová. Práve ona nás mení z davu na spoločenstvo. Práve v nej sa rodia nové myšlienky a nové riešenia.

Občianska spoločnosť je vo svojej rôznorodosti neovládateľná a nepredvídateľná. Niekedy sa politikom postaví na odpor s nečakanou silou. Niektorí politici ju preto nemajú radi a urobia všetko pre to, aby ju kompromitovali.

Milan Uhrík
2. október, 21:46

Nastal čas spraviť poriadok aj so zahraničnými mimovládkami! Žiadna rozumná vláda predsa nemôže pripustiť, aby sa v jej štáte oficiálne zaplešili agenti platení zo zahraničia! Všetky mimovládky napojené na zahraničie budú teda musieť povinne zverejňovať svoje financovanie a označovať svoje propagačné materiály výstrahou "Pozor! Zahraničný agent.". Ak tak neurobia, súd ich označí za nežiaduce a budú zakázané. Pri tomto návrhu zákona som sa inšpiroval jednak zákonom, ktorým spravil poriadok s mimovládkami v Rusku Vladimir Putin a tiež zákonom, ktorý už takmer 80 rokov reguluje zahraničné mimovládky aj v "najdemokratickejšej" krajine sveta - v USA. Ak môže podobný zákon o mimovládkach platiť v Rusku, v USA a dokonca aj v Izraeli, prečo by nemohol aj u nás?!

Príklad: Poslanec za LSNS Milan Uhrík navrhol v roku 2016 označiť každú mimovládnu organizáciu, ktorá prijme grant či sponzorský dar zo zahraničia, za zahraničných agentov. Predstavte si napríklad organizáciu, ktorá sa stará o choré deti a dostane povedzme z Nemecka finančný príspevok na drahý lekársky prístroj. Má mať takáto organizácia podľa vás napísané na svojich letákoch a webových stránkach, že je zahraničným agentom?

Občianska spoločnosť je často aj miestom, kde sa rodia noví politici. Mladí ľudia sa v rozličných organizáciách a združeniach naučia, čo to znamená hľadať spoločne dobré rozhodnutia, viesť iných ľudí, niesť zodpovednosť za úspech či neúspech projektu. Tieto skúsenosti sa dajú potom uplatniť v politickom živote na jeho jednotlivých úrovniach: v komunálnej politike (napríklad v mestskom zastupiteľstve) i v parlamente.

Hovorí sa, že na to, aby zlo vyhralo, nie je potrebné mnoho. Stačí, aby dobrí ľudia nerobili nič. A naopak: ak na Slovensku bude veľa ľudí, ktorí sa budú aktívne zaujímať o to, čo sa deje za brádkou ich záhradky či za dverami ich bytu, ktorí budú aktívni v občianskej spoločnosti či v politike, bude to tá najlepšia záruka, že sa našej krajine bude v budúcnosti dariť.

Veríme, že aj vy budete patriť medzi týchto ľudí.

AKTIVITA Č. 11: POLITICKÁ KOMUNIKÁCIA

Trvanie aktivity: 40 minút (20 minút tvorba rebríčka v skupinách + 10 minút prezentácie skupín + 10 minút záverečná diskusia)

Cieľ aktivity: Jedným z cieľov aktivity je konfrontovať študentov s reálnymi prejavmi politického života na Slovensku. Ďalším cieľom je umožniť im ujasniť si v diskusii so spolužiakmi, aké vlastnosti od politika očakávajú a aké hodnoty považujú v politickom živote za dôležité.

Priebeh aktivity: Zoznáme študentov s nižšie uvednými siedmimi ukážkami problematologickej komunikácie politikov či politických strán s verejnosťou. (Vybrali sme po jednej ukážke z každého poslanskeho klubu prítomného v NR SR v septembri 2017.) Spýtajte sa ich, ktoré im veľmi prekvádzajú a ktoré by, naopak, tolerovali, či dokonca s nimi súhlasili. Rozdelte študentov do menších skupín a poprosťte ich, nech si urobia malú hitparádu a zoradia ukážky od tých, ktoré považujú za najnevhodnejšie, až po tie, na ktorých im nič neprekáža. Dovoľte študentom hľadať k jednotlivým ukážkam relevantné informácie na internete.

Následne nech jednotlivé skupiny svoje výsledky o- prezentujú. Všimajte si rozdiely v rebríčkoch a diskutujte o nich. Ak je to možné, pokúste sa zostaviť rebríček pre celú triedu. Ktoré hodnoty politika vystúpili v diskusii pre študentov ako najkľúčovejšie?

Boris Kollar
5. november, 17:05

Europska komisija ocakava do donca buduceho roku 3 000 000 imigrantov . A ja ocakavam do konca buduceho roku OBCIANSKU VOJNU !!! (uz teraz nevieme zvladnut 1.5 mil tak ako zvladneme 4.5 miliona ! Ked nepostavime ten biby plot aspon 4 metrovy na vysku tak tu vojnu mame o 2 roky na Slovensku
<https://www.facebook.com/boris.kollar/posts/934616383250212>

Videoblog Roberta Fica z roku 2016, v ktorom okrem iného povedal: „Odporúčam novinárovi, aby sa nabudúce venoval viac behu, lebo vyzerá ako záchodový pavúk.“

Richard Sulik
32. mar - €

ISLAM JE LEN JEDEN A TEN NIE JE KOMPATIBILNÝ S NAŠOU KULTÚROU
Kultúra ktorou žijeme, je kultúra slobody, ľudských práv a demokracie. V našej spoločnosti sú všetci ľudia rovní. Islam robí medzi ľuďmi rozdiely. Vníma ženy inak ako mužov, pre moslimov má iné pravidlá ako pre kafírov (neveriacich, resp. nemoslimov). Podľa koránu viedol Mohamed dokonalý život a každý správny moslim má život Mohameda nasledovať, tak sa píše v koráne. Nie raz, ani päť krát, ale 91 krát. Ježiš šírili svoje náboženstvo slovom. Chodil po svete a hlásal dobro, hovoril miluj svojho bližného a vravel ľuďom, aby odpúšťali. Mohamed šírili svoje náboženstvo mečom (v Mekke to skúšal slovom, ale to mu moc nešlo, za 13 rokov získal iba niekoľko stoviek nasledovníkov). V Medíne, kam odišiel, lebo ho z Mekky vyhnaní, doplnil do koránu džihád - svätú vojnu. Na financovanie džihádu prepadával karavány. Nie pani Merkelová, islam s našou kultúrou skutočne zlučiteľný nie je. Jediné, čo s našou kultúrou zlučiteľné môže byť, sú moslimovia, ktorí našu kultúru v plnom rozsahu akceptujú a podľa nej žijú.

Igor Matovic
Pred 30 minutami

náš dnešný kapitálny úlovok - vyše stovky fliaš alkoholu v parlamentnom smetiaku vnesených z kancelárií poslancov Smeru. O osudoch 5,4 milióna ľudí rozhodujú ožraté teľatá. Môže takým ľuďom záležať na nejakom rozkrádaní SPP? Nemôže, hlavne že šéfino naleje.

Predseda SNS Andrej Danko bozkáva na tlačovej konferencii v januári 2017 vlastné vojenské výložky. Andrej Danko bol povýšený v septembri 2016 do hodnosti kapitána ministrom obrany Petrom Gajdošom zo SNS. V armáde pôsobil rok.

MOST-HÍD
VIETE SI PREDSTAVIŤ VLÁDU BEZ SMERU?
MY ÁNO.
11 HLAS ROZUMU!
POĎTE VOLIŤ 5. MARCA!

Predvolebný plagát strany Most-Híd. Necelé tri týždne po voľbách, 23. marca, vznikla nová vláda zložená zo strán SMER, SNS a Most-Híd.

EXTRÉMIZMUS

politický či náboženský postoj, ktorý sa vyznačuje príklonom k jednoznačným, tvrdým až násilným riešeniam. Extrémisti sa nechcú dohodnúť s tými, ktorí majú opačný názor. Obvykle veria, že vec, za ktorú bojujú, je natoľko dôležitá, že majú právo ostatných prinútiť, aby akceptovali ich videnie sveta.

FACTCHECKINGOVÁ ORGANIZÁCIA

organizácia, ktorá sleduje, či politici alebo iné osobnosti hovoria pravdu. Na Slovensku je takouto organizáciou demagog.sk, vo svete napríklad politifact.com.

FAŠIZMUS

pravicová nedemokratická ideológia. Fašisti sú presvedčení, že žijeme v časech úpadku, a obvykle v mene očisty a ochrany národa presadzujú vládu jediného človeka či malej skupiny osôb. Tvrdo potláčajú opozíciu a ohrozujú národnostné, náboženské či sexuálne menšiny. Prvou fašistickou diktatúrou v Európe bolo Mussoliniho Taliansko v rokoch 1922 – 1943.

INVESTIGATÍVNY NOVINÁR

novinár, ktorý vlastným pátraním odhaľuje nezákonnú činnosť a potom o nej informuje verejnosť. Investigatívni novinári často skúmajú pozadie mocných v politike či podnikaní, a preto často čelia veľkému riziku: osobným vyhrážkam, žalobám, v niektorých krajinách dokonca fyzickým útokom.

KAPITALIZMUS

ekonomický a politický systém, v ktorom majetok nekontroluje prevažne štát, ale súkromní vlastníci. Kapitalizmus kladie dôraz na úlohu voľného trhu, v ktorom sa súťažou rozhoduje o tom, koľko sa čoho (a za akú cenu) vyrobí a predá.

KOALÍCIA/OPOZÍCIA

ak vo voľbách žiadna politická strana nezíska toľko hlasov, aby mohla sama zostaviť vládu, dohodne sa s inými stranami či hnutiami a utvoria spolu koalíciu. Spoločne potom zostavia vládu. Tie strany, ktoré sa nestanú súčasťou koalície, automaticky prechádzajú do opozície.

KOGNITÍVNE SKRESLENIE

tak ako nás v určitých situáciách sklamáva náš zrak (napríklad pri optických ilúziách), aj naša myseľ v určitých situáciách robí stále tie isté chyby. Tieto chyby majú obvykle evolučný pôvod (v minulosti sa našim dávny predkom hodili) a je dobré dávať si na ne pozor a vedome ich korigovať.

KONŠPIRAČNÁ TEÓRIA

konšpirácia znamená sprisahanie. Konšpirátori sa domnievajú, že na svete existuje nejaká malá skupina ľudí s obrovskou mocou, ktorá riadi celý svet a koná vo svoj prospech na úkor všetkých ostatných. Konšpiračná teória potom vysvetľuje javy (napr. biele čiary, ktoré lietadla

zanechávajú vo vzduchu), ktoré majú celkom logické a normálne vysvetlenie (ide o vodnú paru z motora), spôsobom, ktorý hádže vinu na túto vymyslenú skupinu ľudí (napríklad tvrdenie, že ide o chémiu, ktorou nás vládcovia sveta posypávajú, aby sme boli poslušní). Konšpirátori obvykle veria, že takmer všetky médiá klamú, takmer všetci politici sú podplatení a podobne.

LGBT KOMUNITA

súhrnné označenie pre ľudí, ktorí majú menšinovú sexuálnu orientáciu. L – lesby, G – gayovia, B – bisexuáli, T – transsexuáli. Diskusia, aké práva má LGBT komunita mať (napr. právo uzatvárať manželstvo či adoptovať si deti), patrí medzi dôležité hodnotové debaty dneška u nás i vo svete.

OMBUDESMAN

verejný ochranca práv. Na ombudsmana sa môžete obrátiť, keď máte dojem, že vaše práva porušil iný štátny orgán, napríklad polícia či niektorý úrad.

PLACEBO EFEKT

placebo je zámerne neúčinný liek, používa sa najmä pri testovaní nových liečiv, keď sa podáva ako kontrolná vzorka. Stáva sa, že pacientov zdravotný stav sa zlepši, i keď dostáva neúčinný liek. On o jeho neúčinnosti totiž nevie a samotný proces liečby, ktorému dôveruje, mu pomôže psychicky. Tomuto javu hovoríme placebo efekt.

POPULISTA

politik, pre ktorého je vlastná popularita najdôležitejším cieľom, a ktorý preto verejnosť zavádza či priamo klame, aby v jej očiach vyzeral priaznivejšie.

SOCIÁLNE SIETE

internetové stránky, ktoré slúžia najmä na komunikáciu medzi ich užívateľmi: na debatovanie, zdieľanie fotiek či hudby, sprostredkovanie práce a podobne. Na Slovensku (a aj vo väčšine sveta) je najsilnejšou sociálnou sieťou Facebook, ale napríklad v Rusku je najpopulárnejšia stránka VKontakte, v Číne QZone a v Mozambiku Instagram. Medzi ďalšie populárne sociálne siete na Slovensku patria YouTube, Pokey, Instagram, Twitter či Snapchat.

TOTALITA

forma štátneho zriadenia, v ktorej štát neuznáva žiadne obmedzenia svojej moci a snaží sa kontrolovať život svojich obyvateľov vo všetkých sférach: v kultúre, podnikaní i v súkromnom živote.

TROLLING

obťažovanie ostatných ľudí v internetových diskusiách, obvykle urážlivými, neslušnými či celkom od veci príspevkami. Človek, ktorý trolluje, tak obvykle robí anonymne, schovaný pod tzv. nickom (internetovou prezývkou). Okrem dobrovoľných existujú aj platení trollovia, ktorí zámerne nivočia a ovplyvňujú diskusie v prospech toho, kto ich financuje.

O dôvere a pochybnostiach

Ako môže v súčasnosti niekto veriť, že Zem je plochá? Ako sa niekto môže rozhodnúť liečiť doma rakovinu bylinkami a odmietnuť všetku pomoc lekárov? A ako môže dospelý človek uveriť, že lietadlá do povetria rozprašujú látky, pomocou ktorých tajní vládcovia sveta ovládajú ľudí?

Ľudia, ktorí veria konšpiráciám, majú čosi spoločného. Nedôverujú spoločnosti. Neveria, že médiá hovoria pravdu. Neveria vedcom. Neveria politikom. Neveria školám a učiteľom. Slovom, neveria takmer čomukoľvek, čo im ostatní ľudia ponúkajú ako pravdivé a hodnotné.

Je to taký malý paradox: keď neveríte ľuďom okolo seba, napokon skončíte tak, že uveríte každej hlúposti. Predstavte si napríklad človeka, ktorý sa potrebuje dostať z Bratislavy do Košíc, ale neverí, že mapy, cestovné poriadky a informačné tabule na cestách hovoria pravdu. Myslite, že do Košíc niekedy dorazí? Možno o pár týždňov dokráča do Trnavy a bude tvrdiť, že je v Košiciach. Akurát ho všetci okoloidúci klamú, že je v Trnave, pretože svet sa proti nemu sprisahal.

A podobne: ak uveríme, že nás všetci politici a všetky médiá klamú, sme pripravení sadnúť na lep prvému manipulátorovi, ktorý sa dokáže pekne usmiať a má peniaze na kampaň. Médiá a ostatní politici nás pred ním budú varovať. My však ich hlas nebudeme počuť a pôjdeme ako zhypnotizovaní za novým vodcom. Tak vznikajú diktatúry. Neveríte? Opýtajte sa svojho učiteľa dejepisu.

Dôvera je pre spoločnosť tým, čím je kyslík pre ľudské telo. Pokým je všade okolo nás, necítíme ju. Keď sa však vzájomná dôvera medzi ľuďmi stratí, je to životu nebezpečné. Ako by sa napríklad zmenil váš život, keby ste sa nemohli spoľahnúť, že zajtra pôjde voda a elektrina, že budú otvorené banky a obchody, že na zastávku príde autobus, ktorý vás odvezie do práce? A ako by sa zmenil, keby ste si nemohli byť istí, že na vás na ulici niekto nevystrelí?

Myslieť kriticky neznamená dívať sa na celý svet s podozrením. Kriticky mysliaci človek neživí svoju nedôveru. Naopak. Hľadá, komu a čomu môže dôverovať. Vidí okolo seba nielen ľudí, ktorým sa veriť nedá, ale aj ľudí,

ktorí si jeho dôveru zaslúžia. Poobzerajte sa okolo seba. Statočných, úprimných a poctivých ľudí je všade plno.

Myslieť kriticky neznamená ani večne kritizovať. Aj keď ide o podobné slová, ich obsah je odlišný. Ten, kto kritizuje, vlastne hovorí: „Rozumiem tomu až na kosť, a je to nanič.“ Ten, kto sa snaží myslieť kriticky, hovorí: „Možno tomu ešte celkom nerozumiem – čo takto zistiť viac?“ Večne kritizovať znamená vidieť svet čierne. Myslieť kriticky znamená snažiť sa vidieť svet pravdivo, vidieť to dobré i to zlé.

Kritik tvrdí, že Slovensko je v porovnaní s Nemeckom chudobné. To vidí kriticky mysliaci človek tiež. Vidí však viac. Vidí, že Slováci sú bohatší než kedykoľvek v minulosti, a že sú bohatší než veľká väčšina ľudí na svete. V porovnaní s Indmi, Nigérijčanmi, so Sýrčanmi a stovkou iných národov sme bohatí.

Kritik vidí, že Bratislava je mesto so strašnou vlakovou stanicou. To vidí i kriticky mysliaci človek. Ten však vidí tiež, že Bratislava je mesto, v ktorom sa hrá skvelá vážna hudba, sídli v ňom niektoré z najlepších IT firiem na svete a za posledné roky sa v ňom otvorili desiatky výborných kaviarní.

Kritik tvrdí, že Slováci sú leniví a zakomplexovaní národ, ktorý sa neustále sťažuje. Kriticky mysliaci človek vidí medzi Slovenkami a Slovákmi nielen ľudí, ktorí sú leniví a zakomplexovaní. Vidí aj ľudí, ktorí sú šikovní, láskaví a pracovití. Vidí ľudí, ktorí sú tolerantní. Nie sú vaši rodičia takí? Nie sú vaši priatelia takí? A napokon, nie ste takí aj vy sami?

Kritik tvrdí, že na Slovensku bolo vždy zle a bude ešte horšie. Kriticky mysliaci človek vie, že na Slovensku môže byť veľmi zle. Môžeme sa dočkať chudoby, môžeme sa stať rozhádanou krajinou. Vidí však tiež, že pravdepodobnejšia je opačná cesta: životná úroveň na Slovensku rastie, ľudia sú stále vzdelanejší a krajina sa približuje Západu.

To, ktorou cestou sa vydáme, závisí vo veľkej miere od vás.

Máte to vo svojich rukách. Akí budete vy, také bude aj Slovensko.

Veríme, že len vynikajúci učitelia vytvárajú vynikajúce školy. V Komenského inštitúte majú učitelia možnosť bezplatne získať vedomosti a zručnosti k realizácii praktickej školskej reformy vo svojej komunite. **Positívnymi príkladmi** ukazujú, ako je možné školstvo postupne reformovať.

POD ZÁŠTITOU

PREZIDENT SLOVENSKEJ REPUBLIKY

ODBOBNÝ PARTNER

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ ŠTIAVICI

DONORI

VARKEY FOUNDATION
Changing lives through education

Nadácia ESET

MEDIÁLNI PARTNERI

Čierna labuť
REALIZUJE ŽIVICA

DOBRA ŠKOLA

komenského inštitút

REALIZUJE ŽIVICA

www.komenskehoinstitut.sk

Táto príručka o kritickom myslení vznikla v spolupráci Denníka N a mimovládnej vzdelávacej organizácie Živica. Príručku finančne podporilo Veľvyslanectvo USA na Slovensku a vyše 300 darcov pomocou crowdfundingovej kampane Startlab.

DENNÍK N

živica

INŠPIRUJEME K ZMENE

Židov ľudia obviňovali z rôznych vecí už za čias Krista, potom nasledovali slobodomurári a tajné spolky. Vždy to boli ľudia, ktorí boli iní, ako väčšina, hovorí etnologička Zuzana Panczová

**Konšpiračné teórie
sa šíria dvetisíc
rokov, teraz sa šíria
len rýchlejšie**

Najprv to boli židia, ktorí údajne páchajú rituálne vraždy, potom prišli tajné spolky a napokon homosexuáli. O histórii konšpiračných teórií hovorí Zuzana Panczová z Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied.

VLADIMÍR ŠNIDL
reportér

Aké najstaršie konšpiračné teórie poznáme?

Môžem hovoriť primárne o fámach spojených so židmi, keďže sa odborné venujem tejto oblasti. Vieme, že už v 5. storočí pred Kristom na území dnešnej Sýrie obviňovali židov z rôznych vrážd, hoci nie je jasné, či už vtedy sa hovorilo o nejakom židovskom sprisahani. V antickej Grécku a Ríme sa potom objavil motív plánovaných rituálnych vrážd, z ktorých ich tiež obviňovali. V samotnom Ríme sa však častým terčom obvinení stali aj kresťania.

C čoho konkrétne obviňovali Kresťanov?

Z rôznych foriem rozvracania spoločnosti a porušovania morálky, ale napríklad aj z rituálnych vrážd. Šírili sa fámy, že keď kresťania prijímajú medzi seba nového člena, je to spojené s rituálom, pri ktorom zavraždia jedno dieťa. Vieme o tom napríklad od kresťanského rečníka Quinta Tertulliana, ktorý sa na prelome 2. a 3. storočia snažil tieto obvinenia vyvracať.

Mali tieto obvinenia z rituálnych vrážd nejaký pravdivý základ?

Mnoho konšpiračných teórií sa vyznačuje tým, že sa nedajú potvrdiť ani vyvrátiť. Historické pramene ale naznačujú, že išlo skôr o nepotvrdené fámy, ktoré slúžili na diskreditáciu neželaných kultov, názorov či spoločenských skupín. Takéto obvinenia totiž silne útočia na emócie a ľahko môžu rozpútať konflikty medzi ľuďmi.

Niekde sa však tieto fámy museli zrodiť.

Vieme, že stredoveké obviňovania židov z rituálnych vrážd vychádzali napríklad z fám, že židia potrebujú kresťanskú krv na prípravu macesov (základný pokrm počas židovského sviatku Pesach – pozn. red.). Zachovalo sa to aj v tradičných roz-

právaniach. Objavovali sa napríklad motívy, že žid poslal slúžku k inému židovi, aby odniesla lístok s odkazom, ktorý nedokázala prečítať. Cestou stretla niekoho, kto jej to prečítal a varoval ju, aby tam nešla, lebo na lístku je napísané, že ju židia zabijú. Keďže však ide o folklórny príbeh, nevieme nič bližšie o tom, ako mohol vzniknúť.

Židia sú častým terčom konšpiračných teórií aj dnes. Vyzerá to, že sa mnoho nezmenilo.

Záleží na uhle pohľadu. Dnešné konšpiračné teórie už zvyčajne židom neprpisujú rituálne vraždy, ale snahy o svetovládu. Téma globálneho sprisahania je ale relatívne neskorý fenomén, ktorý sa objavil až v 18. storočí v súvislosti s aktivitami rôznych tajných spolkov. Čo je však rovnaké, to je postava žida, ktorá pretrváva v kolektívnej pamäti ako niekto „cudzí“, niekto, na koho sa zvaluje zodpovednosť za rôzne spoločenské krízy.

Kto okrem židov bol v minulosti terčom konšpiračných teórií?

Bežne to boli napríklad cudzinci, respektíve tuláci. Ďalej to boli kacíri a inoverci, predovšetkým počas náboženských vojen. Sociálny psychológ Serge Moscovici v 80. rokoch popisoval konšpiračné teórie ako bežný prostriedok na očierňovanie rôznych menšín, čo do istej miery historické pramene potvrdzujú. I keď dnešné sprisahanecké teórie hovoria skôr o sprisahani elit, než o sprisahani menšín.

V novoveku sa teda objavujú konšpiračné teórie okolo tajných spolkov. Čo sa zmenilo?

V 18. storočí sa v Európe naplno rozvíjali myšlienky osvietenstva a racionalizmu, ktoré často spochybňovali vtedajšie rozloženie štátnej moci. Miesto nich sa dávali do popredia myšlienky rovnostárstva. Keďže tieto myšlienky šírili aj novovznikajúce slobodomurárske lóže, stali sa ľahkým terčom. Vtedajším osvietenským tajným spolkom sa zároveň pripisovala zodpovednosť aj za to, že odvádzajú ľudí od kresťanstva, spochybňujú tradičné hodnoty, autority a propagujú svetskú pôžitky.

Slobodomurári boli najznámejší z týchto spolkov?

FOTO N - TOMÁŠ BENEDIKVIČ

Slobodomurári a ilumináti. Teória o sprisahani slobodomurárov popularizoval napríklad škótsky fyzik John Robison, ktorý už v roku 1797 vydal knihu Proofs of a Conspiracy Proofs of a Conspiracy against all the Religions and Governments of Europe (Dôkazy o sprisahani proti náboženstvám a vládám v Európe). Robison bol sám členom britských slobodomurárskych lóží, tie však považoval za neškodné, pretože sa venovali iba zvelaďovaniu ducha alebo charite. Za nebezpečných označil kontinentálnych slobodomurárov, medzi ktorých sa vraj tajne infiltrovali členovia zakázaného spolku iluminátov (týmto termínom sa označovali rôzne skupiny vo Francúzsku či v nemeckých štátoch. Iluminát znamená „osvietený“ – pozn. red.). Robison pripisoval iluminátom politické vraždy, snahy o rozvrat kresťanskej morálky a celkový úpadok spoločnosti. Vo svojom spise podrobne opísal spô-

sob, akým sa tajné spolky v Európe usilujú o ovládnutie systému vzdelávania i jednotlivých mocenských inštitúcií.

Členmi slobodomurárskych lóží však boli aj mnohí politici a ľudia, ktorí mali reálnu moc. Takže na tých teóriách niečo mohlo byť.

Áno, konšpiračné teórie sú veľakrát založené na polopravdách. Vždy je tam niečo, o čom ľudia vedia, že je pravda. A ak sa to zhoduje s ich svetovým názorom, tak často automaticky prijmú aj ďalšie informácie bez toho, aby o nich kriticky uvažovali. Treba však povedať, že vo všeobecnosti nemôžeme všetky konšpiračné teórie hodnotiť ako výmysly. Existujú aj prípady, keď sa podozrenia ukázali byť pravdivé.

Aké napríklad?

Začiatkom 70. rokov prepukla v USA aféra Watergate, pri ktorej sa nakoniec ukázalo, že zamestnanci administratívy republikánskeho prezidenta Richarda Nixona s jeho

vedomím potajomky nainštalovali odpočúvacie zariadenia do budovy Demokratickej strany. A teda, že tie podozrenia, o ktorých spočiatku písali iba novinári, boli pravdivé. Na Slovensku môžeme v tomto duchu hovoriť aj o únose Michala Kováča mladšieho, kde je tiež prakticky preukázané, že za ním stála Slovenská informačná služba. Podstatné však je práve to slovíčko „preukázané“. V prípade Kováčovho únosu existujú viaceré vierohodné svedectvá, bola tam dokonca podaná obžaloba, takže to veľmi rýchlo prestala byť len teória.

Vráťme sa späť k slobodomurárom. Ako to bolo s ich vplyvom?

Slobodomurárom pripisovali snahy ovládnuť školstvo, zvrhnúť monarchie a inštalovať do vedenia štátov bábkny, ktoré ich budú poslúchať. V skutočnosti sa ale vplyv slobodomurárov preceňoval. Odporcovia Francúzskej revolúcie im napríklad pripisovali plnú zodpovednosť aj za

Zuzana Panczová

Vyštudovala etnológiu a muzeológiu na Univerzite Komenského. Od roku 2007 pôsobí v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied. Odborne sa venuje problematike povestí, stereotypov, konšpiračných teórií a ideológií.

túto udalosť, hoci Francúzska revolúcia mala širšie spoločenské príčiny.

Aké konšpiračné teórie sa šírili v tom čase na Slovensku?

Túto tému ešte nemáme dobre preskúmanú. Z dobovej tlače však vieme, že aj u nás sa objavovali fámy so židovským motívom. Napríklad keď v habsburskej monarchii v roku 1836 vyšlo nariadenie o povinnom očkovaní proti pravým kiahňam, okamžite to vyvolalo rôzne sprisahanecké antisemitské fámy, pretože ho často vykonávali práve lekári židovského pôvodu. Podobne ako v iných častiach monarchie, aj u nás boli židia obviňovaní z rituálnych vrážd, a to ešte aj koncom 19. storočia. Známe sú napríklad prípady zo Senice (1894), Šalova (1895) alebo z Námestova (1899). Slovenskí nacionalisti napríklad poukazovali na to, že židia získali občiansku rovnoprávnosť už v roku 1867, zatiaľ čo národnostný zákon bol prijatý až v roku 1868. Vysvetľovali to tak, že národnostné menšiny sú menej ako židia. Tento obrázok židov ako politicky privilegovanej vrstvy však bol prítomný aj za hranicami, zďaleka nie iba u slovenských politikov.

Takže už v 19. storočí židov obviňovali, že chcú všetko ovládať?

Takmer v celej Európe bol vtedy témou politický antisemitizmus, čo dorazilo aj k nám. V Uhorsku sa objavovali napríklad kreslené karikatúry, ako stojí žid za uhorským premiérom Kálmanom Tiszom a riadi ho. Táto téma vrcholila v uhorskej spoločnosti v 80. rokoch 19. storočia, keď sa objavili požiadavky na právo sobášov medzi kresťanmi a židmi. Na farnostiach sa proti tomu spísovali petície. Zároveň sa u nás objavili židovskí utečenci z Ruska, ktorí boli chudobní a odlišovali sa od domácich obyvateľov aj vzhľadom. Vykresľovali ich ako bezpečnostnú, náboženskú, ekonomickú či populačnú hrozbu. Viacerí ľudia sa však proti týmto protizidovským výpadom ohradzovali. Považovali to za hanbu pre modernú spoločnosť.

Kto tieto protizidovské nálady živil?

Napríklad v roku 1883 sa objavila uhorská Krajinská antisemitská

strana (Országos Antiszemita Párt), pre ktorú bol antisemitizmus hlavnou súčasťou programu. Dokonca vydala v maďarčine, slovenčine i nemčine Antisemitský kalendár, v ktorom židov označovala za chorobu spoločnosti. Židom sa dávali nálepky, že sú to oni, kto spôsobuje rozvrat spoločnosti a kto má už vrodene zločinné pohnútky.

Ako dopadla táto strana?

Vo voľbách v roku 1884 nominovala celkovo 42 kandidátov, získala sedemnásť mandátov, z toho tri na Slovensku, čo bol relatívny úspech, k čomu im pomohla práve intenzívna antisemitská kampaň. Zakladatelia tejto strany sa už pred tým podpísali na rozpútanie aféry Tiszaeszlár.

O akú aféru šlo?

V roku 1882 v maďarskej dedine Tiszaeszlár zmizla krátko pred veľkonočnými sviatkami štrnásťročná Eszter Solymosiová. Na základe vynúteného svedectva od päťročného chlapca následne obvinili miestnych židov, že na nej vykonali rituálnu vraždu. Prípád mal veľký ohlas, ktorý prekročil hranice Uhorska. V súvislosti s ním sa, samozrejme, šírili antisemitské vášne, na ktorých sa politicky priživovali aj niektorí poslanci uhorského snemu. Obvinených museli oslobodiť, pretože chýbali presvedčivé dôkazy. Ale takýto verdikt si ľudia opäť vysvetľovali iba tým, že židia celý proces zmanipulovali. O tejto afére počutí aj dnes, vračia sa k nej napríklad ultrapravicové maďarské hnutie Jobbik.

To trochu pripomína českú hilsneriádu.

Tiszaeszlársky proces bol skutočne akýmsi predobrazom hilsneriády. V Česku koncom 19. storočia vypukla aféra okolo mladého žida Leopolda Hilsnera, ktorého obviňovali z rituálnej vraždy kresťanského dievčaťa Anežky Hružovej. Aj tento prípad bol veľmi sledovaný a vyvolal značnú vlnu antisemitizmu.

Šírili sa na Slovensku aj iné konšpiračné teórie? Napríklad o slobodomurároch?

O slobodomurároch sa u nás hovorilo napríklad pri fámach okolo smrti Milana Rastislava Štefánika. Podľa jednej z teórií ho nechal zostre-

FOTO - FOTOLIA

lit Edvard Beneš, ktorý patril medzi slobodomurárov. Údajne mal konať na pokyn Veľkého Orientu, ako sa nazýva slobodomurárske ústredie.

Pritom o Štefánikovi sa hovorí, že bol sám slobodomurárom.

Podľa jednej z týchto teórií sa mal však snažiť rozvrátiť slobodomurárske hnutie znútra, lebo bol správny kresťan a národovec. Preto ho vraj zabili.

Začiatkom 20. storočia sa v Rusku objavili Protokoly sionských mudrcov, ktoré podsúvali židom plány na svetovládu a likvidáciu kresťanskej civilizácie. To bola najnebezpečnejšia konšpiračná teória, akú z histórie poznáme?

Jej následky boli nepochybne hrozné, keďže aj židovským svetovým sprisaháním sa neskôr ospravedlňoval holokaust. Protokoly sa stali pre mnohých vytúženým dôkazom, že sprisahanie je reálne. Ako ideolo-

gická zbraň fungujú doteraz. Odvolávajú sa na ne nielen naši neonacisti, ale aj islamskí radikáli.

Na Slovensku vyšli Protokoly prvýkrát v roku 1939. Akým spôsobom ich využívala ľudácka propaganda?

Články o obsahu Protokolov sa objavovali v ľudáckych časopisoch, ako bol Gardista či Náš boj. Keďže už v tej dobe sa hovorilo o tom, že je to len podvrh, tak tie články sa snažili napríklad dokázať, že sú pravé. Písalo sa v nich o tom, že tie pochybnosti o pravosti Protokolov sa snažia šíriť zase iba židia, ktorí dokážu zmanipulovať médiá, súdy aj vedcov. A, samozrejme, dodávali, že Protokoly musia byť pravdivé, pretože popisujú reálny stav vo svete. To sú napokon argumenty, ktoré hovoria ich zástancovia aj dnes.

Takže pri židoch nastal posun iba v tom, že už ich neobviňovali z rituálnych vrážd?

Pri antisemitskej rétorike sa zlievajú do jedného prúdu rôzne motívy – náboženské, ekonomické, morálne, rasové. Myšlienka, že židia spolu s tajnými organizáciami naplánovali podrobenie si celého sveta, to len podporila. Následky tejto propagandy ovplyvňovali myslenie ľudí i po vojne. Svedčí o tom napríklad pogrom z Topoľčian. V septembri 1945 tu začali ľudia útočiť na židov, ktorým sa len krátko pred tým podarilo prežiť holokaust. Impulzom bolo, mimochodom, znovu očkovanie (medzi obyvateľmi Topoľčian sa roznieslo, že v kláštornej škole židovskí učitelia strhávajú kríže zo stien. Keď dav prišiel do budovy, uvidel, ako tam zhodou okolností židovský lekár Karol Berger očkuje deti proti kiahňam. Ľudia si to vysvetlili ako pichanie jedu kresťanským deťom. Výsledkom násilností nakoniec bolo 47 zranených – pozn. red.).

To vyzerá, že konšpiračné teórie sú stále o tom istom.

Mnohé typy obáv sa skutočne opakujú, no vidno aj určitý vývoj. Francúzska odborníčka Véronique Champion-Vincent hovorí, že v modernej dobe nastal posun v tom, že miesto „zlých cudzích“ sa aktérmí stali „zlé elity“. To znamená, že zo sprisahání už nie sú obviňovaní ľudia, ktorí stáli akoby na okraji spoločnosti, ale elity, ktoré sú v popredí a ktoré nás zradili. Pribudli však aj úplne iní aktéri, napríklad homosexuáli. Niektoré konšpiračné teórie hovoria o cieľenej homosexualizácii spoločnosti, ktorá má za cieľ zničiť európsku populáciu.

Konšpiračné teórie sú pritom stále populárnejšie.

Obrovskú popularitu získali príchodom internetu a sociálnych sietí, pretože sa stali ľahko dostupnými. Ľudia, ktorí ich šíria, už nie sú nejakou okrajovou skupinou. Je otázka, či sa konšpiračná kultúra už nestala rovno mainstreamom. Vždy ale zdôrazňujem, že šíriteľov konšpiračných teórií nemožno považovať za jednotliu skupinu.

Takže fanúšikov konšpiračných teórií nemôžeme zovšeobecňovať?

Určite nie. Napríklad teóriám o oč-

Konšpirácia vs. konšpiračná teória

Tieto pojmy sa často zamieňajú. Konšpirácia je jav, ktorý je skutočný a pomerne bežný. V angličtine sa termín „conspiracy“ používa aj v bežných kriminálnych súvislostiach – označuje sa ním zločinné spolčenie. U nás sa pod konšpiráciou väčšinou rozumie „sprisahanie“, ktoré má politické pozadie. Z histórie ich poznáme mnoho: sprisahanie bolo napríklad za vraždou Julia Ceasara v rímskom senáte, za arabskými revoltami proti Osmanskej ríši v 1. svetovej vojne, ktoré viedol britský dôstojník Lawrence z Arábie, alebo za zvrhnutím iránskeho premiéra Mossadeka v roku 1953 s pomocou americkej CIA.

Konšpiračné teórie sú teórie, ktoré sa nejakú udalosť snažia vysvetliť ako tajné sprisahanie. Často kombinujú fakty so špekuláciami. Príbehom dávajú skrytý zmysel, aj keď spolu nesúvisia, neexistuje v nich priestor pre náhodu, zlyhanie ľudského faktora, snažia sa presvedčiť ľudí, že „všetko je inak“. Najznámejšie konšpiračné teórie podsúvajú židom plány na svetovládu, americkým tajným službám pripisujú útoky z 11. septembra 2001 alebo očkovanie označujú za podávanie neúčinných či dokonca jedovatých látok, ktoré ľuďom vnucuje lobby farmaceutických firiem.

kovaní môžu veriť ľudia, ktorí majú zlú skúsenosť s vakcínami alebo so zdravotnou starostlivosťou, tých ale už nemusia nevyhnutne zaujímať témy mimozemských civilizácií alebo Kennedyho vraždy. Ďalej môžeme naraziť na ľudí, ktorí sú jednoducho našťvaní na „systém“ a šíria hocičo, čo tento „systém“ spochybňuje. Potom sú tu ľudia, ktorých vyložene fascinuje okultizmus, tajné spolky a cieľene si o tom vyhľadávajú informácie. A napokon môže ísť o ľudí, ktorí sú členmi nejakej skupiny, či už náboženskej, alebo politickej, a berú to tak, že k členstvu v tejto skupine automaticky patrí aj podpora vybraných konšpiračných teórií. Súčasnú výskumy naznačujú, že šírenie konšpiračných teórií môže odrážať jednak dlhodobý životný postoj, ale rovnako môže byť naviazané len na jednu tému či konkrétne situáciu.

Sú konšpiračné teórie pre ich prívržencov niečím ako náboženstvom?

Už filozof Karl Popper písal, že konšpiračné teórie môžu byť náhradou náboženského myslenia, keď sa ľudia snažia aj nezámerne udalosti interpretovať ako dôsledok nejakých všemocných síl. Konšpiračné teórie totiž pracujú s motívmi boja dobra a zla, s hľadaním skrytého zmyslu v naoko náhodných spoločenských javoch. Varujú pred meniacim sa svetom alebo pred blížiacou sa „apokalypsou“ v podobe Nového svetového poriadku. Niektoré motívy konšpiračných teórií dokonca priamo vychádzajú z prostredia chiliastických náboženských skupín.

To znamená, že veriaci ľudia sú náchylnejší veriť aj konšpiračným teóriám?

Skôr by som povedala, že posolstvá, ktoré vysielajú niektoré konšpiračné teórie o skrytých úmysloch neviditeľných síl, o demonizovaní nepriateľov, sa ľahko kombinujú s tým, čo hlásajú aj niektoré náboženské hnutia.

Je receptom na konšpiračné teórie vzdelanie?

V súčasnosti prebieha viacero výskumov, ktoré sa pokúšajú na toto odpovedať. Na jednu stranu sa predpokladá, že čím je človek vzdelanejší, tým viac je schopný kriticky hodnotiť informácie. Vtedy by mal menej dôverovať zvlášť tým konšpiračným teóriám, ktoré sú postavené na falšovaní faktov a nelogickej argumentácii. Je však otázka, či je to naozaj tak. Jestvujú totiž aj výskumy, podľa ktorých konšpiračným teóriám často veria aj ľudia s vyšším vzdelaním. Vzdelaný človek totiž ešte nemusí byť odborníkom v oblasti, ktorú rozoberá nejaká konšpiračná teória, a vtedy aj on môže upúšťať od kritického hodnotenia informácií. Okrem toho si vedci čoraz častejšie kladú otázku, či viera v konšpiračné teórie je vždy iba prejavom iracionálneho myslenia. My sme totiž hovorili o vybraných témach, ktoré vyvolávajú konflikty medzi ľuďmi, ale konšpiračné teórie sú oveľa širší fenomén, ktorý sa nedá len tak plošne hodnotiť.

Ak učiteľ nevysvetlí žiakovi, aby neveril všetkému,
čo vidí na Facebooku, tak potom mu môže zbytočne
hovoriť o extrémizme a Slovenskom štáte

Rozprával som na školách o hoaxoch a Kotlebovi

HOAX

Začnem príhodou z jedného gymnázia v Trenčianskom kraji. Pozval ma sem riaditeľ, ktorého trápia xenofóbne nálady u niektorých žiakov. A nielen u nich.

Hovoril mi o učiteľke, ktorá verí na existenciu chemtrails a v triede vysvetľovala, prečo je dobré voliť Kotlebu. „Je to dobrá učiteľka a u žiakov obľúbená, ale vadí mi, keď táhá tieto bludy do školy. Pokiaľ nepríde opitá, prepustiť ju nemôžem,“ krčil ramenami.

Riaditeľ sa snaží robiť, čo môže. Pozýva novinárov, aby rozprávali o médiách, alebo neziskové organizácie, ktoré organizujú besedy s migrantmi – aby žiaci videli, že živý migrant môže mať ďaleko od obrázka agresívneho islamistu, ktorých je plný Facebook.

Jedna škola a dva svety.

Takýchto historiek som si vypočul viac. Za posledný rok som navštívil takmer tridsať slovenských škôl: základné, gymnáziá, priemyslovky i jedno reedukačné centrum (po starom polepšovňa). Žiakom som robil prezentácie o médiách a Facebooku.

SOROS? TEN, ČO PLATÍ VOJNY

Aká je na školách situácia, som tušil. Čítal som o výskumoch, podľa ktorých mladí Slováci vo veľkom volili Kotlebu, alebo že viacerí uverili, že svet ovládajú tajné spolky.

Moje skúsenosti tomu zdanlivo zodpovedali. Keď som dal žiakom otázku, či si niekto z nich myslí, že slovenské médiá klamú, väčšina rúk zvyčajne vystrelila hore.

Na strednej škole v Banskej Bystrici som sa pýtal, kto je to George Soros. „To je ten, čo platí vojny po celom svete,“ znela jediná odpoveď.

Na hotelovej akadémii v Bratislave som vyzvedal, čo si predstavia, keď počujú slovo Rómovia. „Nič nerobia, množia sa ako potkany,“ odpovedala najaktívnejšia žiačka.

Na gymnáziu v Žilinskom kraji mi hovorili o chalanoch, ktorí sa na chodbe bežne zdravia „Na stráži.“ „Keď som sa sťažoval otcovi jedného z nich, tak nechápal, v čom je akože problém,“ opisoval mi to učiteľ.

Po prezentácii ma tam oslovil

VLADIMÍR ŠNIDL
reportér

mladík, ktorý sa priznal, že aj on sympatizoval s Kotlebom, ale zistil, že nič užitočné neponúka. Dobrý pocit z rozhovoru ma prešiel vo chvíli, keď som potom na Facebooku videl, že teraz podporuje Slovenské hnutie obrody – ešte väčších radikálov, než je Kotleba.

Aj napriek týmto príhodám som nadobudol pocit, že veci sa dajú riešiť. Dokonca to nemusí byť ani drahé a zložité. Potrebujeme len ministra a štátnych tajomníkov, ktorí to pochopia a nebudú strácať čas hlúposťami.

PRVÉ POZITÍVNE ZISTENIE: ŽIAKOV TIETO TĚMY BAVÍ PREBERAŤ. NA FACEBOOKU SA NA NICH VALIA STATUSY O MIGRANTOCH, RÓMOCH ČI KOTLEBOVI A MNOHÍ Z NICH TÝM ŽIJÚ. CHCÚ SA O NICH AJ ROZPRÁVAŤ.

KTO ŽIJE Z RÓMOV

Celkovo som hovoril a diskutoval pred zhruba 1700 žiakmi v šiestich krajoch. Moje vystúpenia boli rozložené zvyčajne na dve vyučovací hodiny.

Počas nich som v Powerpointe ukazoval príklady hoaxov, vysvetľoval som, v čom sa tradičné médiá líšia od dezinformačných, a pridal som aj pár obrázkov, ktoré šíria na Facebooku kotlebovci.

„Oni fungujú na tom, že ľuďom sa snažia podsúvať, že hlavným problémom Slovenska sú Rómovia, migranti. V skutočnosti nikto nepotrebuje Rómov a migrantov viac než Kotleba,“ opakoval som.

Žiaci sa pýtali na čokoľvek. „Prečo Denník N šíri liberálnu propagandu? Kto vás za toto platí?“ boli niektoré z otázok.

Hovoril som teda aj o tom, z čoho vlastne žijú slovenské médiá a že aj keď majú množstvo nedostatkov a robia chyby, nemôžu si dovoliť klamať.

K tomu som pridal príklady káuz, o ktorých sa ľudia dozvedeli práve vďaka práci médií. Za Denník N som spomenul Bašternákovu vratky alebo

kapitána Danku – následne niekoľkokrát zaznel zborový potlesk.

POČÚVAJÚ AJ REBELI

Prvé pozitívne zistenie: žiakov tieto témy baví preberať. Na Facebooku sa na nich valia statusy o migrantoch, Rómoch či Kotlebovi a mnohí z nich tým žijú.

V každej triede som ukazoval známou fotografiu, na ktorej motorový vlak vchádza do stanice v českom Chebe. Súprava je plná migrantov a vzbudzuje dojem, že ich nekontrolovaný prílív už dorazil aj do Česka. Zdieľali ho tisíce ľudí.

Následne som premietol obrázok v origináli, ktorý je bez migrantov. „Vidíte? Je to obyčajný Photoshop. Ľudia to napriek tomu masovo zdieľali medzi sebou.“

V tom momente obvykle stíchnu aj žiaci, ktorí väčšinu času dávali najavo, že ich moje vystúpenie nezaujímá.

Pozitívne zistenie číslo dva: keď mladých kotlebovcov zahrniete faktami, zneistíte. Dokonca by som povedal, že sa boja ozvať.

Na niektorých školách som vedel, že v triede budú sedieť aj sympatizanti Kotlebu, žiadny vážnejší stret som však nezažil. Veď čo môžu povedať?

Ukázal som napríklad, ako kotlebovci strašili fotkou dvoch čiernych migrantov z Nemecka, pričom si nevšimli, že jeden z nich bol jamajský šprinterský šampión, svetová celebrita Usain Bolt. To hovorilo samo za seba.

Nepredpokladám, že by zarytým kotlebovcem dokázala škola ešte ovplyvniť ich rozmyšľanie. Viac tu ide o neukotvený svet tých mladých ľudí, ktorí ešte dokážu počúvať aj druhú stranu. A keď vidia, ako jednoducho dokážu Kotlebove stránky manipulovať s realitou, možno im to pomôže v rozhodovaní.

AKO JANO PROVOKUJE MAZUREKA

Tretia pozitívna skúsenosť: na školách je množstvo učiteľov, ktorí si uvedomujú, že máme problém. Upozorňujú deti na riziká sociálnych sietí, sami si k tomu zháňajú a zostávajú podklady.

Viacerí z učiteľov, ktorí nás k sebe pozvali, museli prekonávať odpor aj od vlastných kolegov. Od takých, čo nevideli zmysel podobných akcií alebo nás rovnou nemajú radi.

A napokon štvrté zistenie: v každej triede som narazil na väčšie či menšie skupinky žiakov, ktorí sa nenechali pomýliť Facebookom ani kotlebovcami.

V reedukačnom centre, kde sú najmä mladíci s poruchou správania, mi jeden z nich vysypal fakty o Marianovi Kotlebovi – ako najprv chodil v nejakých „zvláštnych uniformách“, potom sa prezliekol do zeleného trička, až sa stal županom a poslancom.

Na gymnáziu na Mýjave som položil otázku, či veria tomu, že nedávny protikorupčný pochod v Bratislave platil Soros, ako to opisovali dezinformačné weby. Ozval sa študent, ktorý to objasnil na vlastnom príklade.

„Ja som na tom pochode bol, pretože som to považoval za dôležité. Nič som nedostal, cestoval som niekoľko hodín vlakom na Ficove zľavy,“ povedal pred skupinou.

Na základnej škole v Sučanoch som ukazoval hoax, ktorý tvrdil, že rakovina nie je choroba. „Veď to predsa nemôže nikto myslieť vážne,“ ozvala sa štrnásťročná žiačka s neskrývaným úžasom. Išlo o článok, ktorý podľa analýzy denníka SME zdieľalo na Facebooku viac než 24-tisíc ľudí.

Azda najväčší dojem na mňa urobil 17-ročný Jano, ktorý študuje na jednej z odborných škôl v Prešovskom kraji. Debatu u nich vybavil práve on. Na škole majú Rómov aj kotlebovcov, vzájomným vzťahom to veľmi neprosieva.

Jano o nás povedal učiteľom a s nimi sme sa napokon na návšteve dohodli. V triede som ho spoznal okamžite: dvojmetrový urastený hromotník v tričku s nápisom „zastavme fašizmus, dokiaľ je čas“.

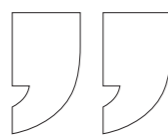
Hovoril, že týmto tričkom rád provokuje aj Kotlebove hliadky, ktoré stretáva vo vlakoch. „Raz sa pri mne pristavilo päť kotlebovcov na čele s Mazurekom a celý čas na mňa demonštratívne zazerali. Asi mysleli, že ma tým psychicky zastrašia,“ spomínal Jano. Tričko nosiť neprestal.

V každej triede som narazil na väčšie či menšie skupinky žiakov, ktorí sa nenechali pomýliť Facebookom ani kotlebovcami.

FOTO N – TOMÁŠ BENEDIKOVIC

POZITÍVNE ZISTENIE ČÍSLO DVA: KEĎ MLADÝCH KOTLEBOVCOV ZAHRNIE TE FAKTMI, ZNEISTEJÚ. DOKONCA BY SOM PAVEDAL, ŽE SA BOJA OZVAŤ.

ŠTÁT RADÍ: POZOR NA BIG BROTHER

Keby sa k tomu postavil štát čelom, mal by na čom stavať. Lenže štát, reprezentovaný ministerstvom školstva, zatiaľ mnoho nerobí.

Pravdou je, že mediálna výchova formálne existuje. Ide o takzvaný prierezový predmet, učitelia na túto tému môžu niečo prichystať na predmetoch ako etika, dejepis, informatika.

Ako to vyzerá v praxi? Nikde majú iniciatívneho učiteľa, ktorý so žiakmi analyzuje články z dezinformačných webov, inde sa učiteľ len spýta, či žiaci videli niečo

zaujímavé, a tým to považuje za vybavené.

Moderné učebné texty neexistujú. Keď som sa spýtal tlačového odboru ministerstva, v čom má spočívať mediálna výchova, odkázali ma na päťstránkový materiál na webe Štátneho pedagogického ústavu, z ktorého majú učitelia čerpať.

Prečítajú si ale v ňom len suchú teóriu a rady, aby „venovali pozornosť napríklad distribúcii veľkých televíznych formátov, ako je Big Brother“. Existujú síce aj podrobnejšie príručky zamerané na kritické myslenie alebo fungovanie reklamy, fenomén sociálnych sietí však zachytávajú len okrajovo.

UČITEĽ V DOBE FACEBOOKOVEJ

Výsledkom je, že učitelia sa často až od detí dozvedajú, čo sa šíri Facebookom, čo to je modrá veľryba, ale

bo že Gogo nie je len postava z filmu Čtyři vraždy stačí, drahoušku.

Učitelia totiž nemajú povinnosť byť na sociálnych sieťach, a keď už, tak ich nikto nemôže nútiť, aby tam sledovali aj kotlebovcov alebo rôzne pochybné stránky o migrantoch. Lenže žiaci ich môžu sledovať vo veľkom, alebo sa k nim ich obsah dostáva, pretože ho zdieľajú ich kamaráti.

Do toho preto musí vstúpiť škola. To je to miesto, kde si majú žiaci vypočítať aspoň jednu základnú vetu: „Neverte všetkému, čo vidíte na Facebooku.“

Ak škola zlyhá, veľa ďalších možností už nie je. Rodičia tiež často nemajú o Facebooku prehľad a časť z nich rovno sympatizuje s tým, čo šíria kotlebovci alebo Boris Kollár – ďalší politik, ktorý šíri hoaxy a ktorý rád príživuje strach z migrantov.

A keď o tom povedia médiá, má to

len obmedzený efekt. Mnoho žiakov totiž tradičné médiá nesleduje, alebo im neverí.

ASPOŇ RAZ ZA MESIAC

Čo sa s tým dá robiť? Určite nie je nutné zavádzať nové predmety.

O tom učitelia či riaditelia škôl napokon nechcú ani počuť. Už teraz si musia nad rámec bežných predmetov pripravovať prednášky aj k finančnej gramotnosti, či boju proti obezite.

Majú sa snažiť zastaviť zhoršujúce sa výsledky slovenských žiakov v medzinárodných testoch PISA a do toho im ide ministerstvo pridávať povinné hodiny dejepisu a najnovšie prišla SNS s nápadom na brannú výchovu.

„Ja som už teraz učiteľ až na poslednom mieste, oveľa viac času mi zaberajú papierovačky,“ hovoril mi stredoškolský učiteľ zo Žiliny.

Na začiatok by preto mohlo sta-

čiť, keby učiteľ aspoň jedenkrát za mesiac premietol v triede pár obrázkov z Facebooku a povedal: „Pozrite sa, napríklad tento obrázok zdieľalo x-tisíc ľudí. A voilà, tu vidíte, že je to jasný podvrh.“

Je potrebné s tým začať už na základnej škole. Pýtal som sa ôsmakov na niekoľkých školách, či je medzi nimi niekto, kto ešte nie je na Facebooku. Pokiaľ sa našli dvaja, bol to nadpriemer.

Už na druhom stupni by preto mali učitelia žiakom vysvetliť, že pred tým, než si na Facebooku zavesia nejakú fotku, majú dvakrát rozmýšľať, čo to tam idú dať. A rovnako to platí o zdieľaní článku z webu, ktorý nepoznajú.

Pamätajte, že každý rok opustí slovenské stredné školy okolo 40-tisíc absolventov. Koľko z nich chcete ešte poslať do života nepripravených? ■

V zahraničí experimentujú s výučbou filozofie pre deti, aby sa žiaci učili klásť otázky, správne argumentovať a kriticky myslieť. Slovenských odborníkov sme sa pýtali, čo si o projekte myslia

Deti neučíme pýtať sa, ale slepo poslúchať

OTAKAR HORÁK
reportér

Opakovane tvrdíme, že pri výučbe filozofie v slovenských školách musí dôjsť k systematickej zmene. Od obvyčajného memorovania faktov (keď daný mysliteľ žil a čo napísal) k premýšľaniu o veciach: čo je dobro, čo je priateľstvo alebo čo je spoločnosť?

Nie je nevyhnutné stáť pred tabuľou a prednášať nuďu. Žiaci a študenti môžu ísť do divadla či kina a potom sa s učiteľom baviť o existenciálnej kríze hrdinu, ktorá spôsobila, že prepadol závislosti a opustil rodinu.

Potom sa dá pýtať, čo je to závislosť, čo je vernosť, prečo sú vzťahy dôležité, čo nás robí smutnými a depresívnymi, či ako čeliť negatívnym emóciám.

Hodina filozofie je ideálne miesto, kde sa žiaci a študenti môžu učiť klásť otázky, argumentovať, počúvať druhých, posudzovať váhu ich argumentov a tešiť sa zo spolupráce, keď s kamarátmi pracujú na spoločnom projekte.

FILOZOFIA PRE DETI

Čím skôr začneme, tým lepšie. V zahraničí to pochopili a rozbehli projekty filozofie pre deti.

Žiaci sa na hodinách učia uvažovať o témach ako: čo je to spravodlivosť, rozvíjajú potrebné zručnosti, napríklad schopnosť klásť otázky, a učia sa viesť konštruktívnu debatu založenú na argumentoch, nie hádkach či emocionálnych apeloch.

V Británii robili prieskum o účinnosti filozofie pre deti. Do projektu sa zapojilo 26 škôl, ďalších 22 fungovalo ako kontrolná skupina. Výučba trvala rok a prebiehala raz týždenne.

Zameraná bola na rozvoj schopnosti argumentácie a kladenia otázok, nie na memorovanie. Deti nečítali Platóna, ale príbehy či básne, pozerali filmy a debatovali o ich obsahu. Žiaci mali deväť a desať rokov.

Z výsledkov vyplynulo, že deti, ktoré boli na filozofii, sa zlepšili v matematike a porozumení textu. Najviac z výučby ťažili deti zo znevýhodnených rodín, platilo to na písanie, čítanie i matematiku.

SKÚSENOSTI ODBORNÍKOV

Filozofka Mihaela Frunza, ktorá pracuje na univerzite v rumunskom Kluži, si filozofiu pre deti vyskúšala minulý rok. „Zaznamenala som pokrok detí v ich verbálnych a logických schopnostiach. Som presvedčená, že filozofia pre deti má potenciál rozviniť u žiakov intelektuálne schopnosti,“ povedala.

Juraj Hipš pôsobí v Centre environmentálnej a etickej výchovy ŽIVICA ako riaditeľ. Filozofiu učil na stredných školách niekoľko rokov.

„Neriešili sme, kto sa kedy narodil a koľko diel napísal, ale podľa vzoru veľkých filozofov sme sa učili klásť otázky a počúvať sa. Do dnešného dňa si pamätám, ako za mnou prišli rodičia a prekvapene sa pýtali, čo na hodinách robíme, lebo ich adolescenti začali čítať. Nebolo v tom žiadne kúzlo. V Sartrovi alebo Platónovi už nevideli postavy na test, ale spoločníkov, ktorí odpovedali na ich otázky o zmysle ľudskej existencie,“ vraví.

Aj Hipš je presvedčený, že filozofia zlepšuje výsledky detí v matematike a porozumení textu.

„Ale filozofia tu neznamená to, čo sa učí na väčšine našich škôl – memorovanie a recitovanie mien filozofov a ich diel. Vo filozofii ide o umenie klásť otázky, počúvať sa a spoločne hľadať pravdu. Filozofia nemá byť diskusnou súťažou, kde protivníka preargumentujeme a cítime sa ako víťazi. Filozofia deti skôr učí väčšej spolupráci a rešpektu ako súťaživosti,“ hovorí odborník.

To, že filozofia patrí k málo obľúbeným predmetom, považuje za hanbu nášho školstva: „Od detí nechceme, aby sa pýtali, ale aby nás počúvali. Neučíme ich spochybňovať, ale slepo poslúchať.“

Podľa Jany Feherpataky-Kuzmovej z Inštitútu pre aktívne občianstvo filozofia u študentov umožňuje rozvoj „nielen matematických a jazykových zručností, ale aj schopnosti kritického myslenia, základov analytického a syntetického myslenia či rozmyšľania v súvislostiach.“

UČME DETI MYSLEŤ

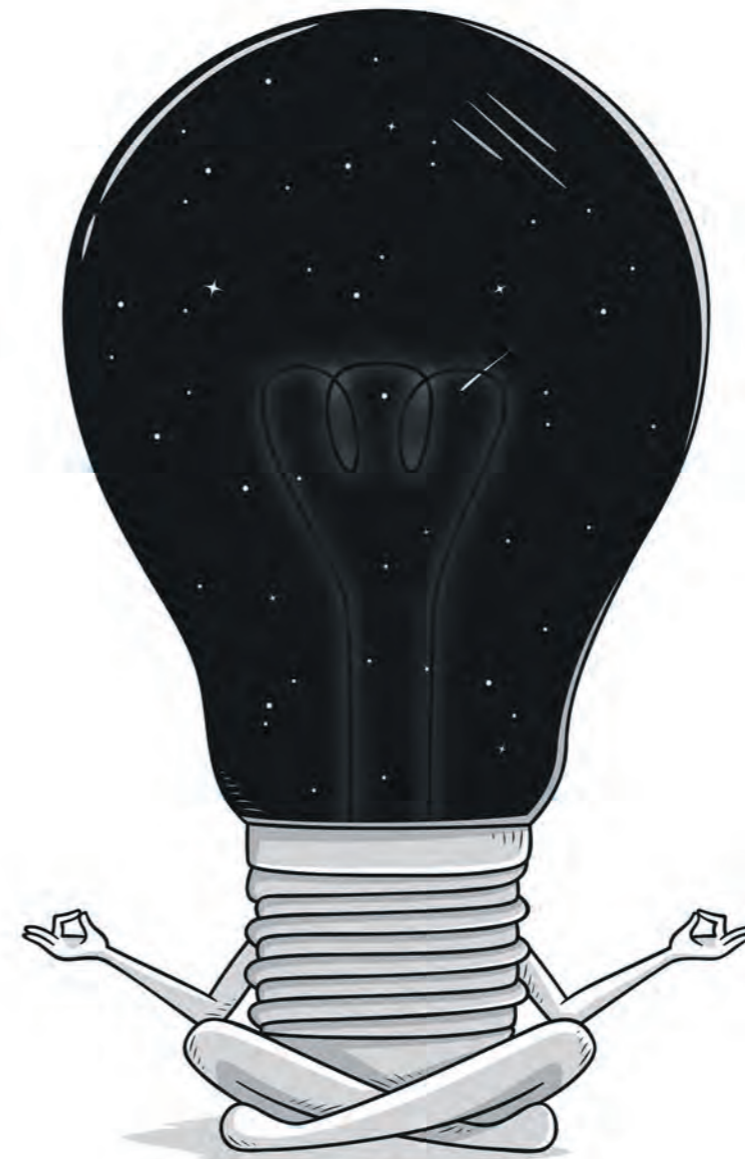
Kouč a konzultant Martin Kríž, ktorý momentálne spolupracuje

HODINA FILOZOFIE JE IDEÁLNE MIESTO, KDE SA ŠTUDENTI MÔŽU UČIŤ KLÁŠŤ OTÁZKY, ARGUMENTOVAŤ, POČÚVAŤ DRUHÝCH, POSUDZOVAŤ VÁHU ICH ARGUMENTOV.

s Cirkvenou základnou školou Narnia v Bratislave, si tiež myslí, že výučba filozofie cez kladenie otázok a formulovanie argumentov môže zlepšovať intelektuálne schopnosti detí.

Veci však vidí širšie: „Môj názor

je, že musíme učiť deti a mladých ľudí myslieť. Je úplne jedno, o obsah akého predmetu pôjde. Hlavne učme deti myslieť. Môže to byť matematika, filozofia, prírodné vedy, dejepis alebo hoci aj dejiny umenia. Ten, kto vie myslieť, bude dosahovať dob-

ré výsledky vo všetkých oblastiach vzdelania, ktoré ho zaujímajú.“

AJ SKEPSA

Vladimír Burjan, šéfredaktor časopisu Dobrá škola, je k projektu viac skeptický. „Existuje veľa lep-

ších spôsobov, ako zlepšiť výsledky v matematike, než učiť deti filozofiu. Napríklad učiť matematiku lepšie. Dnes ju učíme hrozne. Čítanie s porozumením zlepšime tak, že budeme so žiakmi v škole čítať viac textov a najmä rozoberať ich, hovoriť s nimi o tých textoch. Či to budú filozofické texty, alebo iné, je sekundárne.“

„Mám z toho výskumu pocit, že zúfalí filozofi proste hľadajú spôsob, ako sa „priziviť“ na záujme o matematiku a čítaní s porozumením a získať tak pozornosť (a peniaze) aj pre vyučovanie filozofie,“ dodal odborník.

Existuje aj iná kritika. Výskum filozofie pre deti si všimol aj svetoznámy psychológ Steven Pinker z Harvardovej univerzity a na sociálnej sieti napísal, že pozitívny vplyv filozofie na intelektuálne schopnosti detí považuje za možný, hoci má svoje pochybnosti. Súvisia s takzvaným Hawthornským efektom.

V 20. a 30. rokoch minulého storočia vedci skúmali vplyv pracovných podmienok na efektívitu práce v továrenských komplexoch Hawthorne Works v americkom štáte Illinois. Zistili, že viac ako na zmenu pracovných podmienok reagovali robotníci na to, že boli stredobodom pozornosti a niekto sa o nich zaujímal.

K rovnakému javu mohlo dôjsť aj v prípade filozofie pre deti. Ak deti vedia, že sú na ne takpovediac namierené reflektory, budú sa viac snažiť a zlepšia sa bez ohľadu na zvolenú intervenciu.

ÚLOHA HUMANITNÝCH VIED

Pri výučbe filozofie či iných predmetov treba mať na pamäti, že samotný rozvoj argumentačných schopností nás nespasí.

Psychologický výskum o rozhodovacom procese nás učí, že ľudia, ktorí sú zruční v matematike a majú vysoké IQ, využívajú rozum nezriedka len na to, aby ním precíznejšie obhájili všemožné stereotypy a predsudky, ktoré majú.

Záleží teda aj na rozvoji úcty k humanite, tolerancii a demokracii. V tomto sú spoločenské a humanitné vedy nezastupiteľné. ■

Selassie.

FOTO N - TOMAŠ BENEDIKOVIC

Dvaja známi slovenskí youtuberi Expl0ited a Selassie medzi sebou rozpútali virtuálnu „youtube vojnu“ postavenú na falošných obvineniach.

V skutočnosti tak chceli svojich fanúšikov upozorniť na to, aby neverili všetkému, čo vidia na internete. Kampaň cez Instagram a YouTube videlo za necelý týždeň viac ako pol milióna mladých, videá majú doteraz takmer milión prehratí. Stojí za ňou mimovládka Globsec Policy Institute a PR agentúra Seesame.

Expl0ited, čiže Peter Altof je po Gogovi alias Danielovi Štrauchovi druhým najpopulárnejším slovenským youtuberom. Má vyše 750-tisíc odberateľov. Selassieho, ktorý sa vlastným menom volá Matej Slažanský, sleduje na Youtube vyše pol milióna ľudí.

Youtuberi patria medzi najvplyvnejšie osobnosti s dosahom na mladých ľudí či prvoroličov. Už vlni začali svoju popularitu využívať aj pre spoločensky zodpovedné projek-

DUŠAN MIKÚŠOVIČ
reportér

Dvaja slovenskí youtuberi sa zapojili do kampane pre Globsec Policy Institute, ktorá upozorňuje mladých, aby si overovali informácie na internete

Youtuberi Selassie a Expl0ited bojujú proti hoaxom

Expl0ited.

ty. Selassie napríklad nakrútil video z rómskej osady pod názvom Všetci nie sú rovnakí.

SLON VO VIDEOU, PLATENÉ ČLÁNKY A INÉ NEZMYSLY

Youtuberi voči sebe navzájom nahrávali videá, kde na seba vzájomne útočili. Celú kampaň spustil Expl0ited cez svoju Instagram story. Dostal do nej klebetu, že Selassiemu prekáža jeho streamovanie.

Selassie okamžite reagoval ďalším obvinením, a spustil vlny vzájomných obvinení a našťvaných fanúšikov na oboch stranách barikády. Instagramové stories si počas kampane u obidvoch youtuberov pozrelo vyše 200-tisíc followerov.

Youtuberi o sebe širili na prvý pohľad vymysly, ktoré mali napríklad dokazovať ich hviezdne maniere. Selassie o Expl0itedovi tvrdil, že chcel do videa, ktoré mal natočiť pre reklamnú agentúru, angažovať slona. Agentúra na to nepristala a prerušila s ním spoluprácu.

Slovníček pre 30+

youtuber - autor videí na sociálnej sieti Youtube, často s veľkou komunitou fanúšikov
follower - odberateľ youtube kanála konkrétneho autora, ktorý je upozornený na každé nové video
streamovanie - vysielanie videa cez internet
 instagram story - deň zachytený na fotkách a videách zverejnený v jednom pásme na sociálnej sieti Instagram

Expl0ited zasa o Selassiem zverejnil falošnú facebookovú komunikáciu, kde mu mal redaktor lifestyle webu povedať, že si Selassie o sebe objednáva platené PR články. Nič z toho nebola pravda.

Na šiesty deň kampane Expl0ited a Selassie zverejnili spoločné videá, kde vysvetlili celý zmysel tohto konfliktu. Obe mali za jeden deň od uverejnenia vyše 200-tisíc videní.

„Čakal som, že naša kampaň vyvolá u ľudí nenávisť a hnev, nikdy by som však nepovedal, že sa ľudia na to chytia v takej miere. Písali nám všetko od vulgarizmov až po prania smrti,“ povedal Expl0ited.

„Je naozaj strašidelné, ako rýchlo sa šíria nepravdivé informácie a čo všetko dokáže jedna neoverená správa spôsobiť. Keď dvaja chalani, ktorí nakrúcajú videá pre zábavu, dokážu urobiť toto, čo potom dokážu médiá, politici alebo veľké celebrity, ktoré sledujú milióny ľudí?“ pýta sa Selassie.

SELASSIE: HOAXY VIDÍM KAŽDÝ DEŇ

Cieľom kampane teda bolo upozorniť mladých ľudí na potrebu overovania si zdrojov a pravdivosti informácií. „Mladí ľudia dnes nečítajú noviny a nepozerajú televíziu. Správy sa k nim dostávajú cez sociálne siete, no oni často nedokážu vyhodnotiť, ktorá z nich je pravdivá, a ktorá obsahuje manipulácie a polopravdy,“ vysvetľuje odborník na extrémizmus a dezinformácie Daniel Milo z Globsecu.

„Na príklade vykonštruovaného hejtu sme chceli poukázať na to, ako ľahko sa dokážu šíriť aj zjavné nezmysly len preto, že vyhovujú našim predstavám a šíria ich osoby s autoritou. Ľudia často posudzujú informácie emotívne bez toho, aby sa zamysleli, či vôbec takéto veci dávajú zmysel a či sú reálne,“ dodáva Milo.

„Hoaxy, konšpiračné teórie a podobné veci vidím každý deň,“ vraví Selassie. „Samozrejme, že aj niektoré naše slovenské médiá šíria hoaxy alebo iné polopravdy. Samozrejme, pre každého je pravda taká, aká sa mu momentálne hodí. Bežte pozrieť web konspiratori.sk, kde nájdete databázu stránok, ktoré šíria alebo šíria klamlivý, nepravdivý a zavádzajúci obsah.“

Selassie hovorí, že si uvedomuje svoj vplyv medzi mladými. „Po tejto kampani som zistil, že je to naozaj veľký vplyv. Tak prečo im teda nepovedať aj niečo, čo ich poučí? Máme strašnú zodpovednosť, pretože nás sledujú aj mladší diváci, a som rád, že nás oslovujú takéto spoločnosti

ŤETCI NIE SÚ ROVNAKÍ ! #VýletyNaslepo

Selassie v rómskej osade.

REPROFOTO N

a môžeme robiť kampane, nad ktorými sa diváci zamyslia a možno im aj otvorí oči.“

SLOVENSKÝ YOUTUBE A SPOLOČENSKÉ TÉMY

Priblížiť vážnejšie spoločenské témy mladým cez ich obľúbeného youtubera sa vlni pokúsila aj Nadácia otvorenej spoločnosti. Aj tam si vybrali Selassieho, ktorý je tretí najpopulárnejší slovenský youtuber.

Zobrali ho do rómskej osady či utečeneckého tábora a potom zorganizovali road show po Slovensku, kde o svojom príbehu rozprávala aj Rómka Irma Horváthová a novinár, pôvodcom z Afganistanu, Azim Farhadi.

„Myslím si, že človek ako ja, ktorý má v úvodzovkách veľkú moc a dokáže ovplyvniť prevažne mladých divákov, je zodpovedný za to, akým smerom ich ovplyvní,“ vysvetľoval

JE NAOZAJ STRAŠIDELNÉ, AKO RÝCHLO SA ŠÍRIA NEPRAVDIVÉ INFORMÁCIE A ČO VŠETKO DOKÁŽE JEDNA NEOVERENÁ SPRÁVA SPÔSOBIŤ. KEĎ DVAJA CHALANI, KTORÍ NAKRÚCAJÚ VIDEÁ PRE ZÁBAVU, DOKÁŽU UROBIŤ TOTO, ČO POTOM DOKÁŽU MÉDIÁ, POLITICI ALEBO VEĽKÉ CELEBRITY, KTORÉ SLEDUJÚ MILIÓNY ĽUDÍ?

Selassie.

spoluprácu s nadáciou Selassie.

„To je dôvod, prečo som sa dal na túto spoluprácu. Veď aj ja sám sa stretávam s predsudkami, napríklad preto, že mám dredy, alebo že som youtuber.“

Selassieho video z Moldavy nad Bodvou videlo asi 140-tisíc ľudí. Opierajúc sa o typický nástroj YouTube, prevažovali pozitívne reakcie: Selassie dostal takmer 13-tisíc

„palcov hore“, a len asi tristo „palcov dole“. Spoločenské témy dostávali vlni na slovenskej Youtube scéne väčší priestor ako v minulosti. Jedno z najklikanejších videí na slovenskom Youtube za celý rok 2016 hovorí o skúsenosti s anorexiou.

Nakrútila ho Moma Horňáková, ktorá patrí do desiatky najvplyvnejších slovenských youtuberov, v súčasnosti má na svojom kanáli asi 340-tisíc odberateľov. Video „My Anorexia Story“ si od septembra, keď ho vydala, pozrelo už viac ako milión ľudí.

Svojim fanúšikom vysvetľuje, ako ľahko sa dá prejsť z nadšenia pre racionálnu stravu až k tomu, že mladé dievča ako ona prestane jesť úplne. Preto si musela na svojom kanáli nastaviť automatické blokovanie komentárov, ktoré obsahovali slová „tučná“, „pribrala“, „prasa“, „jest“, „schudnúť“ či „stehná“. ■

Chcete dostávať N Magazín každý mesiac do schránky?

Staňte sa členmi N Klubu

len 8,89 €

mesačne a získate digitálne predplatné, aplikácie, aj časopis

predplatne.dennikn.sk

